

Studia Ignatiana IX.

Felelős kiadó:
DR. FELEDY BOTOND

Szerzők:

Angeli Eszter SZIK 3. éves hallgatója
Bárdos Orsolya SZIK 3. éves hallgatója
Bárka Levente SZIK 3. éves hallgatója
Győri Sarolta SZIK 3. éves hallgatója
Finta Mária Anna SZIK 3. éves hallgatója
Haraszi Rajmund SZIK 3. éves hallgatója
Horváth Márton SZIK 3. éves hallgatója
Igari András SZIK 3. éves hallgatója
Mayer Evelyn SZIK 3. éves hallgatója
Recskó Márk SZIK 3. éves hallgatója
Pálffy Patrik SZIK 2. éves hallgatója
Szebellédi Mátyás SZIK 3. éves hallgatója
Szenes András KIK hallgatója

ISSN 1588-9513

Borítóterv: Betűvető – Debrecen
Nyomdai előkészítés: Csiszár László
Készült az Oxygen Press Nyomdában, Győrben

Studia Ignatiana IX.

A Szent Ignác Jezuita Szakkollégium
hallgatóinak tanulmányai

Szerkesztette:

CSEKE JUDIT

Budapest, 2017.

*A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium
és a Jezsuita Egyetemi Kollégiumok hallgatóinak tanulmányai*

Kiadó:

SZENT IGNÁC JEZSUITA SZAKKOLLÉGIUM
1085 Budapest, Horánszky utca 18.
www.szentignac.hu

Tartalom

SÁRVÁRI BALÁZS
Bevezető / 7

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYOK /

BÁRDOS ORSOLYA
A diagnosztikus rendszerek alkalmazása a klinikai
gyógypedagógiában / 9

FINTA MÁRIA ANNA
„...the kyng rod upon ys pleyghyng”: A lovagi kalandok
narratívája és szerepe a középkori (angol)
lovagregényekben /

GYÓRI SAROLTA
From the Angel in the House to the Femme Fatale /

HARASZTI RAJMUND
„Dog kunde vel Norige engang vaagne op af Søvne (...)”
A nemzetépítés jegyei H. Wergeland és J. C. Welhaven
költészetében /

HORVÁTH MÁRTON
Világok a „túloldalon”. A zoroasztrizmus
túlvilágképe /

PÁLFFY PATRIK
Binárisnak tekinthető-e a társadalmi nem
a nyelvhasználat alapján? /

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK /

BÁRKA LEVENTE ANDRÁS
A növekedés kérdései /

IGARI ANDRÁS

**Az európai tengerpartok társadalmi-gazdasági funkciói
a XXI. században /**

MAYER EVELYN

**Legális bevándorlás az Európai Unióba
családjogi alapon a 2004/38/EK irányelv alapján /**

RECSKÓ MÁRK

**Nemzetek önrendelkezése vagy erős,
egységes államok? /**

SZEBELLÉDI MÁTYÁS

**Digitális banki technológiák, a digitális banki
átalakulás folyamata /**

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK /

ANGELI ESZTER

A haldokló betegekkel való kommunikáció /

SZENES ANDRÁS

**Infravörös egyfoton detektorok tulajdonságainak
javítása plazmonikus struktúrákkal /**

ENGLISH ABSTRACTS /

Bevezető

A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium legnagyobb értéke a hallgatói közösség. Feladata, hogy minél nagyobb teret adjon valamennyi kollégista számára, hogy a szakmaiság, a közösségiség és a lelkiesség kapcsolatán kifejezhesse önmagát. Az így szerzett tapasztalatok visszahatása olyan fejlődési potenciál, ami nem helyettesíthető semmilyen más erőforrással.

A Studia Ignatiana tanulmánykötet-sorozat – bár egyszerre jeleníti meg mindhárom irányvonalat – hangsúlyosan a szakmaiság megjelenítésének hagyományát képviseli.

A legújabb, immár IX. kötet a legfontosabbról tanúskodik: szerzői valamennyien szakmailag felkészült és boldogságra képes csapatot alkotnak, akik e két területet nem csak egymástól elválasztva, de ötvözetként is meg tudják élni. A zömében harmadéves hallgatók írásai mellett egy másodéves szerzőnek, valamint a Kaszap István Kollégium egy hallgatójának tanulmánya is szerepel a kötetben.

A kiadvány szerkezete immár tükrözi a tudományterületek közti határvonalakat is. A rovatoknak ez a korábbi évektől eltérő kialakítása a kollégiumban folyó interdiszciplináris képzés eredményességét fejezi ki. A SzIK – lépést tartva az oktatás korunkbeli fejlődésével – ma már az információ megosztása, elérhetővé tétele helyett a hangsúlyt az információ értelmezésére és felhasználására helyezi. Hisszük, hogy az oktató és a hallgató egyaránt termelő jellegű munkát végez az oktatás során, mert a modern technológiai környezetben az oktatás nem szólhat a tényként kezelt adatok megosztásáról. Azok ma már mindenki számára elérhetőek. A szelekciójukhoz, értelmezésükhöz azokban mérlegelő tisztánlátás, a célok önálló meghatározása szükséges. Az ebben való fejlődés éppúgy megkívánja a hallgatók aktív részvételét az oktatóval való munkamegosztásban, mint utóbbi felkészültségét.

Jogos büszkeség mindenki számára ennek a kötetnek a megjelenése, akár közvetlenül, akár közvetetten járult hozzá. Előretételezve a következő lépés már, hogy a visszajelzések által segítsük a hallgatók további fejlődését a fent vázolt mindhárom irányban.

Ezzel a kérelemmel együtt kívánom, hogy a kiadvány olvasása a megismerés örömeivel gazdagítson valamennyiünket.

Sárvári Balázs
szakmai vezető
Szent Ignác Jezsuita Kollégium

BÁRDOS ORSOLYA

**A diagnosztikus rendszerek
alkalmazása
a klinikai gyógypedagógiában.
A gyógypedagógiai terápia,
mint habilitációs és rehabilitációs
eljárás.
Szakterület-specifikus
(logopédiai) kérdések
a diagnosztikus és terápiás
gyakorlatban.**

*Szakmailag ellenőrizte:
dr. Gereben Ferencné*

A gyógypedagógia a neveléstudomány keretein belül lett értelmezve, hiszen mindkettő az emberi viselkedéssel és magatartással, ill. annak alakíthatóságával foglalkozik. Viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül a gyógypedagógiát érintő más jellegű, más tudományterületekről érkező hatásokat – így fogalmazhatjuk meg a klinikai gyógypedagógiát. A klinikai gyógypedagógiában a diagnosztika–terápia–rehabilitáció szorosan összefüggő alrendszerek. A szakirodalmi áttekintés ennek a „triásznak” bemutatását célozza meg, különösen is kiemelve a gyógypedagógiai diagnosztika hazai és nemzetközi jellegét és szerepét. A dolgozat végén a logopédiai diagnosztikus rendszer hazai elméleti és gyakorlati jellemzőiről is említést teszek, az egyén bio-pszicho-szociális lényként való értelmezés függvényében.

Kulcsszavak: Klinikai gyógypedagógia,
diagnosztika, terápia,
rehabilitáció, logopédia

A diagnosztikus rendszerek alkalmazása a klinikai gyógypedagógiában.

A klinikai gyógypedagógiára tekinthetünk úgy is, mint a tágan értelmezett gyógypedagógia-tudomány belső differenciálódásának egy-fajta alrendszerére. Ismeretrendszere bio-, pszicho-, szociális bázison alapul. A rendszert alkotó elvek, modellek, eljárások, módszerek diagnosztizálják, prognosztizálják, és/vagy enyhítik, megszüntetik az atipikus fejlődési sajátosságokat, különféle fogyatékosságokat. Átfogja a teljes életívet, és színteréül szolgál a szolgáltató rendszer minden eleme, beleértve a közoktatási-köznevelési intézményeken túl az egészségügyi, szociális, és rehabilitációs központokat is. A klinikai gyógypedagógiának köszönhetően fejlődik a gyógypedagógia-tudomány elmélete és gyakorlata, erősödik a rehabilitációs irányultsága, továbbá bővül a szakemberképzés ismeretrendszere.¹

A diagnosztika a gyógypedagógiai folyamat első lépéseként alapvetően meghatározza a folyamat további alakulását. Nem véletlen tehát ennek hangsúlyozása, több szempontú körbejárása. Az idő előrehaladtával, a tudományterületek egyre mélyülő tudásának köszönhetően szükségyszerű a diagnosztikai folyamatok fejlesztése, változtatása, mely sokszor nem egyszerű kihívás.

Nemzetközi alaprendszerek és alternatívák

Talán nem meglepő módon azt mondhatjuk, hogy a diagnosztika egy komplex folyamat. Számos befolyásoló tényezőre és körülményre tekintettel kell lenni, s ahhoz, hogy jól használható legyen, érdemes nemzetközi szinten alkalmazni. Ennek kérdése állandó vitákba ütközik, hiszen amellett, hogy igény van egy globálisabb, több országban használható szempontrendszerre, terminológiára, a helyi sajátosságokat, egyéni jellemzőket is figyelembe kell venni. Ezek összeegyeztetése, a határok meghúzása állandó változtatásokat, újításokat igényelnek.

A nemzetközi klasszifikációs rendszerek szakértői konszenzusok alapján jöttek létre, a fogalmak pontos meghatározását hivatottak segíteni. Eredményeként egy közös szakmai nyelv születik, mely az oktatásban, a kutatásban és diagnosztizálásban egyaránt segítség lehet.

1 GERESEN FERENCNÉ: Klinikai gyógypedagógia: a tágan értelmezett gyógypedagógia-tudomány és -gyakorlat ismeretrendszere történeti aspektusból. Gyógypedagógiai Szemle, 2013., Különszám, 32. o.

A gyógypedagógiának nincs saját, önálló diagnosztikus rendszere, a folyamatban a nemzetközi bázisokhoz, elsősorban a *Betegségek Nemzetközi Osztályozása* (BNO), a *Funkcióképesség, a Fogyatékoság és az Egészség Nemzetközi Osztályozása* (FNO) és a *Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders* (DSM–IV, illetve DSM–V) kategóriáira támaszkodik.²

A BNO leíró jellegű, tüneti hangsúlyú klasszifikáció. 1992 óta a BNO–10 kategória-rendszer van érvényben, mely jelenleg a legkorszerűbb WHO (Egészségügyi Világszervezet) által kiadott osztályozási rendszer. Az alfanumerikus kódrendszer egy betűből és három számjegyből áll, mellette a betegség megnevezése található [(pl. F80.2). A beszédmegértés (receptív beszéd) zavara]. A kód és megnevezés után leíró jelleggel ismerteti a kórkép tüneteit és kritériumait, pontosítja a terminológiát.³

A DSM az Amerikai Pszichiátriai Társaság által kiadott klasszifikációs rendszer, jelenleg 2013 májusától az ötödik változat van érvényben, ám a gyakorlatban sokszor még mindig a negyedik kiadásra hivatkoznak. Az egyre bővülő tudományos tapasztalatok alapján nemzetközi szakmai konszenzusok által folyamatosan korrigálják. Így lehet, hogy a DSM–V mintegy hídként szolgál a jelenlegi, tüneteket leíró és a jövőben, specifikus, összefüggéseket értelmező diagnosztikus rendszerek között. A szerzők a diagnosztikus kritériumokat finomították, a harmincperces diagnosztikus interjú pedig lehetővé teszi, hogy a különböző dimenziók működésének összefüggéseit láthassuk.⁴

A BNO és DSM mellett a harmadik nemzetközi alaprendszer az FNO.⁵ Az FNO jelenlegi változatát és nemzetközi alkalmazását 2001. május 22-én fogadta el a WHO 54. Egészségügyi Világközgyűlés. A funkcióképesség gyűjtőfogalom, amely minden testi funkciót, tevékenységet és részvételt felölel. Hasonlóképpen, a fogyatékoság is gyűjtőfogalom minden károsodás, akadályozottság vagy részvételi korlátozottság számára. Az FNO felsorolja mindazokat a környezeti tényezőket, amelyek kölcsönhatásban állnak ezekkel a besorolási ele-

2 GEREBEN FERENCNÉ: *Fejlesztési pszichopatológia gyógypedagógiai nézőpontból*. Gyógypedagógiai Szemle, 2014, XLII. évf. 3. szám. 172 o.

3 *BNO–10 A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása*. Budapest, 1995., Népjóléti Minisztérium.

4 ABRAHAM M. NUSSBAUM: *A DSM-5 diagnosztikai vizsgálat zsebkönyve*. Budapest, 2013., Oriold és Társai.

5 *FNO A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása*. 2004, WHO.

mekkel. Az osztályozási rendszer általános célkitűzése, hogy egységes és szabványosított nyelvet és alapot biztosítson az egészség és az egészséghez kapcsolódó állapotok minősítéséhez. Meghatározza az egészség összetevőit és a jóllét néhány egészséghez kapcsolódó alkotóelemét. Összességében az FNO lehetőséget nyújt a felhasználónak, hogy értékelhető keresztmetszetet adjon az egyének funkcióképességéről, fogyatékoságáról és egészségéről a különböző résztartományokban. A BNO-hoz hasonlóan itt is betűk és számok alkotják a kódokat, a kórképek leírása komplex, több területet felölelő. Jelenleg elérhetően az FNO-ban jelenik meg a legtöbb szempont szerinti értékeléssel egy adott személy állapota.

KIDS–2

A *KIDS–2 (Kinder Diagnostic System)* kiváló példája a komplex, multidimenzionális szemléletű fejlesztési diagnosztikának.⁶ A diagnosztikus rendszer szakmai egyeztetések folytán alakult, az értelmi fogyatékoság és súlyos fejlődési zavarok feltárását hivatott segíteni jól átgondolt, rendszerezett tesztanyagok segítségével. Több területet is vizsgál, kitér a kognitív fejlettség, beszéd és kommunikáció, adaptív kompenzációs stratégiák, viselkedésjellemzők, autizmusjellemzők, családot terhelő tényezők és szükségletek, valamint a funkcionális viselkedésjellemzők felderítésére. A területeket nézve jól látható a komplex szemlélet, nemcsak az egyéni jellemzőket tartja szem előtt, hanem a környezeti és adaptációs lehetőségek, jellemzők is hangot kapnak. A KIDS–2 diagnosztikus rendszer előnye, hogy ezzel a szemlélettel a terápiás lépéseket is könnyebben, pontosabban, komplexebben meg lehet határozni.

EDM

Az *EDM (The Educator’s, Diagnostic Manual of Disabilities and Disorders)* használata egyre inkább elterjedőben van. Ez az oktatásdiagnosztikai kézikönyv szintén betűket és számokat használ kódrendszerben, viszont sokkal pontosabb és differenciáltabb diagnosztizálást segít. Emellett nagyban segíti a fejlesztő munkát, nemcsak leíró jellegű. További előnye, hogy a speciális oktatáshoz való hozzáférés

7 GEREBEN FERENCNÉ szóbeli előadása alapján, 2016.

nem képességekhez kötött, hanem az egyéni eseteket látja, személyfókuszú, az iskoláztatás kérdésében figyelembe veszi a gyermek képességei mellett a klinikai kép súlyosságát és a gyermeket ért hátrányt/akadályoztatást is.⁷

A protokollszemlélet gyakorlati kérdései

A protokoll olyan szakmai előírások rendszere, mely azon feladatok ellátását szabályozza, melyeket jogszabály is kötelezően előír. A gyógypedagógiai pszichodiagnosztikai protokoll folyamatlépéseket, módszertani ajánlásokat, szakmai eljárásokat összefoglaló gyűjteménynek is tekinthetjük.⁸

A gyógypedagógiai diagnosztika szempontjából a 2013-as év azért volt kiemelkedő, mert az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. TÁMOP 3.1.1. „21. századi közoktatás-fejlesztés, koordináció” kiemelt projekt keretén belül elkészítésre került a Diagnosztikus kézikönyv.⁹ A kézikönyvben egy-egy fogyatékosági területre vonatkozóan meghatározták a diagnosztikus munka protokollját. A kézikönyv megszületése előtt azt láthattuk, hogy a különböző vizsgálatok nem képeztek egységes szemléletet, a protokoll ezt a nehézséget hivatott kiküszöbölni, garantálni a diagnosztikus munka egységesítését. A kézikönyv előnye, hogy az adott fogyatékosági területhez kapcsolódóan nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi gyakorlatban használatos diagnosztikus eljárásokat is bemutatják, külön kiemelve azokat, melyeket a hazai gyakorlatban is érdemes lenne bevezetni. A munka során a különböző szakterületen dolgozók azonos szempontok szerint dolgoztak, így a kézikönyvben könnyebb eligazodni. A protokollok vizsgálatait a vizsgálat oka, a vizsgálat típusa és életciklus alapján rendezték. A Diagnosztikus kézikönyv nagy előrelépés a gyógypedagógiai diagnosztikus munkában, bevezetése szükséges, hatékonyságának vizsgálata pedig a jövő feladata lesz. Fontos, hogy kijelöli a kom-

7 DÉKÁNY JUDIT, MOHAI KATALIN: *Egyéb pszichés fejlődési zavarral küzdő gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja – Specifikus tanulási zavarok (trott nyelvhasználat zavarai, diszkalkulia)*. Budapest, 2012., Educatio.

8 NAGYNÉ RÉZ ILONA: *A protokolláris, módszertani innováció előzményei*. Gyógypedagógiai Szemle, 2014., XLII. évf. 1. szám. 76. o.

9 TORDA ÁGNES: *Diagnosztikus kézikönyv*. Gyógypedagógiai Szemle, 2014., XLII. évf. 1. szám. 77. o.

petenciahatárokat, hangsúlyozza a diagnosztikus munka során szükséges teammunka meglétét, ugyanakkor tisztázza is, melyik szakterület hogyan járulhat hozzá a probléma felderítéséhez.

Innovációk a gyógypedagógiai és gyógypedagógiai pszichodiagnosztikus gyakorlatban.

A diagnosztika kapcsán nemcsak a protokoll megjelenésében látunk újítást, hanem egy új szemléletmód egyre nagyobb térnyerésének is tanúi lehetünk. A klinikai gyógypedagógiai folyamat a diagnosztika–terápia–rehabilitáció hármason alapul, ezek szorosan összefüggő és egymást kiegészítő lépések a bio-pszicho-szociális kontextusban látott egyének komplex fejlesztése során. A gyógypedagógián belül a gyógypedagógiai (pszicho-)diagnosztika önálló részterületté vált, magába foglalja az egyén és állapot széles körű, interdiszciplináris jellegű megismerésének folyamatát. Az eddigi diagnosztikai rendszer gyakorlatra kapta azt a kritikát, hogy hangsúlyosan tüneti-oki feltárás történik, napjaink diagnosztikája szempontjából viszont elengedhetetlen a kitágított keretben való gondolkodás, a fejlődési pszichopatológia nézőpontjából.¹⁰ Ez a tágabb keret arra szeretne rávilágítani, hogy a diagnosztizálás során nem szabad figyelmen kívül hagyni a személy fejlődési aspektusait, az eddigi fejlesztések meglétét és hatásait. A fejlődési pszichopatológia egy interdiszciplináris tudományterület, mely figyelembe veszi az életciklus fő változásait, bio-pszicho-szociális folyamatok kölcsönhatásában látja a személyt és az állapotok helyett folyamatokra fókuszál. Gyógypedagógiai szempontból fontos kiemelni, hogy a fejlődés maladaptív irányú is lehet. A fejlődési folyamatok magyarázatára különböző modellek alakultak. A környezeti modell és a kötődési modell a külső tényezőket, a környezet jelentőségét hangsúlyozza. A személyiségvonás-modell szerint a fejlődés szempontjából ennél fontosabbak az egyéni adottságok és jellemzők. Az interakcionista modell viszont a fejlődés különböző útjait a személyi adottságok és környezeti tényezők kölcsönhatásában látja.

A gyógypedagógiai diagnosztikai folyamat egyrészt arról szól, hogy a tipikus fejlődésmentelt elválasszuk a nem tipikus fejlődésmenettől, annak érdekében, hogy megfelelő terápiás-rehabilitációs folya-

10 GEREKEN FERENCNÉ: *Fejlődési pszichopatológia gyógypedagógiai nézőpontból*. 174. o.

matot tudjunk hozzárendelni. Másrészt viszont speciális szakdiagnosztikát is jelent, mely komplex eljárást von maga után. Minden esetben fontos a holisztikus, folyamatjellegű diagnosztika, napjaink diagnosztikája ezt az utat igyekszik követni a leíró jellegű, tünetekre és okokra fókuszáló diagnosztika helyett.

A gyógypedagógiai diagnózisok felállításakor különösen fontos a team szerepe, hogy a megfelelően képzett szakemberek a saját tudományterületük legújabb tudásai szerint ítéljenek a folyamat során. A gyógypedagógiához a medicina mellett szorosan kapcsolódik a pszichológia, diagnózis felállításakor különösen a klinikai pszichológia. A feladatok életkor szerinti bontásban eltérőek, így lehet, hogy csecsemő- és kisgyermekkorban elsődlegesen a korai felismerés és segítség hangsúlyos, a tanköteles korba lépéskor az iskolatípus megállapítása és a hatékony tanulás segítése, a tanköteles kor végén és fiatal felnőtt korban pedig a pályaválasztás, foglalkoztatás, életvezetési tanácsadás kérdései kerülnek előtérbe. Elettől függetlenül a klinikai pszichológiai feladatok körébe tartozik a fogyatékos személy családjának és környezetének pszichológiai megsegítése.¹¹

Összességében elmondhatjuk, hogy a diagnosztikai folyamat változáson megy keresztül, új, korszerű követelményeknek kell megfelelni, melyeket Lányiné foglalta össze cikkében¹². Ezek a szempontok attitűdváltást is igényelnek, mely szerint a diagnosztizálást állapotfeltárásnak kell felváltania, címkézés helyett a többlétszolgáltatáshoz juttatás szándékának kell működnie. Mindez a komplex bio-pszichoszociális modell alapján, holisztikus, több szakember közös munkáját igényli. Ebből a szemszögből nem a fogyatékos megállapítása a cél, hanem az atipikus fejlődésmenet és fejlődés-pszichopatológiai sajátosságok feltárása.

11 LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES: *Klinikai pszichológiai szakmai protokoll a BNO-10 és az egyes eljárások szerint a gyógypedagógiai pszichológiában*. In.: BAGDY EMÓKE (szerk.): *A klinikai pszichológia és mentálhigiéné szakmai protokollja*. Budapest, 1998., Animula Egyesület.

12 LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES: *Változásban a pszichológiai és gyógypedagógiai diagnosztika*. Neveléstudomány, 2014., 3. szám., 33–52. p.

A diagnosztikus és terápiás folyamat összefüggésrendszere

A klinikai gyógypedagógia fentebb említett „triásza” (diagnosztika-terápia-rehabilitáció) szorosan összefüggő lépések sorozata, egymást kiegészítő összetevők a személyközpontú gyógypedagógiai tevékenység folyamán. A triász összetevői egyenként is komoly részletezettséget, kidolgozottságot mutatnak.

A *diagnosztika* sosem öncélú, további jellemzője, hogy aktív információcserét jelent a vizsgáló és a vizsgált személy között. Célja a komplex állapotfeltárás, a személy minél pontosabb megismerése, a lehetőségek és adottságok figyelembe vétele mellett.¹³ A diagnosztikának mindig megvan az a veszélye, hogy pontos orvosi, pszichológiai, pszichodiagnosztikai, gyógypedagógiai pszichodiagnosztikai méréseken alapulva mérőszámokhoz és standardizált pontokhoz viszonyítva megállapít egy diagnózist, mely stigmatizálást is jelenthet (különösen igaz ez az értelmi fogyatékosok megállapításakor, de más esetekben is). A konkrét probléma megfogalmazása viszont elengedhetetlen ahhoz, hogy a fejlesztés és terapia céljait megfelelően meghatározzuk, illetve biztosítsuk a többlétféle támogatásokat. A diagnosztizáló folyamatok elnevezésének sokszínűsége is fejlődési utat rajzol ki. A differenciáldiagnosztika elhatárol két (vagy több) kórképet, kimondja, hogy mi tartozik az adott problémakörhöz és mi nem. A státusdiagnosztika a jelen állapot leírására hivatott. Egy diagnosztizálási alkalom kevés ahhoz, hogy a vizsgált személyt mélyrehatóan megismerhessük, az viszont lehetséges, hogy a megfigyelések és vizsgálati anyagok eredményeit összegezzük. A folyamatdiagnózis – mint azt a neve is mutatja – már komplexebben, folyamatában látja a vizsgálati személyt, lehetőség van arra, hogy a diagnosztikai munka eredményét időben is összevegyük, látva azt, milyen ütemben és milyen irányban folyik a fejlődés. A fejlesztésdiagnosztika mutat leginkább előre a terapia és rehabilitáció irányába. A diagnosztizálás során nem a stigmatizálás a cél, hanem az állapot leírása összekapcsolódik a fejlesztés irányainak és módjainak meghatározásával is; nemcsak a hiányos képességterületeket hangsúlyozza, hanem azokat az erősségeket is kiemeli, melyekre a fejlesztés folyamán támaszkodni lehet.

13 GEREKEN FERENCNÉ: *Diagnosztika és gyógypedagógia*. In: GORDOSNÉ SZABÓ ANNA (szerk.): *Gyógyító pedagógia*. Budapest, 2004., Medicina Könyvkiadó, 87–103. o.

Azok számára, akik a gyógypedagógiai diagnosztikus munkában vesznek részt, gyógypedagógiai protokollt készítettek, melyről az előző fejezettrészen részletesebben írtunk. Itt azt emelnénk ki, hogy a protokoll arra is hivatott, hogy egységesítse a szakemberek diagnosztikus munkáját, elérhető eszközt és irányelvet adjon a kezükbe, ezzel elősegítve a közös nyelv, közös gondolkodás megalapozását.¹⁴

A *terápia* szorosan kapcsolódik a diagnosztikához. A medicinális-pszichológiai felfogásban a terapia nem azonos a pedagógiai-gyógy-pedagógiai „fejlesztés, fejlesztő terapia” megfogalmazással.¹⁵ A gyógy-pedagógiai terapia viszont egyaránt lehet medicinális-pszichológiai szempontú terapia, fejlesztés, nevelés, oktatás, támogatás, segítségnyújtás, képességfejlesztés és rehabilitációs-rehabilitációs folyamat.

A gyógypedagógiai terapia, mint rehabilitációs és a rehabilitációs eljárás

A gyógypedagógiai terapia lényege tulajdonképpen a fogyatékos személy rehabilitációja, rehabilitációja; a terapiát akkor mondhatjuk sikeresnek, ha az egyénnek sikerül a társadalomba beilleszkedni.

A rehabilitáció részterületei közé tartozik az orvosi, a foglalkozási és pedagógiai rehabilitáció.¹⁶ Göllész Viktor szerint a rehabilitáció speciális gyógypedagógiai tevékenység, gyermekek és felnőttek körében zajló folyamat. A rehabilitációra különösen is igaz, hogy interdiszciplináris tevékenység, melyben részt vesznek orvosok és más egészségügyi dolgozók, pszichológusok, gyógypedagógusok, szociális munkások, ergoterapeuták, fizioterapeuták és más szakemberek. A rehabilitáció célja, hogy az életkori sajátosságokhoz igazodva a funkció-képességek optimalizálásra kerüljenek.¹⁷

A *rehabilitáció* fontosságát szemléltetve Bárczi Gusztáv szavait szeretném idézni: „Rehabilitáció nélkül a gyógypedagógia olyan, mint vetés aratás nélkül” (szóbeli idézet). Összességében azt mondhatjuk, hogy gyógypedagógiai sikernek tekinthető, ha a gyógypedagógiai ellátásba került személy elhelyezkedik a munka világában és önálló

14 MÉSZÁROS ANDREA: Komplex állapotfelmérés protokolláris szemlélettel. In: Gyógypedagógiai Szemle. 2014, XLII. évf. 3. szám. 185-196 o.

15 GEREBEN FERENCNÉ: Klinikai gyógypedagógia... 37. o.

16 GEREBENNÉ szóbeli előadásában idézi KULLMANN LAJOS-t.

17 GEREBENNÉ szóbeli előadásában idézi GÖLLESZ VIKTOR-t.

életvezetésre lesz képes. A gyógypedagógia tulajdonképpen a rehabilitáció lépésében teljesedik ki, hiszen minden szakmai tevékenység azzal a céllal zajlik, hogy a terápiában részt vevő személyt segítse az önálló életvitelben, a társadalomba való minél szélesebb körű beilleszkedést.¹⁸

Rendszerszemléletű megközelítés

Akár régen bevált terápiás módszerről van szó, akár egy új terápia gyakorlatba való bevezetéséről, néhány szempontot végig kell gondolni. Elsődlegesen azt kell megfogalmazni, hogy a terápiának mi a célja. Ha tisztáztuk a célokat, keretezhetjük a hatásrendszert. Pontosan végig kell gondolni azt is, hogy a terápia egyes lépései mely területeket hogyan fogják befolyásolni, milyen következményekre számíthatunk. Ezek után az eszközöket kell számba venni, meghatározni a tárgyi és személyi feltételeket. A fenti szempontok segítenek abban, hogy a terápiát keretezzük, leszögezzük az alapvető elvárásokat.

Terápiák medicinális és pszichológiai vonatkozásai

A terápia fogalma, a terminológia használati jogosultsága ingoványos területnek tekinthető, különösen napjainkban. A terápiát másként értelmezik a medicinában, a pszichológiában, a (gyógy)pedagógiában, a neveléstudományban és a hétköznapi nyelvhasználatban. Medicinális közegben a terápia kifejezés leginkább gyógyszeres vagy más orvosi kezelést jelent, a pszichológiában a pszichoterápiákkal azonosítható, gyógypedagógiai-pedagógiai vonatkozásban fejlesztést, intervenciót értünk alatta, a neveléstudományban pedig a rehabilitációs pedagógia kifejezés lehet megfelelője.

Felmerül annak a kérdése, ki és hogyan használhatja, mondhatjuk-e, hogy gyógypedagógiai terápia, az egészségügyben a gyógyítás folyamatát nevezhetjük-e terápiának vagy csak a pszichoterápia esetében érvényes-e a kifejezés?

A terápia kifejezés minden vonatkozásában valamiféle gyógyítást, segítést jelent, pozitív fejlődési szándékot feltételez. A különböző

18 MESTERHÁZI ZSUZSANNA: *A gyógypedagógiai folyamatról*. In.: GORDOSNÉ SZABÓ ANNA (szerk.): *Gyógyító pedagógia* (pp. 19–38). Budapest, 2004., Medicina Könyvkiadó.

értelmezések közös pontja, hogy magába foglal egy terápiás helyzetet, egy segítő kapcsolatot kliens és terapeuta között. A különböző tudományterületeken más-más megnevezéseket használhatunk a felekre, nevezhetjük páciensnek, betegnek, egyénnek, ill. segítő szakembernek is.

A terápia orvosi-pszichológiai meghatározásának szempontjai közül elsődlegesen az a fontos, hogy a terápia milyen elveken, milyen megfontoláson alapszik. Meg kell fogalmazni, mi a mozgatórugója a terápiának, milyen esetekben lehet hasznos, milyenekben hatástalan, esetleg káros. Fontos a terápia konkrét lépéseinek megfogalmazása, leírása, a terápia lebonyolításához szükséges eszközigény közzé tétele. Terápiákat nem tarthat bárki, ehhez megfelelően képzett szakemberekre van szükség, a szempontok között ez is megjelenik. Nem utolsó sorban számba kell venni a járulékos tevékenységeket is, melyek a terápia tartásához csatlakoznak.

A terápiás kapcsolatokban a szociológiai és pszichológiai aspektusok is meghatározó szerepet játszanak. A terápia sikerességét befolyásoló szociológiai szempontok közül meg kell említenünk a nyelvi különbségek áthidalásának fontosságát, ill. a kulturális hiedelmek, szokások, normák, attitűdök ráhatását. A pszichológiai aspektusok véget nem érő sorát fel lehetne sorakoztatni, ezek közül fontos megemlíteni a terápiás légkört és annak hatását, valamint a határok és keretek tartásának fontosságát. A személyek (páciensek, kliensek) akkor engedik magukhoz legközelebb a terápiában kapott tudástartalmakat, ha ott egy nyitott, elfogadó, kiváráó attitűddel találkoznak, ahol nincsenek különösebb elvárások irányában. Mindezeknek viszont meghatározott keretben, mederben kell történnie, előre kötött „szerződés” alapján, fix időráfordítás, mélység, személyi (kompetencia-)határok tiszteletben tartása mellett. Alapvető elvárás egy terápiával szemben, hogy az illeténi kérdésekben (pl. tegeződés–magázódás) olyan konszenzus szülessen, mely mindkét félnek elfogadható, érezhető legyen belőle a partneri, bizalomteljes kapcsolat. Természetesen előfordulhatnak össze nem illési problémák is, ilyenkor érdemes változtatni a kereteken (akár azzal, hogy más terapeutát keres fel a kliens). Bizonyos szempontból tulajdonképpen a terápiát tekinthetjük egyfajta szolgáltatásnak is, melyben az alapvető komfortfeltételek között változhatunk (pl. a fotelek minősége, zsebkeendő, víz megléte stb.).¹⁹

19 GEREBENNÉ szóbeli előadása nyomán.

Alternatív terápiaiák

Az alternatív terápiaiakat tekinthetjük új utaknak a hagyományos terápiaiakkal szemben, ill. mellett. Szükségességük azért megalapozott, mert előfordulhat, hogy a régi terápiaiák nem válnak be, vagy esetleg korszerűsítésre szorulnak, gyorsabb és nagyobb határfokú eljárásra van szükség. Azok a terápiaiák is ebbe a kategóriába tartoznak, amelyek tulajdonképpen tudományosan nem megalapozottak, de a gyakorlati alkalmazásuk során az látszik, hogy hatásosak. Az alternativitás nemcsak az oktatásban, a medicinában, hanem a fogyatékoság jelenség értelmezésében is megjelenik.

A magyar gyógypedagógia jelenleg legkorszerűbb hozzáállása értelmében a gyógypedagógia fogalmát nem szeretné a szűken értelmezett gyógypedagógia körébe zárni, hanem hangsúlyozva a tudományterületek kölcsönös hatásrendszerét, tágabban, nevelési, terápiai és rehabilitációs dominanciájú komplex embertudományként²⁰ értelmezi. A fogyatékoság komplexitására reflektálva, a szemléletbeli modellek változásiból táplálkozva létrejött a *fogyatékoságtudomány*²¹. A fogyatékoságtudomány gyökerei a XIX. sz. második felének közepére-végére nyúlnak vissza, a kisebbségjogi, fogyatékosjogi, feminista mozgalmak elterjedéséhez. A fogyatékoságtudomány, s különösen a kritikai fogyatékoságtudomány (Critical Disability Studies)²² célja, hogy a társadalmi gondolkodást és fogyatékoságról alkotott képét alapjaiban megkérdőjelezze. Nem fogalmaz meg egyértelmű, statikus definíciókat és kategóriákat, hanem analizálja, mi az „épség”, „normalitás”, „fogyatékoság”, „nem fogyatékoság”.

Míg a hagyományos vagy klasszikus terápiaiák a tüneti kezelést célozzák, az alternatív terápiaiák inkább okcentrikusnak mondhatók. A te-

19 GEREENNÉ szóbeli előadása nyomán.

20 ZÁSZKALICZKY PÉTER, VERDES TAMÁS (szerk.): Tágabb értelemben vett gyógypedagógia: A fogyatékoság jelensége a gyógypedagógia határtudományaiban. (2. kiadás). Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó/ELTE BGGYK.

21 NAGY ZOLTÁN–KÖNCZEI GYÖRGY–HERNÁDI ILONA: *A fogyatékoságtudomány útjai kettős történeti keretben, avagy első, kísérleti metszet a fogyatékoságtudományról*. In.: Fogyatékoság és társadalom. 2009., Folyóirat, I. évf., 2009/1. 93–107 p.

22 KÖNCZEI GYÖRGY–HERNÁDI ILONA: *A nevezetes térkép – és a helyünk rajta. A fogyatékoságtudomány „domborzati vízei”*. A tanulmány a Fogyatékoságtudományi Doktori Műhely keretei között készült az ELTE Gyógypedagógiai Karán, 2013.

rapetuták csoportja két részre osztható: a tudományosan elkötelezett terapeuták és az alternatív módszerek iránt elkötelezett terapeuták. A tudományosan orientált terapeuták részéről azért nem támogatottak az alternatív terápiák, mert ezek az eljárások nem igazoltak, kritikaként azt fogalmazzák meg, hogy primitívek, átgondolatlanok, naívak. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, végérvényesen egyik csoportnak sincs igaza, számba kell venni a megfelelő ismerethiány és a személyes meggyőződés jelentőségét.

Hatékonyságvizsgálatok kérdései

A terápiák értékét akkor láthatjuk, ha jól átgondolt szempontrendszer alapján megvizsgáljuk, megvalósult-e a beavatkozás célja, azaz bio-pszicho-szociális területeken történt-e előrelépés. Ezeknek a konzekvenciáknak levonását tekinthetjük a hatékonyságvizsgálatnak.

A hatékonyságvizsgálatok három fő kérdésre keresik a választ: Hatásos? Hasznos? Hatékony?²³

A hatásosság megállapítása átgondolt módszertani szempontok figyelembevételével mellett történhet. Pontosan meg kell határozni a mintát, a vizsgálati módszert és az elemzési szempontokat. Az „aranystandard” szerint a kérdéseket randomizált kontrollvizsgálattal bizonyítják, illetett korcsoporttal. A vizsgálatok után megfelelő konzekvenciák levonására van lehetőség. A hasznosság megítélésénél az a fő kérdés, hogy a változás valóban a terápiának, vagy esetlegesen más környezeti, befolyásoló tényezőnek köszönhető. A hatékonyság szorosan összefügg a finanszírozási rendszerrel: azok a terápiák kaphatnak anyagi támogatást is, melyek nemcsak eszköz- és időhatékonyak, de költséghatékonyak is.

A terápiák értékelésekor a fentiek mellett más szempontokat is figyelembe kell vennünk. Elsősorban a terápia tudományos megalapozottságára kell reflektálnunk, lehetséges, hogy a gyakorlatban jól működik, de akkor lesz szakmailag is elfogadott, ha tudományosan, elméleti alapokra helyezve is igazolódna a gyakorlati munka során tapasztaltak. Az értékelési folyamat szempontjából a szülők bevonása elengedhetetlen. Ők más szemszögből, egyedi helyzetből látják a terápiák hatékonyságát vagy hatástalanságát, össze tudják hasonlítani a gyermekotthoni és terápiás környezetben nyújtott teljesítményeit. A terápia értékelése szempontjából a gyermeket is érdemes megkér-

23 GEREBENNÉ szóbeli előadása alapján.

dezni, hiszen ő az, aki leginkább látja és érzi, saját magán tapasztalhatja a terápia hatékonyságát. Nem utolsó sorban pedig a terapeuta visszajelzéseire van szükség.

Szakterületspecifikus (logopédiai) kérdések a diagnosztikus és terápiás gyakorlatban

A gyógypedagógia alapképzés során logopédia és tanulásban akadályozottak pedagógiája szakirányokon szereztem diplomát, a továbbiakban a logopédiai diagnosztika és terápia kérdéseiről szeretnék írni. A beszéd fogyatékos személyek ellátására az egész életút során szükség lehet, a felnőttek ellátása ugyanúgy jelen van, mint a korai fejlesztés, viszont jelen dolgozatban kifejezetten a közoktatásban fellelhető gyermekek ellátására szeretnék reflektálni.

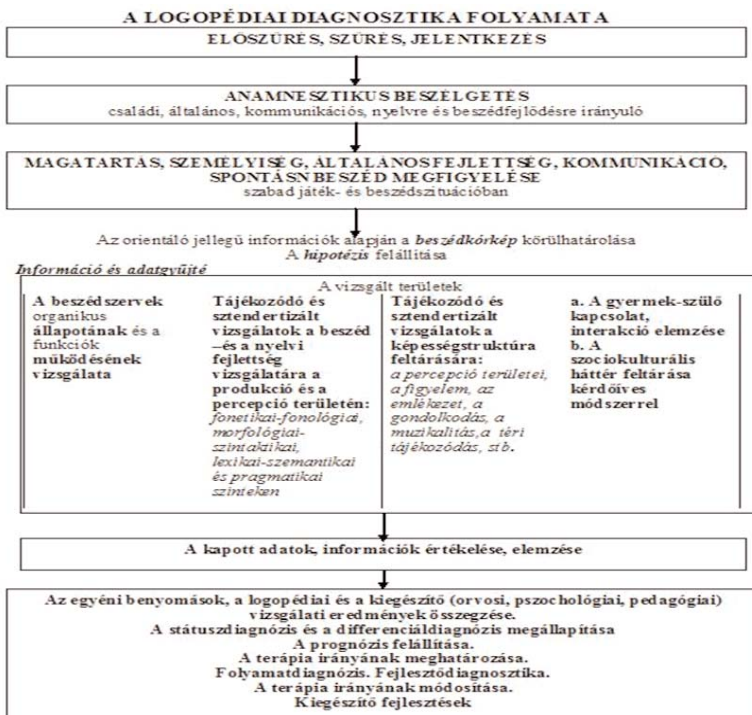
A beszéd- és nyelvi zavart mutató (beszéd fogyatékos) gyermekek, tanulók vizsgálata kapcsán az első felmerülő probléma az, hogy nincs pontosan körülhatárolva a populáció, jogszabályi keretek között csak egy részük ellátása szabályozott. Az illető gyermekek ellátása vagy alapellátás keretén belül történik, vagy sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló kategóriába esik. Ezek szabályozása viszont nem világos. A másik akadály pedig az, hogy a jól rendszerezett szakmai módszertani diagnosztikai ellátásrend a populáció tagjainak vizsgálatára vonatkozóan.²⁴

A logopédiai diagnosztika a szakértői tevékenység keretén belül történik. Ennek a munkának fontos elemét képezi a teammunka, a különböző területekről érkező szakemberek konzultációja az adott egyénnel kapcsolatban.

A szakmai élet előrelépésének tekinthetjük, hogy nyitást látunk a külföldi trendek irányába, a nemzetközi kitekintés pedig lehetővé teszi, hogy új gyakorlatokat hozzunk a logopédiai munkába. Emellett új kutatások is indultak a hazai diagnosztikus munka repertoárjának megújításával, ezekre a lépésekre szintén nagy szükség volt.

24 GERE BEN FERENC NÉ–FEHÉ RNÉ KOVÁCS ZSUZS ANNA–KAS BEN CE–MÉ SZÁROS ANDREA: Beszéd- és nyelvi zavart mutató (beszéd fogyatékos) gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja. Budapest, 2012, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

A hazai logopédiai diagnosztika német minta példájára az alábbi táblázat szerint alakul.²⁵

A logopédiai vizsgálatot végző személy holisztikus szemlélete elengedhetetlen a diagnosztikai folyamatban. Ennek a holisztikus szemléletnek több szinten is meg kell jelennie. Egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a *gyermeket* egységes egészként látja, teljes képességstruktúrájával, pozitív és fejlesztést igénylő tulajdonságaival együtt. Másrészt fontos szem előtt tartania a *vizsgálat* egészlegességét: felméri az összes nyelvi szint receptív és expresszív oldalának jellemzőit, a beszéd- és kommunikációs képességet tágabban, szociális-környezeti tényezők figyelembevételével látja. Harmadrészt pedig azt kell ki-

25 GROHNFELDT összefoglalását idézi GEREBENNÉ–FEHÉRNÉ–KAS–MÉSZÁROS: A beszéd- és nyelvi zavart mutató...18. o.

emelnünk, hogy a holisztikus szemlélet más *szakemberekkel* való együttműködésében is megnyilvánuljon, átlássa, kinek mi a feladata, szerepe a diagnosztizálási folyamatban.

Jelenleg Magyarországon nincs olyan standardizált mérőeszköz, mely a teljes nyelvi képességprofil feltárását foglalná magába.²⁶ Az alábbiakban a receptív és expresszív oldal minden nyelvi szintjére vonatkozó elérhető teszteket fogom említeni. A dolgozat terjedelmi keretei miatt a tesztek részletes bemutatására most nincs mód.

Receptív oldal

Fonológia: GMP 17, Magyar Álszóisméltési Teszt

Morfo-szintaktika: TROG-H, Token

Szemantika: Szó? Nem szó?, Peabody (PPVT)

Expresszív oldal

Fonológia: Magyar Álszóisméltési Teszt, Jordanidisz-féle Fonológiai Tudatosság Teszt

Morfo-szintaktika: spontán beszéd, írott fogalmazás, nyelvi hibák javítása

Szemantika: Gyorsmegnevezés, fluenciafeladatok, Gardner, Lapp

Pragmatika: spontán beszéd megfigyelése

A fentiek mellett fontos a beszéddel, nyelvvel kapcsolatos egyéb képességek vizsgálata, mint például a beszéd-mozgás koordinációja, a verbális munkamemória működése, auditív-verbális tanulási teszt, az írás és olvasás vizsgálata.

A nyelvi érintettség több fogyatékosági csoportnál is megjelenhet, abban, hogy melyik a vezető tünet, a differenciáldiagnózis van segítségünkre²⁷. A diagnosztika során legjellemzőbben az értelmi fogyatékoság, a hallásproblémák, autizmus spektrum zavar, látásproblémák (olvasás), mozgásproblémák, figyelemzavar és egyéb, organikus okokra visszavezethető kórképek lehetőségét kell kizárnunk.

A logopédiai diagnosztikus munka fejlesztésirányultságát kell kiemelnünk. A dolgozat előző részeiben bemutatott szemlélet a logopédusoktól is megkívánja, hogy a gyermeket komplexen, bio-pszicho-szociális résztvevőként, a környezeti lehetőségek, állapotok részeként értelmezze, a probléma megfogalmazása pedig fejlesztési céllal készüljön.

26 FÖLDESI-BORHI NOÉMI szóbeli közlése alapján, 2016.

27 FÖLDESI-BORHI NOÉMI szóbeli közlése alapján, 2016.

Irodalom

- ABRAHAM M. NUSSBAUM: *A DSM-5 diagnosztikai vizsgálat zsebkönyve*. Budapest, 2013., Oriold és Társai.
- DÉKÁNY JUDIT, MOHAI KATALIN: *Egyéb pszichés fejlődési zavarral küzdő gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja – Specifikus tanulási zavarok (írott nyelvhasználat zavarai, diszkalkulia)*. Budapest, 2012., Educatio.
- GEREBEN FERENCNÉ: *Diagnosztika és gyógypedagógia*. In.: GORDOSNÉ SZABÓ ANNA (szerk.) *Gyógyító pedagógia*. Budapest, 2004, Medicina Könyvkiadó, 87–103 o.
- GEREBEN FERENCNÉ: *Korszerű diagnosztikai és terápiás eljárások alkalmazása a speciális szükségéletű, sajátos nevelési igényű súlyosan, halmozottan sérült személyek szociális adaptációjának és inklúziójának támogatására*. OTKA kutatás disszertációjának konferenciája, 2012.
- GEREBEN FERENCNÉ–FEHÉRNÉ KOVÁCS ZSUZSANNA–KAS BENCE–MÉSZÁROS ANDREA: *Beszéd- és nyelvi zavart mutató (beszéd fogyatékos) gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja*. Budapest, 2012., Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
- GEREBEN FERENCNÉ: *Klinikai gyógypedagógia: a tágan értelmezett gyógypedagógia-tudomány és -gyakorlat ismeretrendszere történeti aspektusból*. In.: *Gyógypedagógiai Szemle*, 2013, Különszám 31-42 p.
- GEREBEN FERENCNÉ: *Fejlődési pszichopatológia gyógypedagógiai nézőpontból*. In.: *Gyógypedagógiai Szemle*, 2014., XLII. évf., 3. szám. 171–175 p.
- KÖNCZEI GYÖRGY–HERNÁDI ILONA: *A nevezetes térkép – és a helyünk rajta. A fogyatékekosságtudomány „domborzati vizei”*. A tanulmány a Fogyatékekosságtudományi Doktori Műhely keretei között készült az ELTE Gyógypedagógiai Karán, 2013.
- LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES: *Klinikai pszichológiai szakmai protokoll a BNO-10 és az egyes eljárások szerint a gyógypedagógiai pszichológiában*. In.: BAGDY EMÓKE (szerk.): *A klinikai pszichológia és mentálhigiéne szakmai protokollja*. Budapest, 1998., Animula Egyesület.
- LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES: *Változásban a pszichológiai és gyógypedagógiai diagnosztika*. *Neveléstudomány*, 2014., 3. szám, 33–52. p.

- MESTERHÁZI ZSUZSANNA: *A gyógypedagógiai folyamatról*. In.: GORDOSNÉ SZABÓ ANNA (szerk.): *Gyógyító pedagógia* (pp. 19–38.). Budapest, 2004., Medicina Könyvkiadó.
- MÉSZÁROS ANDREA: Komplex állapotfelmérés protokolláris szemlélettel. In.: *Gyógypedagógiai Szemle*. 2014., XLII. évf. 3. szám. 185–196. p.
- NAGY ZOLTÁN–KÖNCZEI GYÖRGY–HERNÁDI ILONA: A fogyatékoságtudomány útjai kettős történeti keretben, avagy első, kísérleti metszet a fogyatékoságtudományról. In.: *Fogyatékoság és társadalom*. 2009., Folyóirat, I. évf., 2009/1. 93–107. p.
- NAGYNÉ RÉZ ILONA: A protokolláris, módszertani innováció előzményei. In.: *Gyógypedagógiai Szemle*, 2014., XLII. évf. 1. szám. 76–77. p.
- TORDA ÁGNES: Diagnosztikus kézikönyv. In.: *Gyógypedagógiai Szemle*, 2014., XLII. évf. 1. szám. 76–77. p.
- ZÁSZKALICZKY PÉTER, VERDES TAMÁS (szerk.): *Tágabb értelemben vett gyógypedagógia: A fogyatékoság jelensége a gyógypedagógia határtudományáiban*. (2. kiadás). Budapest, 2010., ELTE Eötvös Kiadó/ELTE BGGYK.
- BNO-10 A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása*. Budapest, 1995., Népjóléti Minisztérium.
- FNO A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása*. 2004., WHO

FINTA MÁRIA ANNA

„...the kyng rod upon ys pleyghyng”: A lovagi kalandok narratívája és szerepe a középkori (angol) lovagregényekben

Témavezető:
dr. habil. Seláf Levente

A középkori angol és francia lovagregények alapvető motívuma a lovagi kaland: ezeknek a regényeknek egész cselekménye erre épül. Dolgozatomban azt vizsgálom, milyen funkciókat tölthet be ez a motívum a középkori irodalomban, különös tekintettel Chrétien de Troyes befejezetlen Perceval-regényére, és annak 14. századi közép-angol adaptációjára, a *Sir Percevale of Galles* című műre. A két változat közötti lényeges hasonlóságok és különbségek ugyanis a lovagi kalandok motívumán keresztül jól kirajzolódnak.

1. Bevezetés

A lovagregény a középkori világi irodalom kedvelt műfaja volt. Először szórakoztató, pihentető olvasmánynak szánták őket, emellett azonban legtöbbször igyekeztek komoly erkölcsi tartalmat is elrejteni bennük; így kerülhettek lovagregények például a kimondottan vallási nevelési célzattal készült, angol Vernon-kéziratba is. Mindez nem véletlen. Ezeket a műveket ugyanis a középkori lovagok is olvasták, sőt, gyakran ők maguk is írtak ilyeneket: nem tettek különbséget valós és fiktív történetek között, mikor a lovagi ideálról akartak tanulni vagy éppen tanítani.¹ Ramon Llull például, aki az egyik legbefolyásosabb könyvet írta a lovagi életformáról, saját élettapasztalatán kívül szintén rengeteg mindent átvett az általa olvasott lovagregényekből is.²

1 KAEUPER: *Chivalry and Violence*, 1999, 31.

2 KAEUPER: 1999., 31.

Az útrakelés az ókor óta meglévő toposz az irodalomban: gondoljunk csak az Odüsszeiára, az ószövegségi Kivonulás könyvére vagy akár a népmesék útnak induló, legkisebb királyfijára³. A középkori világi irodalomban ez a toposz legszembetűnőbb módon a lovagregényekben öltött formát, mégpedig a lovagi kaland (*adventure, quest*) újra és újra megjelenő motívumában. Dolgozatomban ezt a motívumot vizsgálom néhány középkori francia és angol lovagregényben, különös tekintettel az ófrancia Perceval-regény késő középkori angol adaptációjára, a *Sir Percevale of Galles* című műre. Ezenkívül részletesen meg fogom vizsgálni a lovagi kalandok visszatérő motívumait és a hősiesség megjelenésének formáit a középkori irodalomban.

Feltételezésem szerint a *Sir Percevale of Galles* című regényben a lovagi kalandok szerepe jelentős mértékben eltér az ófrancia változatban olvasható kalandok szerepétől.

2. A lovagi kaland motívuma a középkori irodalomban

A lovagregények egyik fő szerkezeti eleme a kalandkeresés (*adventure*).⁴ Norris J. Lacy definíciója szerint a legfontosabb lovagi tevékenység a *quest* (mikor egy lovag önszántából indul útnak, miközben feladatok, próbatételek sorozatán kell megfelelnie ahhoz, hogy elérje célját), de a lovagregények hősei gyakran csak feladatot teljesítenek, és néha az is előfordul, hogy küldetésük istenítélet-szerű: útjukkal bűnhődniük kell, vagy (és inkább ez a jellemző) feloldozást nyernek általa.⁵

Wysten Hugh Auden ezt így fogalmazza meg: „egy *quest* mindig arra szolgál, hogy az ember olyasmit találjon meg, amiről még nincs tapasztalata, csak elképzelni tudja, hogy mi is az, amit keres, de hogy elképzelései valóság-e vagy hamisak, csak akkor derül ki, mikor már elérte küldetése célját.”⁶ A tipikus kalandkeresés-toposz (Auden szerint) a következő motívumokat kötelezően tartalmazza:

3 AUDEN: *The Quest Hero*. 1968, 42.

4 LACY: *From Medieval to Post-Modern: The Arthurian Quest in France*. 2000., 116.

5 LACY: 2000., 116.

6 AUDEN: 1968., 40.

1. a kitűzött cél, legyen az egy tárgy vagy egy személy;
2. az út, amely mindig hosszú, fáradságos és kisebb-nagyobb kalandokkal tarkított;
3. a hős, hiszen a kitűzött célt nem érheti el akárki, csak a kiválasztott (tudniillik származásában és viselkedésében is kimagasló) személy;
4. a próbatételek – a hősnek ezeken keresztül kell bebizonyítania, hogy valóban méltó célja elérésére;
5. a kitűzött cél őrizői, akikkel meg kell küzdeni a végső sikerért;
6. a segítők, akik varázslattal és/vagy tudásukkal támogatják a hőst, és akik nélkül a lovag sokszor el sem jutna a célig.⁷

Meg kell azért jegyeznünk, hogy ezek a motívumok nem olyan értelemben kötelezőek, hogy minden egyes kalandleírásnál mind a hat elem jól észrevehetően jelen lenne. Sőt, sokkal jellemzőbb, hogy ezek variálódhatnak, cserélődnek egy-egy regény kalandleírásain belül – értelemszerűen, hiszen a változatosság minden irodalmi műnek fontos erénye. A középkori szerzőknek pedig különösen ügyelniük kellett arra, hogy a szigorú formai előírások mellett (melyeket mindig igyekeztek szem előtt tartani)⁸ ott ragadják meg a lehetőséget az újításra, a változatosságra, ahol csak lehetőségük adódott rá: a lovagok kalandkeresésének toposza pedig annyira összetett, hogy a szerzők könnyen alakíthatták saját kedvük és stílusuk szerint.

Ezzel a törekvéssel (az olvasó érdeklődésének fenntartásával) magyarázható az is, hogy egy-egy lovagi út, küldetés leírása igen gyakran több, kisebb epizódot is felölel, hiszen minden kaland, próba vagy összecsapás befejeztével a cselekmény megáll, lezárul. Fontos volt tehát, hogy a cselekmény folyamatosan haladjon előre, hogy mindig történjen valami új, nehogy lanyhuljon az olvasók figyelme.⁹

Egyetlen hosszú kalandsorozat azonban, amelyben rengeteg kicsi epizód követi egymást, valószínűleg éppúgy monotonná vált és ellaposodott volna, mint a túlzottan széttagolt szerkezet. Ezért bizonyulhatott szerencsés gyakorlatnak a *Doppelweg*-szerkezet alkalmazása (ez különösen az arturiánus regényekben figyelhető meg).¹⁰ A szerkesztési elv lényege, hogy ezeknek a regényeknek cselekményében két

7 AUDEN: 1968., 44.

8 KELLY: *The Art of Medieval French Romance*. 1991., 37-38.

9 LACY: 2000., 115–116.

10 HIBIG: *Der Doppelweg und doppelte Kursus: Zur Terminologie und modernen Strukturierung des „Erec“ von Hartmann von Aue*. 2010., 3.

nagy kalandmotívum fedezhető fel, amely szintén két, *doppelte Kursus*nak nevezett egységre tagolódik: a hős első, kiemelkedő feltörését óriási bukás, majd újra feltörekvés (és végül általában siker) követi.¹¹ Az elkövetett hiba, bűn vagy mulasztás igen gyakran abból ered, hogy a hős nem jól viszonyul az arturiánus lovagi eszményhez: ezt kell a második kalandsorozat segítségével korrigálnia.¹² Így pedig „önmagá válik a kaland kitűzött céljává”, hiszen az első próbálkozás során bebizonyosodott, hogy még nem méltó célja elérésére, elsősorban önmagát kell tehát megtalálnia. Eredeti célja így sokszor nem is tűnik olyan lényegesnek.¹³

3. A Conte du Graal és a Sir Percevale of Galles

3.1. (Irodalom-)történeti áttekintés

A *Perceval, ou le Conte du Graal* Chrétien de Troyes regénye, amely az 1180-as években keletkezett, talán Flandriai Fülöp megrendelésére, akinek Chrétien de Troyes a művet ajánlotta.¹⁴ A fennmaradt adatok tanúsága szerint egyértelmű, hogy Chrétien de Troyes volt az első, aki az arturiánus hagyományba illesztette a csodálatos kehely történetét, mégsem ő volt annak megalkotója: a Grál története valószínűleg a kelta mondakörből származik.¹⁵ Bár a modern olvasó számára (különösen Wagner operája miatt) Perceval és a Grál története szervesen összekapcsolódik a kereszténységgel, ez Chrétien de Troyes regényében még nincs így:¹⁶ Robert de Boron csak fél évszázaddal később, a 13. század első felében tervezte egy trilógiában Arimathei József történetét összekötni az arturiánus hagyománnyal és a titokzatos edénnyel.¹⁷ (Hogy trilógiája valóban elkészült-e vagy sem, vita tárgya a szakirodalomban: Daniel Poirion¹⁸ szerint igen, Anne Berthelot szerint például nem.)¹⁹

11 HILBIG: 2010., 3.

12 LACY: *The Craft of Chrétien de Troyes: An Essay on Narrative Art*. 1980., 2.

13 LACY: 1980., 6.

14 CLINE: *Introduction*, 1985., x.

15 QUÉRUEL: *Le Conte du Graal*.

16 QUÉRUEL.

17 POIRION: *Robert de Boron*.

18 POIRION.

19 SELÁF: *Merlin és a Grál: Utószó a Merlinhez*. 2013., 133.

Perceval történetét Chrétien de Troyes végül nem fejezte be. A feladatra azonban rengeteg vállalkozó akadt: sok Perceval-kézirat maradt fenn már a 13. század elejéről.

A *Sir Percevale of Galles*²⁰ ismeretlen szerző munkája: annyit sejtünk róla, hogy Midlands északkeleti részén élt és alkotott. Thomas Malory *Morte d'Arthur* című munkáján kívül az egyetlen olyan korabeli angol lovagregény, amely Perceval történetét dolgozza fel. Az egyetlen ránk maradt példány a Thornton-kéziratban (BL Lincoln Cathedral MS. 91) olvasható, amelyet egy Robert Thornton nevű földesúr másolt a 15. században, de a regény keletkezését ennél korábbra, a 14. század első felére tesszük. Az angol szöveg szerzője igen sokat módosított Chrétien de Troyes regényén: hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki, a Grál és a Halászkirály egyáltalán nem jelenik meg benne, ugyanakkor a történet gazdagodik néhány új szereplővel (például a Vörös Lovag boszorkány édesanyjával).²¹ A szakirodalom jelentős része úgy véli, hogy a szerzőnek nem állt rendelkezésére az ófrancia szöveg, tehát csak emlékezetből kísérelte meg az angolra fordítással.²² Néhányan azonban másképp gondolják: David C. Fowler például meggyőzően érvel amellett, hogy a Percevale-szöveg valódi adaptáció, és a szerző szántszándékkal, tudatosan hagyta ki a Grál-epizódot (Fowler szerint a Grál helyett itt Perceval anyja az újra megtalálni kívánt cél, akinek szerepe jóval jelentősebb itt, mint Chrétien de Troyes regényében).²³

3.2. A lovagi kalandok szerepe a Percevalban és Chrétien de Troyes más irodalmi műveiben

Chrétien de Troyes számára a lovagi kaland motívuma nem csak azért volt fontos irodalmi eszköz, hogy olvasóközönsége figyelmét megragadja, hanem saját írói kreativitásának kibontakoztatására is jó lehetőséget nyújtott.²⁴

Hősei legtöbbször egyáltalán nem tökéletesek; ebből (szintén Norris J. Lacy monográfiája szerint) néhány Chrétien de Troyes-kutató arra a következtetésre juthatott, hogy a szerző nem értett egyet az ar-

20 BRASWELL: *Introduction*, 1995. alapján.

21 MILLS: 1992, xviii.

22 MILLS: 1992, xix.

23 FOWLER: *Le Conte du Graal and Sir Perceval of Galles*. 1975, 6.

24 LACY: 1980., 1.

turiánus lovagi eszménnyel.²⁵ Ez a következtetés azonban téves. Bár Chrétien de Troyes itt-ott valóban rámutat arra, hogy ez a hőseszmény könnyen túl merevvé válhat, hősei nem ezért tökéletlenek: jellemük, identitásuk a kalandokon közben fog kialakulni, és kezdeti hibáik hangsúlyozásával Chrétien az olvasók számára is nyilvánvalóvá teszi a jellemfejlődés mértékét.²⁶

Ezekben a regényekben, mondja Lacy, a kettős út (Doppelweg) fordulópontját jelentő bukás többféle forrásból fakadhat. Előfordulhat, hogy a hős az arturiánus lovagi eszmény „elmélete és gyakorlata” között nem képes különbséget tenni, ilyen például Perceval, aki egyszerű jellemét és gondolkodásmódját szó nélkül feláldozná egy olyan lovagi közösségbe tartozásért, amelyben egyáltalán nem ismeri ki magát. Yvain, az oroszlános lovag viszont azért bukik meg, mert először nem találja meg „a helyes egyensúlyt a szerelem és a lovagi élet között”, hiszen házassága után szinte azonnal elindul kalandot keresni, és a megbeszélte határidőről is megfeledkezik; Erec pedig épp fordítva, Enide-del való szerelmét helyezi túlságosan előtérbe, és ezért elhanyagolja lovagi kötelességeit.²⁷ Akármilyen okból követ is el azonban hibát Chrétien de Troyes hőse, bizonyos, hogy második útja folyamán komoly jellemfejlődésen megy keresztül. Ezeknek a regényeknek tehát az identitáskeresés (ha úgy tetszik: a férfivá érés) áll a középpontjában: a továbbiakban ezt a *Perceval* című regényben fogom elemezni.

3.2.1. *Perceval lovagi kalandjai*

A *Perceval*ban ez a jellemfejlődés Norris J. Lacy szerint különösen fontos: nem véletlen, hogy a hős először semmit nem tud a lovagságról és a lovagiasságról, hanem a történet során kell megtanulnia mindent. (Perceval együgyűsége a történet elején nem melleleg nagyon komikus, tehát a motívum szórakoztató funkciója is éppen ennyire fontos.) Mikor Perceval, a főhős először találkozik Artur király lovagjaival, rögtön készen áll arra, hogy egész személyiségét gyökeresen, egy csapásra átalakítsa és az ő udvari szokásaikhoz igazítsa:²⁸ erre tett kísér-

25 LACY: 1980, 3.

26 LACY: 1980, 4.

27 ASHE-LACY: *The Arthurian Handbook*. 1988., 81-82.

28 ASHE-LACY: 1988., 81.

lete azonban eleve kudarcra van ítélve, hiszen senki sem képes ilyen hirtelen átváltozásra. Percevalnak, mint kiderül, veleszületett érzéke van a lovagsághoz, mégis fokról fokra, lépésről lépésre el kell sajátítania mindazt, amit lovagi környezetben szocializálódott társai természetesen gondolnak. Meg kell tanulnia azt is, hogy nem szükséges, sőt, nem is szabad saját természetét elnyomnia vagy gyökerestül kiirtania.²⁹ Perceval kalandjai tehát erről a tanulási folyamatról szólnak.

Útja édesanyja tanácsaival kezdődik: megtanulja, hogy a királytól kell fegyvert kérnie, hogy ha módja van rá, be kell mennie a templomokba Istent dicsérni, és arra vonatkozólag is kap néhány tanácsot, hogy hogyan bánjon a nőekkel, ha azok csókot vagy szerelmi zálogot kínálnak fel neki. Kalandjainak első (a farce-ok világát idéző)³⁰ állomása éppen emiatt válik tragikomikussá: a házban egyedül lévő nőt annak akarata ellenére többször megcsókolja, és gyűrűjét is elrabolja tőle (az olvasó számára persze sejthető, hogy itt néhány lopott csóknál és egy gyűrűnél sokkal többről lehet szó, különösen, mikor a nő szeretője hazatérve véres bosszút esküszik, és a nőt is igen keményen megbünteti). Az epizód a pastourelle-jelenetek inverziója, akár ezek paródiájaként is felfogható: a pastourelle-versek lovagja ugyanis gyakran üldözi szerelmével a (menekülő, vagy éppen készsleges) pásztorlánykát. Itt Perceval, az egyszerű vadember találkozik egy úrinővel – a találkozás végkimenetele tulajdonképpen ugyanaz.

A következő lényeges mozzanat a Vörös Lovag legyőzése. Perceval ebben a küzdelemben még nem ismeri a lovagi összecsapások íratlan szabályait, és talán pont ennek köszönheti győzelmét is, hiszen meglepetésszerűen, dühből támad. A páncélzathoz és a fegyverekhez Perceval még kevésbé ért, egy szolgának kell megmutatnia, hogyan vegye le és öltse magára az elesett Vörös Lovag felszerelését.

Perceval első, fontos lépését csak akkor teszi meg a valódi lovagság felé, mikor vendéglátója megtanítja a fegyverek használatára, és az alapvető viselkedési normákat is elmagyarázza a kissé összezavarodott Percevalnak. Ekkor derül ki az is, hogy a hős nagyon gyorsan tanul: egyetlenegyszer, első próbálkozása alkalmával hibázik a gyakorlás során. Ennek ellenére önálló gondolatokra még nem képes, ehelyett megfellebbezhetetlen tekintéllyel ruházza fel a másik lovagot, még azt is szó nélkül elfogadja, hogy ezentúl anyja helyett vendéglátójára kell hivatkoznia, ha a tanultakat alkalmazni kívánja.

29 ASHE-LACY: 1988., 81.

30 LOOMIS: *The Grail Story of Chrétien de Troyes as Ritual and Symbolism*. 1956., 843.

Blancheflor kastélyához érve már lovaghoz méltó módon viselkedik: megvédi a nőt ellenségeitől, és megkegyelmez a legyőzötteknek. Látzólag elérte célját: nagyon tehetséges, ígéretes vitéz, aki jó fegyverzettel és egyre növekvő hírnévvel rendelkezik, Blancheflor pedig a szerelmet is meg tudná neki adni. Perceval mégis továbbindul, hogy felkeresse édesanyját és régi otthonát: így érünk el a történet fordulópontjához, a halászhoz, aki a Halászkirály kastélyába irányítja. A nagybeteg király bőségesen megvendégeli a szállást kérő lovagot. Lakoma közben behozzák a vértől csöpögő lándzsát és a díszes edényt, amelyek rendeltetésére Perceval nagyon szeretne rákérdezni, de mivel úgy tanulta, hogy egy jó lovag nem fecseg, nem mer. Hogy rosszul döntött, másnap reggel derül ki – egy megölt szerelmét sirató, fiatal lánytól (mint később kiderül, unokatestvérétől) tudja meg, hogy kérdése meggyógyította volna a királyt, és hogy mulasztása miatt bűnhődnie kell.

Ezen a ponton Perceval (Yvainhez hasonlóan) teljesen elveszti identitását, de újjászületése nyomban meg is kezdődik. Erre utal legalábbis a jelenetnek az a mozzanata, hogy Perceval elfelejti saját nevét, mikor a lány erről kérdezi, de kimondja az első nevet, ami eszébe jut, és ez történetesen valóban az ő neve – abban a pillanatban azonban Perceval ennek nincs tudatában. Ekkor derül ki az is, hogy a lány unokatestvére (új identitásának ez az első építőeleme), és hogy korábbi identitásával együtt korábbi úticélját is elvesztette: édesanyja ugyanis időközben meghalt. Az új küldetés azonban szintén nem várat magára sokáig: unokatestvére figyelmezteti Percevalt, hogy a kard, amit egyik vendéglátójától kapott, nem megbízható a csatában, így Perceval azzal a szándékkal indul tovább, hogy felkeresi azt az embert, aki képes fegyverét megjavítani.

Az úton találkozik a nővel, akinek gyűrűjét elrabolta. Ennek a jelenetnek külön jelentősége, hogy Percevalnak alkalma nyílik szembenézni rossz múltjával, és végleg szakítani vele.³¹ A Büszke Lovag előtt tehát éppúgy bevallja a rosszat, amit tett, mint önmaga előtt; az azt követő csatában pedig nem ragadja el az indulata, figyel ellenfelére, és mikor az kegyelmet kér, megadja neki. Perceval itt tulajdonképpen önmagával, rossz lelkiismeretével vív ádáz küzdelmet, és végül feloldozást is nyer. A penitenciát azonban később kapja, nagybátyjától, a szerzetestől, aki azt kéri tőle, imádkozzék minden reggel

30 LOOMIS: *The Grail Story of Chrétien de Troyes as Ritual and Symbolism*. 1956., 843.

31 FOWLER: 1975., 9.

egy templomban, mikor módja van rá, és segítsen azoknak, akik kérik tőle.

Perceval így indul el a helyes úton a valódi lovagság felé. Útjának végét Chrétien de Troyes-tól ugyan nem tudjuk meg, de az Perceval jellemfejlődése szempontjából nem is lényeges, sőt: teljesen lényegtelen. Perceval jelleme a Doppelweg második útjának kezdetére már teljesen kiforrt: becsületes, alázatos, jószándékú, figyelmes, segítőkész, bátor és istenfélő férfi lett belőle, aki képes volt arra, hogy régi önmagát teljesen maga mögött hagyva új életet kezdjen. Talán nem is véletlen, hogy Chrétien de Troyes művét befejezetlenül hagyta. Szerzői intencióról nyilatkozni ugyan ebben az esetben túl nagy merészség lenne, a mű irodalmi értékéhez azonban mindenképp sokat hozzátesz annak befejezetlen volta, akár tudatos szerzői fogás, akár nem.

3. 3. A *Sir Percevale of Galles*

Sir Percevale történetének megalkotója nagyon sokat finomított az eredeti történeten. Az első gyűrűt például édesanyjától kapja a hős útja kezdetén (és ez a gyűrű tulajdonképpen saját kalandorozaton megy keresztül, hiszen feltűnően gyakran cserél tulajdonost, mire viszsza kerül a kiindulópontra:³² mintha csak a Nibelung elátkozott gyűrűje volna). Ugyan Percevale ebben a regényben is rátalál az alvó lányra, de nem ébreszti fel, kettejük között tulajdonképpen nincs is konfliktus: az édesanyjától kapott gyűrűt húzza ujjára az elvitt gyűrűért cserébe.³³ Percevale történetét pedig jóval részletesebben megismerheti az olvasó, mint Chrétien de Troyes könyvében: látjuk az apa mérközését a Vörös Lovaggal, kezdeti győzelmét, majd halálát, és a gyászoló anya kivonulását a lovagi környezetből az erdőbe. Új szereplőkkel is szolgál a regény, például egy rövid epizód erejéig láthatjuk a Vörös Lovag boszorkány édesanyját, aki megpróbálja fiát feltámasztani, de Percevale őt is gyorsan megöli.

Maldwyn Mills szerint azonban ezeknél a nyilvánvaló hozzátoldásoknál és eltéréseknél sokkal fontosabbak azok a jelenetek, amelyek mindkét regényben megvannak, és csak apró mozzanataikban térnek el egymástól.³⁴ Ezzel alátámasztja David C. Fowler tanulmányának

32 BRASWELL. 1995.

33 FOWLER. 1975., 6.

34 MILLS: *Introduction*. 1992, xix.

állításait, aki a szakirodalom nagy részével szemben úgy véli, az angol szöveg szerzője jól ismerte a Chrétien de Troyes által írt Perceval-történetet³⁵ (és akár annak folytatásait is). Fowler szerint az angol regény egyfelől kifigurázza a francia szöveget, másfelől viszont kiemeli, hogy a szerző jól ráérezett Percevale édesanyjának párhuzamára a Grál-történettel Chrétien de Troyes regényében.³⁶ Ő jegyzi meg azt is, hogy ez a regény nagyon jól szembeállítható a nála jóval ismertebb *Sir Gawain and the Green Knight* című művel, ami ennél a regénynél kicsit később, a tizennegyedik század vége felé keletkezett.³⁷

3.3.1. *Percevale és Gawain*

Gawain lovag alakja ebben a regényben fontosabb szerepet kap, mint Chrétien de Troyes Percevaljában: egyike a három loagnak, akikkel Percevale először találkozik (Chrétien de Troyes nem tartotta fontosnak megnevezni ezeket a lovagokat), és ő lesz az, aki segít Percevale-nak magára öltetni a legyőzött Vörös Lovag fegyvereit (Chrétien regényében ezt egy szolga teszi meg).³⁸ Látható tehát, hogy a Sir Percevale szerzője még Chrétien de Troyes regényéhez képest is hangsúlyozta Gawain szerepét a cselekményben (holott Sir Gawain alakja Chrétien történetében is kiemelten fontos).

Gawain, mondja Fowler, a „megtettesült civilizációs erény”, Percevale ezzel szemben ösztönösen keresi az igazságot, és a lovagi világban fontos értékekről nem tud semmit: ha (a lovagi világ szemében) jó döntéseket is hoz, azt nem tudatosan teszi.³⁹ Például tudtán kívül megbosszulja édesapja halálát a Vörös Lovagon (hiszen csak azért öli meg, hogy fegyvert szerezhessen magának), és tudta nélkül bosszút áll az anyját zaklató óriáson (hiszen tőle csak gyűrűjét akarja visszavenni).⁴⁰ Másképpen megfogalmazva, Sir Gawain számára a lovagi életmód, a lovagi értékek éppen olyan természetesek, mint Percevale számára az ösztönösség. Ez a különbség kettejük között talán akkor mutatkozik meg leginkább az angol szövegben, mikor Percevale legyőzi a Vörös

35 FOWLER. 1975., 6.

36 FOWLER. 1975., 18.

37 FOWLER. 1975., 18.

38 FOWLER. 1975., 4.

39 FOWLER. 1975., 18.

40 MILLS. 1992., xxiii.

Lovagot. Mivel sehogy sem tudja levenni a lovagról a bonyolult szerkezetű páncélzatot, úgy dönt, kiégeti belőle a holttestet (nyilván nem tudja, hogy ezzel a felszerelést is tönkretenné)⁴¹. Már előkészíti a máglyát, amikor Sir Gawain közbelép (775–784. sor):

„*What wylt thou with this fyre make?
Sayd Gawayne hym till.
,Petir! quod Percevale (...)
,Out of his iren I wolde hym bren
Rihte here on this hill.’
Bot then sayd Sir Gawayne,
,The Rede Knyghte for thou has slayne,
I sall unarme hym agayne,
And thou will holde the still.’*”⁴²

(„Mit akarsz tenni ezzel a tűzzel?”, mondta neki Gawain. „Szent Péterre”, mondta Percevale, „most rögtön, ezen a hegyen kiégetem őt a vasából.” De ekkor Sir Gawain így szólt: „Mivel megölted a Vörös Lovagot, leveszem róla a fegyverzetét, és te [pedig] nyugton maradsz.”⁴³)

Gawain tehát tökéletesen tisztában van a lovagi szokásokkal és etikettel, és Percevale-t is arra próbálja ösztönözni, hogy ezeket kövesse. Percevale azonban itt közel sem bizonyul annyira fogékony tanítványnak, mint Chrétien de Troyes regényében. Bár mind a két történetben kiemeli a szerző, hogy az újdonsült lovagi jelöltnek különleges érzéke van a fegyverekhez, és elég neki egyszer megmutatni bármit, hogy többet ne legyen vele gondja, ez még nem elég a jó lovagsághoz. Chrétien de Troyes Percevalja nem csak a fegyverzet helyes

41 MILLS. 1992., xxiii.

42 *Sir Perceval of Galles and Ywain and Gawain*, szerk. Mary Flowers BRASWELL, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Michigan, 1995.

43 Ez a mondat („*and thou will holde the still*”) kétszer szerepel a regényben, és mindkétszer Gawain szájából hangzik el, először a Percevallal kötekedő Kaynek (307. sor), majd a fent idézett helyen Percevalnak címezve. BRASWELL az *and* szót mind a két alkalommal *if*-ként, tehát feltételes mód-ként értelmezi: „ha nyugton maradsz”. A *Middle English Dictionary* (I. Bibliográfia) valóban felsorolja az *and* mellékjelentései között a feltételességet, de ezeken a szöveghelyeken indokolatlan volna ezt feltételezni. Egyértelmű, hogy Gawain ebben a szövegben mindkét alkalommal tekintélyét éreztetve, rendreutasítóan lép fel.

használatát, hanem a lovagi erényeket is nagy buzgalommal igyekszik elsajátítani vendéglátójától – pontosan azért bukik el, mert túlon-túl lovagias akar lenni, és akkor sem mer megszólalni, mikor élet-bevágó lenne, hogy feltegyen egy kérdést. Az angol regényben Percevale tökéletes fegyverviselésével gyökeres ellentétben áll nagyzó-ló magatartása: nem elég, hogy nem figyel oda a nála tapasztaltabb Sir Ga-wain tanácsaira, de kis híján sikerül is vérig sértenie (809–814. sor):

„*What! trowes thou, quod Percevale the yonge,
That I will agayn brynge
Untill Arthoure the Kyng
The golde that es bryghte?
Nay, so mote I thryfe or thee,
I am als grete a lorde als he (...)*”

(„Mit, hát azt képzeld”, mondta az ifjú Percevale, „hogy visszavi-szem Artur királyhoz az aranyat, amit ez elvitt? Nem; így már tudok gyarapodni és boldogulni, vagyok olyan nagy úr, mint ő.”)

Maldway Mills-nek is feltűnik, hogy Percevale jellemfejlődése, úgy tűnik, várat magára;⁴⁴ nem következik be olyan gyorsan, mint a fran-cia regényben. Kalandjai azonban ezzel az epizóddal elkezdődnek: a továbbiakban ezeket fogom részletesen elemezni.

3.3.2. *Percevale kalandorozata*

A Vörös Lovaggal történő küzdelem nem sokban tér el Chrétien de Troyes változatától, de jóval több benne a komikum. Fontos, hogy Percevale itt is szabálytalanul győz. A Vörös Lovag ugyanis annyira meglepődik a kakaskodó fiú modorán, aki fegyverzetét követeli tőle, hogy feltolja sisakrostélyát, hogy jobban megnézze magának Perce-vale-t – ekkor fúródik homlokába ellenfele hajítódárdája. Érdekes az is, hogy a Vörös Lovag először ügyet sem vet az őt üldöző kecskebőrös fiúra; akkor torpan meg dühösen, mikor Percevale kancának (mare) nevezi a paripát (steed), amin lovagol.

Mikor Percevale az őt vendégül látó lovag kastélyában találkozik Lufamour úrnő küldöttjével, és megtudja, hogy Maidenlande-t fenye-geti a szultán, azonnal jelentkezik, hogy ő majd megküzd vele, és

44 MILLS. 1992, xxiii.

megvédi a már-már öngyilkosságra készülő Lufamourt. Ne higgyük azonban, hogy lovagias szívességből ajánlja fel védelmét az ismeretlen hölgynek (bár kétségtelen, hogy Sir Gawain is ezt tette volna a helyében): csupán ébredező önbizalma és kalandvágya mondatja ezt vele. A küldönc nem is veszi komolyan az ajánlatot, óvatosan próbál ellentmondani Percevale-nak. Azzal érvel, hogy neki Artur király udvarából kell segítséget hoznia, hiszen oda küldték. Végül elmagyarázza az odavezető utat, de nem kíséri el a lovagot.

Percevale alkalmatlansága a lovagi létre ezen a szöveghelyen más bizonyítékot is nyer. Az idős lovag kéri, hogy vigye magával fiait. Percevale vonakodva bár, de hármukat el is fogadja kíséretéül; azonban, mivel valójában teljesen egyedül szeretné véghezvinni a feladatot, útközben csellel eltávolítja maga mellől a fiúkat. Egy valódi lovag ilyet nem tenne: a felajánlott segítség létszükséglet egy lovagi kaland során.⁴⁵ Egy hősnek eszébe sem jutna becsapni (és ezzel magára haragítani) azt, aki jó szándékkal ajánlja fel szolgálatait. Percevale ráadásul ezzel a tettevel a fiúkat is megfosztja a tanulás lehetőségétől.

Nem is képes a szultánig utat törni magának a szaracénok között. Csak aznap tud végre megküzdeni vele, mikor Artur király is megérkezik három lovagjával, és (ha más segítséget nem is) új motivációt ad neki: végre lovaggá üti. De még ekkor sem látjuk őt lovagiasabbnak vagy bölcsebbnek, mint korábban. Hamar leveti ugyan a szultánt a nyeregből, de nem tudja megölni, mert gyakorlatlan. A lovagi etikett úgy kívánná meg, hogy ő is szálljon le a lováról, és gyalogosan folytassák a párviadalt. Ez Percevale-nak eszébe sem jut, más figyelemzeterít rá. Percevale pedig ekkor azon kezd el töprengeni, hogy vajon miért nevezi Sir Wawayne ménnek a lovat, mikor édesanyja azt mondta, hogy ezt az állatot kancának hívják. Gondolataiba úgy belemerül, hogy sem a lóról nem száll le, sem a szultánra nem figyel oda, és életét csak annak köszönheti, hogy az emlegetett mén megugrik a szultán feléjük villanó kardja előtt. A hirtelen felocsúdó Percevale ekkor (ismét szabálytalan módon) gyorsan lefejezi a szultánt.

Ezután feleségül veszi Lufamourt, de csak egy évig marad mellette, utána hazaindul édesanyjához. Útközben találkozik a lánnyal, akivel gyűrűjét elcserélte, és megtudja, hogy a gyűrű megvédi viselőjét a harcban – tehát világgossá válik, hogy Percevale nem ügyességének vagy rátermettségének köszönhette eddigi győzelmeit, hanem a pusztá véletlennek. A lányt ura, a Fekete Lovag büntetésből megkötözte.

45 AUDEN. 1968, 44.

Percevale, mikor ráébred, hogy mindez miatta történt, eloldozza a lányt, és megív érte a Fekete Lovaggal.

Ezen a helyen mondja ki a szöveg először Percevaleról, hogy „király és lovag” volt – jellemfejlődésére a szöveg elbeszélője tehát csak itt hívja fel a figyelmet. Ekkor fordul elő először az is, hogy szabályosan vív, majd megkegyelmez egy ellenfelének: mikor ugyanis a Fekete Lovagot legyőzi, a lány megkéri, hogy hagyja meg az életét. Az ő kedvéért Percevale meg is teszi ezt, de megesketi a lovagot, hogy feloldozza a lányt a büntetés alól, és saját gyűrűjét követeli vissza. Ez a viselkedés megfelel a lovagi szabályoknak: Chrétien de Troyes Percevalja ugyanígy, ugyanezzel a feltétellel kegyelmezett meg a Büszke Lovagnak, mikor legyőzte őt.

Miután Percevale megtudja, hogy anyja gyűrűje most egy óriásnál van, ismét éktelen haragra gerjed, és haragja csak fokozódik, mikor kiderül, hogy az óriás a megölt szultán bátyja. Kardjával levágja az óriás egyik karját és a bal lábát, majd miután az óriás másik kezével rá akar sújtani, levágja azt is. Az így megcsonkított óriást magára hagyja, és az ajtónállótól kérdezősködik gyűrűje felől. Az megmondja neki, merre találja, és anyja történetét is elmondja: mikor Percevale édesanyja meglátta a gyűrűt az óriásnál, elveszítette az eszét, és azóta az erdőben bolyong. Percevale megfogadja, hogy addig nem ül lóra, és nem visel fegyvert, ameddig meg nem találja édesanyját. (Így a regény szerkezete keretes marad: Percevale nem volt lovag, mikor elindult, és lovagságának jelvényeit letéve tér vissza otthonába.)

Maldwyn Mills itt megjegyzi, hogy éppen ezzel a cselekedetével kerül igazán közel ahhoz a lovagi eszményhez, amelyet addig hiába hajszolt, hiszen tulajdonképpen ez az első eset, mikor önmagán kívül más miatt is aggódik.⁴⁶ Ez a megállapítás azonban téves, hiszen Percevale már korábban megvédi a gyűrűcsere miatt igazságtalanul megbüntetett lányt. Mint fentebb már láthattuk, a szöveg maga is jelzi, hogy jelleme a lánnyal történő találkozás közben fordul át, hiszen egyrészt ekkor mondja ki az elbeszélő először azt, hogy Percevale már lovag, másfelől pedig Percevale neve leveti magáról korábbi jelzőit, és azok helyét a „Sir” szó veszi át (amire azelőtt a szövegben nem volt példa). Addigi állandó jelzői ugyanis a „vad”,⁴⁷ „fiatal” és „gyermek” voltak, sőt, a regény gyakran a kétértelmű *wight* szóval jellemezte. Ez a középgangol szó melléknévként azt jelenti, „bátor”, főnévként pedig jelenthet bármit, aminek lelke van: embert, vadállatot, ter-

46 MILLS. 1992, xxiv.

47 MILLS. 1992, xxiv.

mészeteletti lényt.⁴⁸ Ez a szó is jelzi, hogy Percevale-ból még akármi lehet, jelleme kiforratlan.

A hős végül megtalálja és visszaviszi Lufamour királyságába édesanyját is, boldogságuknak pedig csak Percevale-nak a Szentföldön bekövetkező halála vethet véget, miután (a szöveg tanúsága szerint) ott is sok hőstettet vitt végbe.

3.3.3. *Percevale jellemfejlődése és a regény tanulságai*

Elmondható-e tehát, hogy Percevale látható jellemfejlődésen megy keresztül a regény során? Bizonyos szempontból mindenképpen; ahogy Maldwyn Mills is megállapította, a regény végére sokkal jobban tudatában van a lovagsággal járó erkölcsi kötelességeknek, mint útja kezdetén. Mint fentebb már szó esett erről, a szöveg is egyértelműen jelzi ezt: miután az 1873. sorban végre lovagnak nevezi, végig Sir Percevaleként látjuk leírva a hős nevét, korábbi állandó jelzői pedig eltűnnek.

Jellemfejlődése azonban egyáltalán nem olyan gördülékeny és folyamatos, mint Chrétien de Troyes Percevaljának főszereplőjéé. Míg Chrétien hőse a kezdeti botladozás után gyorsan tanul (másoktól és saját hibáiból egyaránt), Percevale a sokadik, a lovagregényekbe általában tanító céllal beleszótt találkozás vagy összecsapás után is makacs és önfejű marad, nem hallgat senkire, ráadásul néha bárgyú naivitással sodródik az eseményekkel – például a lovak nevezéktanán kezd töprengeni, mikor az élete a tét. A változás (hogy *wight*ből Sir Percevale, teljes értékű lovag lesz) nagyon hirtelen következik be, és kicsit talán meg is lepi az olvasót, hiszen semmilyen előzménye nincs.

Még érdekesebb, hogy voltaképpen nem látunk jellemében komoly fordulatot. Percevale Lufamourral kötött házassága után ugyan „jó király”, akit népe elfogad, de önfejűsége megmarad: amint fejébe veszi, hogy meglátogatja édesanyját, szándékától senki, még a felesége sem tudja eltéríteni. A Fekete Lovagra indokolatlanul megharagszik, mikor megtudja, hogy gyűrűje már nincs nála (vagyis türelmesebb sem lett). Arról pedig nem kap az olvasó semmilyen további információt, hogy Percevale szellemi képességei bármennyit is javultak volna (márpedig a történet kezdetén Percevale egyértelműen buta). Beszédmodora is jócskán hagy kívánnivalót maga után, különösen, mikor dühöngeni látjuk.⁴⁹

48 A Middle English Dictionary (MED) alapján (l. Bibliográfia).

49 MILLS. 1992, xxiii.

A szakirodalomban sokan megállapították már, hogy Percevale története valójában paródia.⁵⁰ Biztos, hogy ebben igazuk van, hiszen a regényben a humor tényleg kulcsfontosságú szerepet játszik. Egy lovagregényről azonban általában nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy milyen céllal lett megírva. A lovagregény műfaja, ha úgy tetszik, többfunkciós: ahogy a bevezetésben is szó volt róla, legtöbbször egyszerre szórakoztat, tanít, és hordoz komoly erkölcsi mondanivalót.

Így járt el a Sir Percevale szerzője is. A regény legkézenfekvőbb értelmezése tényleg a paródia, hiszen még a modern olvasó is sokszor mosolyog a főhős bambaságán (egy olyan középkori olvasó pedig, akinek a regényben ábrázolt környezet volt a természetes közege, nyilván még többet). Ugyanakkor Maldwyn Mills azt is észreveszi, hogy a regény valójában nem is annyira a cselekményről, mint Percevale tanulási folyamatáról szól.⁵¹ Percevale pedig tulajdonképpen semmi mást nem tanul meg, mint önmaga érdekein kívül másokét is szem előtt tartani.⁵² Ha a regényt úgy olvassuk, mint egy tanító művet a helyes lovagi életről, legfontosabb mondanivalója az, hogy a lovagi ideál alapja nem a tárgyi tudás, hanem az önzetlenség. Mindegy, hogy kecskebőr öltözékben látjuk egy vemhes, öreg kancán lovagolni, vagy hogy a Vörös Lovagtól elnyert nemes paripán, ragyogó fegyverzetben vágat Maidenland felé. Nincs jelentősége, hogy Percevale-t Artur király lovaggá üti, és hogy nem sokkal ezután Maidenland törvényes királya lesz a Lufamourral kötött házasság révén. Percevale egészen addig nem rendelkezik öndefinícióval, *wight* marad, amíg nem szembeesül azzal, hogy az ő érdekein kívül más is számít. Amint ezt elfogadja, rögtön lovaggá válik – még csak komoly erőfeszítésébe sem kerül.

4. Konklúzió

Dolgozatomban a 14. századi, középkori *Sir Percevale of Galles* című művet és annak ófrancia alapját, Chrétien de Troyes *Perceval, ou Le Conte du Graal* című, befejezetlen regényét vizsgáltam. A regények elmezése során főleg a lovagi kalandkeresés motívumát tartottam szem előtt, amely kivétel nélkül megtalálható minden középkori lo-

50 Például BRASWELL 1995., FOWLER 1975, 18.

51 MILLS 1992, xxiii.

52 MILLS 1992, xxiv.

vagregényben (hiszen ez a motívum adja a cselekmény alapját). Kutatásom során ezekre a következtetésekre jutottam:

A *Sir Percevale*-ban olvasható lovagi kalandok valóban eltérnek Chrétien de Troyes regényétől. Míg Chrétien főhősének fejlődése folyamatos és intenzív, Percevale of Galles csak a mű utolsó harmadában, nagyon hirtelen válik igazi lovaggá, és csak szemléletmódja változik meg, jelleme nem. Erkölcsi tanulsága ugyan az angol regénynek is van, mégis, elsősorban az tűnik fel az olvasóknak és elemzőknek, hogy parodizál. Percevale, aki úgy követel magának lovagi címet, hogy lova közben kíváncsian kóstolgatja a király homlokát, ugyanolyan elképesztő, mint a Vörös Lovag, aki semmi másan nem háborodik fel annyira, mint hogy büszke harci ménjét lekancázták. Chrétien Percevaljának a hóra hulló vércseppekről szerelmese jut eszébe, és ezen mereng, miközben hősieen védekezik az őt érő támadások ellen;⁵³ Percevale majdnem csúfos halált hal, mikor a kancák és mének közötti különbségen töprengve figyelmetlenül elveszi dárdaát a szultán torkától. Chrétien de Troyes regényében a humor jóval kisebb jelentőséget kap; cserébe viszont erkölcsi tanítása hangsúlyosabb, mint a *Sir Percevale*-ban, ahol a hős jellemfejlődését csak az állandó jelző cseréje mutatja meg.

A lovagi kalandok szerepe tehát nem csak a cselekmény előbbrevitele vagy az olvasó szórakoztatása (bár ezek a legfontosabb betöltött funkciói). Gyakran szinte észrevétlenül árnyalják a cselekményt, csempésznek humort a történetbe, vagy emelik ki az arturiánus lovagi eszmény egy-egy mozzanatát.

53 FOWLER 1975, 17.

Irodalom

- ASHE, GEOFFREY & LACY, NORRIS J.: *The Arthurian Handbook*. Garland Publishing Inc., 1988, New York, London.
- AUDEN, WYSTEN HUGH: *The Quest Hero*. In: NEIL DAVID ISAACS & ROSE A. ZIMBARDO (szerk.): *Tolkien and the Critics: essays on J. R. R. Tolkien's*. The Lord of the Rings, University of Notre Dame Press, 1968, [h. n.], 40-61. old. Digitális változat: http://faculty.smu.edu/bwheeler/tolkien/online_reader/AudenTheQuestHero.pdf (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- BRASWELL, MARY FLOWERS: Introduction. In: Uő. (szerk.): *Sir Perceval of Galles and Ywain and Gawain*, 1995, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Michigan. Digitális változat: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text/braswell-sir-perceval-of-galles-introduction> (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- CLINE, RUTH HARWOOD: „Introduction.” In: Uő. (ford.): *Chrétien de Troyes: Perceval, Or, The Story of the Grail*, University of Georgia Press, 1985, Athens, Georgia, ix-xxix. old. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=WKwKHEZ2o-UC> (utolsó elérés: 2017. március 29.)
- FOWLER, DAVID C.: „Le Conte du Graal and Sir Perceval of Galles.” In: *Comparative Literature Studies*, 1975, 12/1, 5–20. old. Digitális változat: <http://www.jstor.org/stable/40246191> (utolsó elérés: 2017. március 26.)
- HILBIG, NICOLE. *Der Doppelweg und doppelte Kursus: Zur Terminologie und modernen Strukturierung des „Erec” von Hartmann von Aue*. GRIN Verlag, 2010, [h. n.]. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=5LjoEO18hngC> (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- KAEUPER, RICHARD: *Chivalry and Violence*. Oxford University Press, 1999, Oxford. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=67XWQD7rZcoC> (utolsó elérés: 2017. április 10.)
- KELLY, DOUGLAS: *The Art of Medieval French Romance*. University of Wisconsin Press, 1992, [h. n.]. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=SUSNWEpfMy8C> (utolsó elérés: 2017. február 9.)
- LACY, NORRIS J.: *The Craft of Chrétien de Troyes: An Essay on Narrative Art*. Lugduni Batanorum – E. J. Brill, 1980, Leiden. Digitális változat: <https://books.google.hu/books?id=GekUAAAAIAAJ> (utolsó elérés: 2017. március 30.)

- LACY, NORRIS J: „From Medieval to Post-Modern: The Arthurian Quest in France”. In: *South Atlantic Review*, 2000., 65/2, 114-133. old. Digitális változat: <http://www.jstor.org/stable/3201814> (utolsó elérés: 2017. március 16.)
- LOOMIS, ROGER S.: „The Grail Story of Chrétien de Troyes as Ritual and Symbolism”. In: *PMLA*, 1956, 71/4, 840–852. o. Digitális változat: <http://www.jstor.org/stable/460648> (utolsó elérés: 2017. március 29.)
- Middle English Dictionary*, 2001. Digitális változat: <https://quod.lib.umich.edu/m/med/> (utolsó elérés: 2017. április 10.)
- MILLS, MALDWYN: „Introduction”. In: MALDWYN MILLS (szerk.): *Ywain and Gawain, Sir Percevale of Galles, The Anturs of Arther*. J. M. Dent Ltd-Charles E. Tuttle Co., Inc., 1992, London–Rutland–Vermont, vii-xxxv. o.
- POIRION, DANIEL: *Robert de BORON* (fin XIIe-déb. XIIIe s.) [é. n.] Digitális változat: <http://www.universalis.fr/encyclopedie/robert-de-boron/> (utolsó elérés: 2017. március 28.)
- SELÁF LEVENTE: „Merlin és a Grál: Utószó a Merlinhez”. In: Uő. (ford.) *Robert de BORON (?): Merlin: A varázsló regénye*, Kalligram, 2013. [h. n.], 132–150. o.
- QUÉRUEL, DANIELLE: *Le Conte du Graal*. [é. n.] Digitális változat: http://expositions.bnf.fr/arthur/arret/05_1.htm

GYÓRI SAROLTA

From the Angel in the House to the Femme Fatale The character of Salomé and the New Woman

Supervisor: Stefania Arcara

The French term *fin de siècle* refers to the end of the 19th and the beginning of the 20th century. A period that was widely considered to be the era of decadence, degeneration and changing paradigms. One object in this change was the place of women in society and in general. Their efforts to obliterate discrimination and expunge conventional female roles was hard to be accepted by the general public, and as every dominant phenomenon, this also has left its mark on contemporary art - literature in particular. Losing the *Angel in the house* could mean nothing but getting something that is uncontrollable, rebellious, monstrous back instead. Oscar Wilde's Salomé – despite being an Old Testament character – is a perfect example of the *New Woman*, who embodies everything people have seen as dangerous and decadent in the process of the era's change. A real *femme fatale*. In this essay I attempt to give an explanation to why she is so dangerous as a woman, and how her character relates to the era's new born female principle.

Key concepts: fin the siècle, angel in the house, femme fatale, Salomé, female roles, new woman

Fin the siècle

The end of the Victorian era can be characterised as an age of overwhelming change. New theories emerged that questioned traditional principles whether we talk about economy, science, art, politics, or society.

As Buzwell writes: „with improving educational and employment prospects for women, marriage followed by motherhood was no longer seen as the inevitable route towards securing a level of financial security”.⁵⁴ A new social layer made up by The New Woman emerged. Brave girls who dared to fight for their rights and stand up against inequalities caused outrage. With the lead of Emmeline Pankhurst a new organisation was founded: the Women's Social and Political Union. The Daily Mail gave them the name Suffragettes.⁵⁵ Their tactics and protest actions included civil disobedience, violence on property, voluntary arrests and hunger strikes.

Meanwhile legislation also contributed to the freedom and independence of women. Married Women's Property Act (1882)⁵⁶ allowed married women to keep all their personal and real property acquired before and during marriage. Under the Matrimonial Causes Act (1884)⁵⁷ a wife deserted by an adulterer could petition for divorce immediately, rather than waiting the two years previously required. Huge milestone was 1918⁵⁸, when women's suffrage was introduced: women at the age of 30 and over could vote and stand for Parliament. Their voting age was then lowered to 21 in 1928⁵⁹. The social landscape was slowly changing, leaving old Victorian standards behind.

The Angel in the House

The Angel in the House was one of the concepts that the new era's women tried to fight against. The name originates from a narrative poem⁶⁰ by Coventry Patmore, first published in 1854, whose heroine perfectly incorporates all expectations society had towards women in the past century.

John Ruskin, leading English art critic of the Victorian era is a great source if we would like to read about the limited spaces of women in

54 <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/daughters-of-decadence-the-new-woman-in-the-victorian-fin-de-siecle> (retrieved: 01.05.2017)

55 WALSH, BEN: *GCSE Modern World History – second edition*. London 2005, John Murray Publishers. p. 60.

56-6 further information about the acts: <http://www.legislation.gov.uk>

60 PATMORE, COVENTRY: *The Angel in the House*. Boston, 1858., Boston, Ticknor and Fields.

the 19th century: “But the woman's power is for rule, not for battle, — and her intellect is not for invention or creation, but for sweet ordering, arrangement and decision. (...) By her office, and place, she is protected from all danger and temptation”⁶¹. He goes on: “And wherever a true wife comes, this home is always round her. (...) home is yet wherever she is. (...) This, then, I believe to be, (...) the woman's true place and power. But (...) to fulfil this, she must — as far as one can use such terms of a human creature — be incapable of error... So far as she rules, all must be right, or nothing is. She must be enduringly, incorruptibly good; instinctively, infallibly wise — wise, not for self-development, but for self-renunciation: wise, not that she may set herself above her husband, but that she may never fail from his side”⁶².

The Angel in the House should have never taken action, thought of herself, left the house, or committed sin. Unrealistic expectations, against which many of the *fin de siècle*'s artists raised their voices.

Virginia Woolf goes as far as theoretically killing her “angel-self” in order to be able to practise her profession freely: „I turned upon her and caught her by the throat. I did my best to kill her. My excuse, if I were to be had up in a court of law, would be that I acted in self-defence. Had I not killed her she would have killed me. She would have plucked the heart out of my writing. For, as I found, directly I put pen to paper, you cannot review even a novel without having a mind of your own, without expressing what you think to be the truth about human relations, morality, sex. And all these questions, according to the Angel of the House, cannot be dealt with freely and openly by women; they must charm, they must conciliate, they must— to put it bluntly – tell lies if they are to succeed. Thus, whenever I felt the shadow of her wing or the radiance of her halo upon my page, I took up the inkpot and flung it at her. She died hard”⁶³.

As I mentioned in the previous paragraph, attempts were made to eliminate the powerless and shallow character. Women became unable to identify with her, and fought for the liberty and the pursuit of independence that did not exist in the world of household angels. By the turn of the century more and more people started to realise how nonsensical the confines were among which women needed to exist. Radical changes appeared not only on the field of rights, but also in

8,62RUSKIN, JOHN: Thoughts on How Girls Should Be Trained The Ladie's Companion 1865 vol. 28. p.111.

63 <http://s.spachman.tripod.com/Woolf/professions.htm>
(retrieved: 01.05.2017)

women's fashion, hobbies, intellectual appetite as well. Public's reactions to this were of course divisive.

“Women are brought up from the very earliest years in the belief that their ideal of character is the very opposite to that of men; not self-will and government by self-control, but submission and yielding to the control of others. What is now called the nature of women is an eminently artificial thing: the result of forced repression in some directions, unnatural stimulation in others”⁶⁴ – states John Stuart Mill, in his book *The Subjection of Women*. At the same time Punch, and other magazines endeavoured to make the New Woman a figure of fun, presenting her as an embittered, over-educated spinster.

Eventually art and public opinion found a different picture to attribute to the new century's females, and next to the frigid suffragists soon a more mysterious, passionate, and hostile figure emerged.

The femme fatale

Women demanding more freedom did not overlook a particularly controversial subject, sexuality either. According to Buzzwell⁶⁵, last-century medical experts' view of the ideal woman's sexual desires (or the lack of it) looked like this: „As a general rule a modest woman seldom desires any sexual gratification for herself. She submits to her husband, but only to please him and, but for the desire of maternity, would far rather be relieved from his attention”⁶⁶.

The *”fin de siècle”* emphasis on pursuing new sensations however, inevitably, led to sex and sexuality playing an increasingly important role in looking for new boundaries and new experiences.

Femininity earned a somehow menacing overtone as male society faced the yet unknown (or suppressed) nature of female sensuality. Male writers tended to cast the New Woman as either a sexual pred-

64 MILL, JOHN STUART: *The Subjection of Women*. In MILL, *On Liberty and Other Writings*. London, 1869. Longman, Roberts & Green. p. 132.

65,14 <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/daughters-of-decadence-the-new-woman-in-the-victorian-fin-de-siecle> (retrieved: 01.05.2017)

66 ACTON, WILLIAM: *The Functions and Disorders of the Reproductive Organs in Childhood, Youth, Adult Age and Advanced Life Considered in the Physiological, Social and Moral Relations*. London, 1862., John Churchill p. 101–102.

ator or as an over-sensitive intellectual unable to accept her nature as a sexual being.⁶⁷ “Man fears that his strength will be taken from him by woman, dreads becoming infected with her femininity and then proving himself a weakling.”⁶⁸

Women reading newspapers, women voting on elections, women wearing trousers, women riding bicycles. It comes as no surprise that men saw a threatening progress everywhere and that perilous, malign female literary characters lived their renaissance in this period.

Dante Gabriel Rossetti wrote about Lilith, Adam’s first wife, the old-testament demon, whose sexual desires are strong enough to contradict her Creator and leave Eden. Sirens, mermaids, vampires appear as painting subjects. What is common between them is their unearthly beauty, voluptuous passion, mortal temptation and absolute incapability of conceiving life. Their sexuality is always fruitless, and the only thing they search for is pleasure for itself. For patriarchy however women’s sexuality must be tied to ovulation, and hence to procreation.

One very important seductress to be mentioned here is another Biblical figure, the murderer of Saint John the Baptist, Salomé. She is the „the quintessential representation of the femme fatale, appearing in paintings, poems, opera, and of course Wilde's Symbolist play, first performed (in French) in 1896.”⁶⁹

Salomé

Oscar Wilde’s *Salomé* tells us about the well-known biblical story of the beheading of Saint John. The holy prophet (Jokanaan) is kept prisoner in the palace of Herod, where at the beginning of the play a great reception is taking place. The stepdaughter of Herod, the beautiful Salomé escapes from the ballroom to avoid the hungry male gazes that follow her everywhere she goes. In the garden she feels an irrepresible desire to see and later to kiss Jokanaan, who is absolutely forbid

68 FREUD, SIGMUND: *THE TABOO OF VIRGINITY*. IN. RIEFF, PHILIP (ED.): *SEXUALITY AND THE PSYCHOLOGY OF LOVE*. NEW YORK, 1963., COLLIER BOOKS. P. 76.

69 TOOKEY, HELEN: The Fiend that Smites with a Look: The Monstrous/Monstrous Woman and the Danger of the Gaze in Oscar Wilde’s *Salomé*. In. *Literature and Theology*, 2004. Vol. 18, No. 1. p. 24.

den to be seen by anybody. Salomé tries to persuade a Syrian (Naraboth) serving his stepfather to let her meet the prophet. He fulfils the wish, but under the spell of the girl's beauty, he later commits suicide. After Jokanaan's repeated rejection, Salomé tries to find another way to carry out her will, and kiss the prophet. She dances the dance of the seven veils to her lustful stepfather, because thus she can wish for anything she wants in exchange. After the dance scene she asks for the head of the Prophet, and when she gets it, she makes monstrous love to it. Herod is horrified at the sight of the terrible scene, and demands that she has to be killed. Salomé indeed is one of the most terrifying *femme fatale* characters, and Wilde's play is full of images that help us see why.

Her beauty and her very passionate desire are revealed right in the very first lines after she appears. Her sexuality however contradicts the rules of patriarchy mentioned above, because the object of her desire is a prophet, a holy man. Ergo, she represents those rebellious women in *fin de siècle* society, who cannot or do not want to fit into traditional rules set up by men.

As Helen Tookey points out⁷⁰: the dominant images in the text of Salomé are the moon, blood, and the gaze – all strictly connected to her. Following the lead of these, it is easier to understand the dangerous, dark side of her femininity.

The presence of the Moon accompanies Salomé throughout the story. Almost every character stepping to the scene makes comments in connection with it, usually referring to the nature of their relationship with the Princess. After the opening line of the Syrian and his page, 'How beautiful is the Princess Salomé tonight!' the two go on to describe the moon: 'She is like a little princess who wears a yellow veil, and whose feet are of silver. She is like a princess who has little white doves for feet. You would fancy she was dancing.'⁷¹ At the same time Herod remarks: 'She is like a woman rising from a tomb. She is like a dead woman. You would fancy she was looking for dead things' She is, in Herod's words, 'like a mad woman, a mad woman who is seeking everywhere for lovers. She is naked, too ... She shows herself naked in the sky. She reels through the clouds like a drunken woman'⁷².

It is clear now, that the woman-figure attributed to the Moon cannot be anyone else but Salomé, whose search for lovers and death both

70 TOOKEY, p. 23.

71 WILDE, OSCAR: *Salomé*. Boston, 1989, Branden Books. p.1.

72 WILDE, p. 14–15.

predict the fatal outcome of the play. The moon-woman, then, is sexual, predatory, and beyond control. She is dangerous; in particular, dangerous to men.⁷³

The other very significant image throughout the play – which can easily be in association with the previous one – is blood, cyclicity and female menstruality. Tookey claims: “for all cultures throughout human history blood is both revered and feared because it symbolises the power of life and death”⁷⁴.

Menstrual blood, on the other hand, is associated with ‘evil and impure powers’, a force in relation to which men feel ‘a fear into which horror generally enters’⁷⁵ This fear is represented in the play by Herod’s hysterical reactions when he encounters blood. “There is blood on the ground; Herod cries out, ‘I have slipped in blood! It is an ill omen. It is a very evil omen’ On the literal level this is the blood of the young Syrian, who has killed himself for love and fear of Salomé. Symbolically, however, the connection of this blood to Salomé is the important one: her sexuality has caused this blood to flow. The connection is made absolute when she dances on the blood with her naked feet”⁷⁶

Salomé’s deadliest weapon however is the one she takes out of male hands, and uncompromisingly uses against them. This is the gaze. Tookey points out that the looking relation is the most important form of relation between characters, and the fate of a character is often determined by her or his status in this relation, whether looking or being looked at.⁷⁷ To understand what we mean about gaze as a masculine tool, Laura Mulvey’s explanation can come in handy: „According to post-Lacanian feminist discourse and film theory, the looking relation is understood as gendered: the subject, the looker, is male, while the object, the looked-at, is female. The gaze is therefore the ‘male gaze’, whereby women are deprived of subjecthood, frozen into images and displayed for the scopophilic gratification of the male looking subject”⁷⁸.

73 TOOKEY, p. 27.

74 TOOKEY, p. 28.

75 DURKHEIM, EMILE: *Elementary Forms of the Religious Life*. New York, 1995., The Free Press. p. 455–456

76 TOOKEY, p. 28.

77 TOOKEY, p. 29.

78 MULVEY, LAURA: Visual Pleasure and Narrative Cinema. In. MULVEY: *Visual and other pleasures* 2nd ed. New York, 2009., Palgrave Macmillan. p. 6–19.

Salomé's visage however is special in this aspect, because she is not only dangerous when she looks, but also when being looked at. Narraboth has to die after the sight of the Princess, Jokanaan on the other hand is murdered because of the woman's lustful look at him. Salomé takes the role of a deadly Medusa-figure, whose victims are the ones who try to make her the object of their gaze. Although, she is not strong enough to defeat or overcome the power of her stepfather's eyes. The New Woman is strong, but not necessarily stronger than the Man.

Summary

The changing era of the *fin de siècle* brought several opportunities for women to search for identity. The fight for suffrage and other movements established by women created a new female identity: *The New Woman*, who gradually suppressed the until then ideal feminine character, *The Angel of the House*. This change provoked an intense reaction from the part of society, causing distress mostly among the dominating layer, men. Art's response to this process was the revitalization of such ancient *femme fatale* figures, who could impersonate the fears of society, regarding the emergence of strong, determined women. Oscar Wilde's Salomé is the incarnation of what makes *The New Woman* dangerous – the way she learns to use her mysterious femininity, her sexual power, and her own independent will are the factors that contributed to the arrival of the new era.

Works Cited:

ACTON, WILLIAM: *The Functions and Disorders of the Reproductive Organs in Childhood, Youth, Adult Age and Advanced Life Considered in the Physiological, Social and Moral Relations*. London, 1862., John Churchill.

DURKHEIM, EMILE: *Elementary Forms of the Religious Life*. New York, 1995., The Free Press.

FREUD, SIGMUND: *The Taboo of Virginity*. In. RIEFF, PHILIP (ED.): *SEXUALITY AND THE PSYCHOLOGY OF LOVE*. NEW YORK, 1963., COLLIER BOOKS.

MILL, JOHN STUART: The Subjection of Women. In MILL, *On Liberty and Other Writings*. London, 1869., Longman, Roberts & Green.

MULVEY, LAURA: Visual Pleasure and Narrative Cinema. In. MULVEY: *Visual and other pleasures 2nd ed.* New York, 2009, Palgrave Macmillan.

PATMORE, COVENTRY: *The Angel in the House*. Boston, 1858., Boston, Ticknor and Fields.

RUSKIN, JOHN: Thoughts on How Girls Should Be Trained. *The Ladies' Companion* 1865 vol. 28.

TOOKEY, HELEN: The Fiend that Smites with a Look: The Monstrous/Menstrous Woman and the Danger of the Gaze in Oscar Wilde's *Salomé*. In. *Literature and Theology*, 2004. Vol. 18, No. 1.

WALSH, BEN: *GCSE Modern World History – second edition*. London, 2005., John Murray Publishers.

WILDE, OSCAR: *Salomé*. Boston, 1989., Branden Books.

<https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/daughters-of-decadence-the-new-woman-in-the-victorian-fin-de-siecle> (retrieved: 01.05.2017)

<http://s.spachman.tripod.com/Woolf/professions.htm>
(retrieved: 01.05.2017)

<https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/daughters-of-decadence-the-new-woman-in-the-victorian-fin-de-siecle> (retrieved: 01.05.2017)

<http://www.legislation.gov.uk> (retrieved: 15. 05. 2017.)

HARASZTI RAJMUND

„Dog kunde vel Norige engang vaagne
op af Søvnne (...)”
A nemzetépítés jegyei
H. Wergeland és J. C. Welhaven
költészetében

Szakmailag ellenőrizte: Merkl Hilda

A nemzetépítés hagyományos értelemben egy állami intézményrendszer kiépítését jelenti, a romantika idején pedig természetesen együtt járt mindezzel a nemzeti öntudat és a hazafiság érzésének megteremtése. A norvég történelemben ugyanakkor a nemzetépítés elsősorban a nemzeti identitás és az önálló norvég irodalom és néplélek kialakulásának korszakát jelöli, nem pedig a jogilag önálló állam kiépítését. A XIX. század második harmadában, a Dániától való 1814-es függetlenné válást követően a norvég irodalomban egy új nemzedék látott napvilágot, amelynek két vezéregyénisége *H. Wergeland* és *J. C. Welhaven* volt. A két nemzeti költő politikai szerepet is vállalt az önálló Norvégia létrehozásában, ám elsősorban a norvég népet tespedtségéből felrázó irodalmi tevékenységükkel, a nemzet megújulását sürgető költészetükkel szereztek maradandó hírnevet. Köztük zajlott le az első „kulturharc” Norvégiában, s mindez – a dántól független nemzeti kultúra létrehozása mellett – jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a norvég nyelv ma két hivatalos írott formával rendelkezik.

Jelen dolgozatban a norvég (kulturális) nemzetépítést mutatom be, s a két említett költő életművét, valamint egy-egy versét¹ hívom segítségül a folyamat szemléltetéséhez.

¹ Mivel az itt idézett versekből nem készült fordítás angol vagy német nyelven, saját fordításomban közlöm azokat.

A nemzetépítés, mint irodalmi-kulturális folyamat

A nemzetépítés fogalma leggyakrabban politikai, államtörténeti kontextusban értelmezhető, s a nemzetközi kapcsolatok tudományában szűk értelemben „*valamely állam újjáépítésének a folyamatát*”² jelenti. A norvég történelemben azonban a nemzetépítés (*nasjonsbygging*) sokkal inkább egy kulturális, az irodalomhoz a legszorosabban kapcsolódó folyamatot, egy irodalom- és művészettörténeti korszakot jelent, s ilyen értelemben gyakorlatilag megegyezik a norvég nemzeti romantikával.

A XIX. század számos európai ország életében egy saját nemzeti identitás, öntudat és rendszerint büszkeség kialakulásának időszaka volt. A francia forradalom eszméi felrázták tespedtségükből az európai népeket, s a napóleoni háborúk nyomán feléledt szabadságvágytól vezérelve az új században megkezdték független nemzetállamuk kiépítését. Gondoljunk csak az olasz és a német egység létrejöttére, s nem kevésbé az 1848–49-es magyar forradalomra és szabadságharcra.

Milyen közös jegyeket fedezhetünk fel a harcokban, amelyeket a népek a nemzetállamért vívtak?

A nemzetállam létrehozásának kulcsa minden bizonnyal abban rejlett, hogy a nemzet újra felfedezte az egész nép számára közös értékeket: az anyaföld örökségét, a vallást, a kultúrát, a nyelvet, s nem utolsó sorban a történelmet. Ám ez még nem elég: ha a felismerés nem jut kifejezésre, a közösség könnyen megfedkezhet arról, mi tartja össze, mi az, ami az egyes embereket egy nemzetté kovácsolja. Ezt a feladatot kétség nélkül a művészek vállalták magukra. Az ő hivatásukká vált, hogy emlékeztessék a népet azokra a közös értékekre, amelyekre a nemzetállamot fel lehet építeni.

Itáliában az ismert zeneszerző (s rövid ideig politikus) *Giuseppe Verdi* neve vált a *risorgimento* jelszavává (*Viva V.E.R.D.I.!*, azaz *Viva Vittorio Emanuele Re d'Italia!*). Magyarországon a forradalomról nem lehet beszélni anélkül, hogy szót ejtenénk Petőfi Sándorról, Erkel Ferencről vagy Vörösmarty Mihályról, akik mind politikailag, mind kulturálisan fontos szerepet játszottak a korban. Ők mindannyian a néplélek kifejezői voltak, s ők adtak hangot a nemzet szabadságvágyának – akár zenében, akár irodalomban. Többen közülük politikai tisztséget

2 RADA PÉTER: *Nemzetépítés vs. államépítés* – forrás: www.grotius.hu [Utolsó elérés: 2017. 05. 01.]

is betöltöttek, míg mások nem elégedtek meg a tárgyalóasztal körüli vitákkal, s fegyvert ragadva személyesen is részt vettek a szabadságharcokban (Byron, Petőfi).

Az 1800-as évek Norvégiát is a nemzeti függetlenedés útján indították el. Mégsem tehetünk egyenlőségelet a kontinensen és a Skandináviában lezajlott folyamatok közé. Egy korszakban, amikor a költő gyakran a prófétává, vátesszé lényegült át, nem csoda, hogy a norvég írók és költők nem zárkóztak el a politikai szerepvállalástól. De mint látni fogjuk, Norvégiában sokkal inkább egy irodalmi-kulturális nemzetépítés zajlott le, s a kor meghatározó irodalmárainak, művészeinek tevékenysége mindenekelőtt egy „kulturális nemzetállamot” hozott létre.

A norvég nemzetépítés sajátosságai

A legtöbb európai országban az 1800-as évek szabadságmozgalmai egy új, független, egységes nemzetállamot hoztak létre. Norvégiában azonban ennél jóval összetettebb volt a kép.

Norvégia 1380 óta unióban volt Dániával.³ A dánok által dominált birodalom a napóleoni háborúban francia szövetségessé vált, így vesztesként került ki az egész Európát feldúló harcokból. A kielibéketárgyalások értelmében Dánia köteles volt lemondani Norvégiáról, így 1814 tavaszán függetlenné vált az eddig félreeső provinciaként számon tartott ország. A norvégok azonban alig ébredtek fel a „négy-száz éves éjszakából”⁴, a svéd hadsereg máris bevonult területére, és néhány hetes háborút követően Norvégia most keleti szomszédjának alárendeltje lett, s csaknem száz évig Svédország provinciája maradt. Bár a nemzetépítés célja itt is egy politikailag teljesen független állam létrehozása volt, erre 1905 előtt nem került sor Norvégiában. A két skandináv hatalom keresztútjében égő Norvégiában tehát nem volt lehetőség egy politikai értelemben vett nemzetállamot felépíteni, itt az emberek lelkében, a kultúrában kellett megteremteni azt.

Az érem másik oldala azonban igencsak ragyogó volt. Norvégia elnyomatásában is szabad ország tudott maradni, amelyet az új alapítótvényre kívántak felépíteni. 1814. május 17-én ugyanis Eidsvollban aláírták azt az alkotmányt, amely biztosította Norvégia független-

³ 1397 és 1523 között az unió része volt Svédország is. Ezt az államalakulatot és időszakot Kalmari Uniónak (*Kalmarunionen*) nevezzük.

⁴ „*Firehundraarig Natten*”: az elnevezés Henrik Ibsen *Peer Gynt*tjéből való.

ségét. S bár 1814 novemberében a svéd uralkodó nyomására egyes részeket módosítani kellett, hogy a perszónálunió létrejöhesse, az alkotmány lényegi részei semmit sem változtak. A norvég alaptörvény a kor legliberalisabbja volt (azaz a leginkább demokratikus), s az állampolgárokat olyan szabadságjogokról biztosította, amelyekről más országokban az 1800-as években csak álmodtak. Persze hosszú út vezetett odáig, hogy a benne rögzített alapvető jogok minden állampolgár számára egyenlően biztosítva legyenek (tekintet nélkül társadalmi vagy gazdasági helyzetre). Az alkotmány legfőbb értéke mégis az, hogy a norvégok politikai, kulturális és szellemi szabadságért vívott harcukban mindig erőt tudtak meríteni belőle, s soha nem adták fel a benne lefektetett célkitűzéseket.

Végül nem szabad elfeledkeznünk Norvégia XIX. századi nyelvpolitikájáról sem, amely igazán egyedülálló volt a korban, s amelynek eredménye mind a mai napig különlegessé tesz a norvég nyelvi helyzetet.

A „négy száz éves éjszakát” minden értelemben Dánia, az úgynevezett közös birodalom irányító hatalma dominálta. A királyi központ Dániában volt, így természetesen a hivatalos nyelv és az írott nyelvi norma – mindkét országban – a dán volt: az oktatás, az adminisztráció, a könyvkiadás és a Biblia nyelve. A norvég értelmiségiek tudása (klerikusoké és laikusoké egyaránt) Dániához és a dán nyelvhez kötődött. Az 1814-es elszakadással kezdve azonban folyamatosan bontakozott ki az igény egy valódi standard norvég nyelvre (a „*danks-norsk*kal” szemben a „*norsk-norskra*”). A nyelvi tervezés és a nyelvpolitika folyamatai, valamint a kor legkiemelkedőbb irodalmárainak két csoportja közt megvívott „kultúrharc” (vö. lentebb) végül azt eredményezte, hogy a század második felére létrejött:

a *landsmål* (a. m. vidéknyelv): a norvég dialektusokból és a *norrøn*-ből (a XIV. század közepéig egységes ó-norvég vagy ó-izlandi nyelv) összeállított, valójában mesterséges írott nyelv, amely *Ivar Aasen* autodidakta nyelvész munkásságának köszönhető (1929 óta *nynorsk*, azaz újnorvég néven);

a dán írott normából kiinduló, de a norvég kiejtést jobban tükröző *riksmål* (a. m. birodalmi nyelv; 1929 óta *bokmål*, azaz „könyvnyelv” néven).

1885-ben mindkét írott normát hivatalosnak ismerték el – amíg tehát a század elején egyetlen norvég írott standard sem létezett, a század végére lett rögtön kettő: a *landsmål* (a mai *nynorsk* elődje) és a *riksmål* (a mai *bokmål* elődje).

S hogy mindennek mi az irodalmi-kulturális jelentősége?

A fent röviden vázolt folyamat nem egyszerűen egy standardizáció volt, annál valami jóval mélyrehatóbb. Norvégiában nem az történt, mint általában más országokban (pl. Németországban, Olaszországban, Franciaországban), azaz hogy a nyelvjárások közül kiemeltek egyet, amelyet azután irányadó normaként kellett elfogadnia mindenkinek. A demokratikus norvég alkotmány szellemével ez teljességgel ellenkezett volna. De nem is az történt, hogy a domináns hatalom nyelve (akár a dán, akár a svéd) felváltotta volna a nemzet saját nyelvét.⁵ Norvégiában sokkal inkább egy identitástisztázásról volt szó. Világossá kellett tenni azokat a sajátságokat, amelyek a norvég nyelvnek megadják „valódi norvégságát”, ugyanakkor nem szabadott (és nem is lehetett) eldobni mindazt, ami a dán kulturális és nyelvi közösség lenyomata volt. A nyelvi harc itt tehát véleményem szerint nem az identitáskeresésről, hanem az identitás-elválasztásról szólt – mindez ráadásul egy olyan korban, amikor a másik két skandináv ország harcban állt Norvégiáért.

A nemzetépítés rétegei

A norvég nemzetépítés folyamatában különböző rétegeket kell megkülönböztetnünk, s így különböző évszámokat tekinthetünk lehetséges kezdőpontnak.

1814 egyértelműen fémjelzi az egész XIX. századot, hiszen az alkotmány messzemenően meghatározza a későbbi folyamatokat. Az államépítést mégis 1807-től érdemes tárgyalnunk. Az ugyanis, hogy Dánia–Norvégia a napóleoni háborúban francia oldalra állt (s ezáltal szembekerült Angliával), messzemenő következményekkel járt Norvégiára nézve. Az angol flotta 1807-től egészen 1814-ig blokád alatt tartotta a norvég partokat, így a Dániától fizikailag elválasztott Norvégiában az önálló adminisztráció kiépítése halogatást nem tűrt. Saját norvég kormányzóbizottságot hoztak létre, s a dán koronaherceg, *Christian Frederik* északra utazott, hogy Norvégia helytartója legyen. Az országnak még saját egyeteme sem volt ebbe a korban: a hivatalnokok és értelmiségiek Koppenhágában képezték magukat egészen

⁵ Az, hogy a dán vagy a svéd felváltsa a norvégot, lehetetlen volt, hiszen a „nemzet saját nyelve” nem egy változatban létezett, hanem több száz dialektusban, amelyeket – az országot széttagoló hegyek, völgyek és fjordok között – mind a mai napig megőriztek.

1811-ig, amikor végül *Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania*⁶ néven megalapították az oslói egyetemet. Egészen eddig azonban az értelmiségiek műveltsége minden szinten a dán kultúrához kötődött, nem pusztán nyelvileg.⁷

Sigurd Aa. Aarnes (1994) így ábrázolja a korszakot: „A norvég vezető réteg mindent eldöntő feladattal nézett szembe: egy 900 000 lelket számláló, félreeső provinciában tengeri blokádnak alatta és gazdasági krízis közepette kellett felépíteni azt az intézményrendszert, amely más államokban magától értetődő volt. A központi irányítás gyakorlatilag ismeretlen fogalom volt, s az a kulturális közeg, amely más országokban a királyi udvar körül nőtte ki magát, hiányzott: hivatásos színjátszás és zenei élet, művészeti akadémia, galériák és múzeumok.”⁸

A központi adminisztráció kiépítése természetesen fontos mérföldkő volt a függetlenség felé vezető úton. De korántsem helyettesíthette azt a kohéziós erőt, amely egy népet valóban egy nemzetté kovácsol: a közös kultúrát, amely egy és csak egy nemzeté, amely az egyik népcsoportot megkülönbözteti a másiktól, s amely létrehozza a szellemi egységet. S mi másban ölthetne testet a néplélek, ha nem az irodalomban?

Amíg Norvégiában nem volt saját nemzeti irodalom, nehezen lehet egységes néplélekről beszélni. „Az az irodalom, amelyet a norvégok 1807 előtt teremtettek, a dán–norvég irodalom szerves része, amelyet dán és norvég születésűek egyaránt dán nyelven írtak, s leggyakrabban a birodalom fővárosában, Koppenhágában adtak ki. (...) A saját norvég nemzeti irodalom létrejötte egy kezdetben igen lassú folyamat eredménye. (...) Az új állam csak az 1830-as években büszkélkedhet jelentős költőkkel Wergeland és Welhaven személyében (...), s őket nevezhetjük a valódi alapító nemzedéknek.”⁹

Politikai szempontból tehát a nemzetépítés kezdetét 1807-re tehetjük, míg kulturális szempontból csak az 1830-as évektől kezdve beszélhetünk egy generációváltásról.

6 Oslo 1624 és 1925 a *Christiania* nevet viselte IV. Keresztély király tiszteletére, aki egy 1624-es tűzvész után újjáépítette a várost.

7 AARSETH, ASBJØRN; SSTEKGANE, IDAR; AA. AARNES, SIGURD; FIDJESTØL, BJARNE; KIERKEGAARD, PETER; LONGUM, LEIF: *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer*. Landslaget for norskundervisning (LNU), 1994, J. W. Cappelen Forlag a.s, 200. o.

8 Uo.

9 Uo.

Nem véletlen, hogy a nemzetépítés az 1830-as években zajlott le Norvégiában. Az uralkodó stílusirányzat, a romantika ideáljai kitűnő alapot adtak az úttörő folyamatokhoz.

Első és legfontosabb a romantika történelemfelfogása: a történelmet most növekedésként, fejlődésként értelmezik.¹⁰ Ez mutatkozik meg *Absalon Pedersøn Beyer (1528–1575) Norges Forfald* című értekezésének újrafelfedezésében is, amelyben Norvégia fejlődését az emberi élet allegóriájaként ábrázolja. A gyermekkorban az ország pusztá volt és kies, műveletlen, ám a legdicsőbb korszakban, a vikingkorban, Norvégia uralma alatt tartotta Európa jelentős részeit (sőt Izlandot és Amerika nyugati partvidékét is). Ám most, a dicső férfikor hanyatlása után Norvégia téli álomban szunnyad, az ország teljesen elgyengült. A norvégok azonban bővizű forrással rendelkeznek, amelyből meríthetnek: a férfikor (a dicső vikingkor) emlékezetének erőt kell adnia az újrakezdéshez, így „*Norvégia egyszer mégiscsak felébredhet álmából*”¹¹. Ehhez persze tettvágytól égő emberekre van szükség, s ily módon maga az ember válik a nemzetépítés alapjává, kiinduló pontjává és céljává.

Amíg „*a pietizmus és a felvilágosult materializmus a fő hangsúlyt az emberi szellemen kívülre helyezte*”¹², addig a romantikában a „teremtő én” gondolata központi helyen állt. Mi másra lehet szükség az önálló adminisztráció kiépítéséhez, a nyelvműveléshez és egy új irodalom létrehozásához, mint a teremtő emberre, a romantika ideáljára?¹³

„*Az egészséges nemzetiségnek pedig egy fő kísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fennmarad, a nemzet is él.*” – írja Széchenyi a *Hitelben*.¹⁴ A nemzetépítésről, s különösen a Norvégiában zajló kulturális-irodalmi nemzetépítésről nem lehet a nyelvre való tekintet nélkül szólni. Az írók, költők különbözőképpen viszonyultak a fent bemutatott két új nyelvi alakulathoz, s érdemes tudnunk, hogyan állt a *landsmål* és a *riksmål* a „kulturharcosok” szolgálatában.

A norvégiai nemzetépítésnek tehát eltérő rétegeit különböztethetjük meg, amikor a politikai, az irodalmi-kulturális, a szellemtörténeti és

10Uo. 194. o.

11 „*Dog kunde vel Norge engang vaagne op af Søvn* (...)” – ABSALON PEDERSSØN BEYER: *Norges Forfald*. – forrás: <http://runeberg.org/norge80/0028.html>
[Utolsó elérés: 2017. 05. 01.]

12 AARSETH et al. (1994) 194. o.

13 Vö. AARSETH et al. (1994) 210. o.

14 Elérhető: <http://mek.oszk.hu/06100/06132/html/hitel0009.html>

a nyelvi folyamatokra gondolunk, ám mindegyikben hangsúlyos szerephez jut a romantika ideálja, a „teremtő én”, az újrakezdéshez a vikingkor dicsőségéből erőt merítő új norvég nemzedék.

Két költő, két út: a kultúrharc

A nemzetépítés legfontosabb, kezdeti korszakát két költő neve fémjelzi: *Henrik Wergeland* (1808–1845) és *Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven* (1807–1873). A két huszonéves, tettvágytól égő egyetemista és köre között alakult ki az első „kultúrharc” (*kulturstrid*) az 1830-as évek Norvégiájában.

A *Studentersamfund*¹⁵ két ikonikus képviselője két különböző irányt képviselt a nemzetépítést illetően. Welhaven és köre, az „*intelligenspartiet*” vagy „*troppen*”¹⁶ (vagy ahogy az ellenfelek hívták őket programjuk miatt: „danománok”) azt hangsúlyozta, hogy ésszerűtlen volna mindazt félredobni, amit a dán uniónak és a Dániával való évszázados kulturális közösségnek köszönhet Norvégia. Ez a gondolkodásmód megmutatkozott politikai állásfoglalásukban, kultúraértelmezésükben és a nyelvről alkotott elképzelésükben. Wergeland és a „patrióták” (avagy a „*norskhetspartiet*”¹⁷) ezzel szemben azért szállt síkra, hogy Norvégia egyszer s mindenkorra elszakadjon Dániától: politikailag, kulturálisan és nyelvi szinten egyaránt. Nem is csoda, hogy éppen Wergeland (akit szokás „a norvég Petőfi”-ként emlegetni) aktív politikai szerepet vállalt magára. „*Amíg a nemzettudat Welhaven számára egy kulturális fogalom, olyasvalami, aminek a nyelvhez és a történelemhez van köze, addig Wergeland számára elsősorban államjogi és politikai fogalom. (...) Welhaven esetében egy német és dán alapokon nyugvó »kulturnacionalizmusról« beszélhetünk, míg Wergeland esetében egy franciaorientált »államnacionalizmusról«.* (...) *Az ő politikai programja a »szabadság, egyenlőség, testvériség«.*”¹⁸

A két költő különbözőképpen viszonyult a néphez és a „népieshez” is. Welhaven köre távolságot tartott attól a világtól és kultúrától, amely

15 A *Det Norske Studentersamfund* az oslói egyetemmel csaknem egyidős hallgatói szervezet a fővárosban, a norvég kulturális élet mindmáig meghatározó szereplője.

16 A. m. „intelligenciapárt” és „szakasz”.

17 A. m. „norvégságpárt”.

18 AARSETH et al. (1994) 226–227. o.

szerintük műveletlen, civilizálatlan és alulfejlett volt. Wergeland azonban a hagyományos romantikus felfogást képviselte, miszerint a romlatlan nemzeti kincs, a „tisztán norvég” vidéken, a parasztok között, a paraszti kultúrában keresendő.¹⁹ Nem véletlen, hogy Wergeland és körének tevékenységét gyakran hevesnek, érzelmek által irányítottnak minősítik – olyannak, amilyenek a parasztok is voltak a maguk egyszerűségében.

Mindeközben Welhaven és az intelligenspartiet egy megfontolt, átgondolt országépítést képzelt el, amelyet a művelt, magasan képzett elit higgadtsága és az érzelmekkel szemben az értelem irányít.

Ez az ellentét Welhaven „értelme” és Wergeland érzelmek által irányított tevékenysége közt tisztán kifejezésre jut költészetükben.

A megfontolt Welhaven

A megfontoltság kulcsszó lehet, amikor Welhavenről beszélünk, legyen szó akár politikai gondolatairól, akár költészetéről. Rendkívül higgadtan gondolkodik mind az ország jövőjéről, mind saját költészetéről: „*A poétikai hangulat és a felvett forma között szükségszerűen egy elmélkedési folyamat zajlik, legyen ez akár gyors, akár lassú.*”²⁰ Ez az átgondoltság megmutatkozik verseiben, amelyek leggyakrabban szigorú formai jegyekkel és az antik költészet tipikus elemeivel jellemezhetők.

Egy higgadt, átgondolt és alaposan megtervezett nemzetépítés víziója jut kifejezésre a *Nehemias* című versben, s ugyanitt megfogalmazza ellenérzését az érzelmek által vezérelt törekvésekkel szemben is.

A versben Welhaven egy bibliai történetet idéz meg: „Nehemiás, a pohárnok” történetét. A vers alaphelyzetét a 2–3. strófa szemlélteti:

*„Jeruzsálem vára elenyésze,
Jehova házát nem volt, mi védje.
S Nehemiást a gyász feltüzeli,
S ígér Istennek várat építeni.”*

Nehemiás egy erőd építését tervezi, hogy megvédje Istenének lakhelyét az emberek között. Ám később kiderül, hogy nem Isten védel-

19 Nem mellékes, hogy Norvégia lakosságának 95 százalékát parasztok alkották akkoriban.

20 AARSETH et al. (1994) 217. o.

mének szándéka a fontos, sokkal inkább a vár építésének módja a vers központi üzenete. Hamarosan ugyanis feltűnik egy ellenséges csapat, a „pogányok népsége”, akik „a művet fenyegetik”, s ez az építőket is arra kényszeríti, hogy kardot ragadjanak. A vers kulcsmondata így hangzik:

„Egyik kéz serényen a falat építse,
a másik kéz kardját most harcra készítse.”

Miről van szó itt, ha nem épp arról a harcról, amelyet Wergeland és Welhaven vívott egymással? Welhaven és tábora megpróbálták felépíteni a művet az isteni parancsnak megfelelően, de a „pogányok népsége” (azaz a „patrióták”) megtámadták őket, s ez kényszerítette az építőket arra, hogy megvédjék magukat. Míg ők csak azt akarták, hogy az „Egyik kéz serényen a falat építse,” szükségessé vált, hogy „a másik kéz kardját most harcra készítse.”

Ez a kettős beállítottság (a nyugodt és megtervezett munka és egyidejűleg a féktelen reakció) ugyancsak jellemző Welhavenre. Verseit megfontoltsággal és szorgalommal építi, ám a tartalom gyakran meglehetősen erőteljes, már-már agresszív. A klasszicista higgadt-sága, „a romantikus iskola ellenállásának” nyugalma (ahogyan Welhaven önmagát jellemzi²¹) ötvöződik egyfajta elemi erővel, amely le akarja gyúrni az ellenállókat egyszer s mindenkorra. Ugyanez mutatkozik meg a *Norges Dæmring* című, 1834-es szonettciklusban.

Welhaven harcát nem pusztán a „patrióták” ellen vívta, de más frontokon is. Azzal, hogy rámutatott Norvégia kulturális fejletlenségére, egyúttal ki is akarta rángatni a norvégokat a kulturális mocsárból, amelybe oly mélyen belesüppedtek. Welhaven szerint, ha egy modern norvég kultúra akar kifejlődni, külföldi impulzusokat is be kell engedni, s nem szabad eldobni a dán örökséget, amelyből táplálkozhatna a megszülető norvég nemzedék. Jelzésértékű lehet, hogy a *Norges Dæmring* éppen a dán nemzeti költő, *Adam Oehlenschläger* születésnapján, november 14-én jelent meg.²²

A szonettciklus 14. darabjában intézi a norvégokhoz a legerélyesebb felszólítást, amelyben arra buzdítja honfitársait, hogy változtassanak magatartásukon, máskülönben képtelenség Norvégiát felrázni „téli álmából”. Itt mutatkozik meg igazán, hogy elsősorban az emberi léleknek kell megváltoznia. A nemzet, a norvég emberek szunnyadnak „téli álomban” (a kifejezés megjelenik az első és az utolsó sorban is), és ők azok, akiknek most az álmából fel kell ébredni. Tetteikben és

beszédükben tespedtség mutatkozik, s épp ez az, ami az „oroszlánt ölebbé”²³ szelídítette. A norvégok kisujjukat sem mozdítják azért, hogy az elveszített nemzeti jelleget visszanyerjék, s nem jönnek rá, hogy az ország régi fénye, dicsősége és hatalma nem helyettesíthető semmilyen idegen kincessel. A romantika teremtő énjének hiánya lehetlenné teszi, hogy Norvégia végre felriadjon már „a nemzet téli ál-mából”.

Welhaven sok szempontból tekinthető klasszicistának, aki mérték-tartással akarja felépíteni az államot a megfontoltság alapjára. Ugyan-akkor elemi erő rejlik műveiben, valami, amivel csak a legnagyobb romantikusok jellemezhetők. Így Welhavent klasszicistának tarthatjuk a formát illetően, s romantikusnak az érzelmek terén.²⁴

Wergeland, „a norvég Petőfi”

37 év, 23 kötet; költő, drámaíró, történész, politikus, népnevelő. Egy norvég költő, aki nemcsak norvég, de nemzetközi összefüggésben is valami egészen egyedül képvisel. *„Ha nem is alkotott volna más költő Wergeland idejében, ő egyedül is képes lett volna lefektetni a norvég nemzeti irodalom alapjait, mielőtt 37 évesen meghalt volna.”* – írja Sigurd Aa. Aarnes Wergelandról²⁵. A *Studentersamfund* ikonikus alakja, a „norskhetspartiet” vezéregyénisége életének minden egyes mozzanában dicsértet és dicsőítést érdemel.

Wergeland életművének tárgyalásakor politikai tevékenységéről is szót kell ejteni. *„Amíg a nemzettudat Welhaven számára egy kulturális fogalom, olyasvalami, aminek a nyelvhez és a történelemhez van köze, addig Wergeland számára elsősorban államjogi és politikai fogalom.”* Wergeland minden tevékenységében az 1814-es alkotmány ápolását tartotta szem előtt, s politikai programja a „szabadság, egyenlőség, testvériség” volt. Míg *„Welhaven német és dán alapokon nyugvó nemzeti romantikus”* volt, addig Wergeland az *„Eidsvoll-i apák”*²⁶-hoz és a francia forradalom harcosaihoz hasonló patrióta. Ő volt továbbá az

23 A norvég címerben egy oroszlán látható, s a norvég irodalomban az oroszlán gyakran szimbolizálja a norvég nemzet erejét.

24 AARSETH et al. (1994) 216. o.

25 AARSETH et al. (1994) 225. o.

26 Az 1814-es alkotmányt Eidsvollban írták alá. Az alaptörvényt megalkotó nemzetférfiakat nevezik „Eidsvoll-i apáknak” (*„fedrene i Eidsvoll”*).

első, aki kitartott az „alakuló parasztellenzék mellett a hivatalnokréteg által irányított kormánnyal szemben a Stortingben²⁷⁾ 28

Mindebből világosan látható, hogy Wergeland elkötelezett volt a nemzetépítés mindkét szintjén: az állami adminisztráció és a törvényrendszer kiépítése éppoly fontos volt számára, mint az emberi lélek ápolása és ezáltal a hiányzó néplélek megteremtése.

Wergeland érzései, amelyekkel a szülőföld iránt viseltetett, egészen jellegzetesen romantikus módon jutnak kifejezésre a *Vi ere en Nation vi med* kezdetű versben.

A versben, amely valójában egy gyermekdal („*Smaaguttenes Nationalsang*”, azaz „A kisleány himnusza”), s amely azt hangsúlyozza, hogy a nemzeti ünnep a gyermekek ünnepe is, mindazt felsorakoztatja a költői én, ami számára a szülőföldet jelenti. A Norvégia iránt érzett szeretet elemi erővel tör felszínre – a hallgató rögtön elfelejti, hogy itt a dán birodalom egy félreeső provinciájáról van szó.

A vers minden romantikus vers mintapéldánya lehetne, amely a szülőföld iránt érzett szeretetet óhajtja kifejezni. Mind a természet csodálatos kincsei (a fű zöldje, az ég kékje, a liliom fehérje), mind a zord időjárásnak ellenálló norvégok büszkesége kifejezésre jut itt. A felmenők által áthagyományozott örökség az, ami kötelezi az embert, hogy hű maradjon hazájához, s még inkább, hogy küzdjön annak szabadságáért.

<i>„Idegen tavaszra sosem cserélném a norvég telet, s nem csábít idegen kastély apám kunyhójából a hegyen.</i>	<i>Oly szabadon él ott apám. Felfogni nem tudom talán; mégis kell ott valami jónak lenni, amit valóban megéri oltalmazni.”</i>
--	--

Az ősök parancsa (mindaz, ami az 1814-es alkotmányban rögzítetett) csak egy választást kínál a következő nemzedékeknek: megőrizni az ország szabadságát.

<i>„Bár én is hamar felnőnék – oly régóta vágyom – s akkor bátran védhetném, atyám, drága szabadságod!</i>	<i>S jöjjön bárki hatalommal szülőföldem rombolni, Minden lelket, apám mondta, védelméért kell szentelni.”</i>
--	--

27 A Storting (a.m. nagygyűlés) a norvég parlament elnevezése.
28 AARSETH et al. (1994) 227. o.

„A népies” nagyra értékelése jut kifejezésre a *Norges Storting*²⁹ című versben. A Storting itt archaikus írásmóddal jelenik meg (ma *thing* helyett *ting*), s nem a hivatalnokok és a politikai elit gyűlése, hanem az ősi ideál: egész Norvégia gyülekezete, ahol minden egyes „völgylakó” képviseltetik. A népgyűlésben való felszólalás előfeltétele itt nem a (dános) műveltség – éppen elég, hogy a jelenlevők mindahányan Norvégia ősi földjéről származnak.

*Gudbrandsdalen*³⁰ mint mindig, itt is az ősi, a legtisztább norvég kultúra forrásaként lép elő – egy példa, amelyet az összes ország-résznek követnie kell. Mégsem tűnik úgy, hogy bármely megye alá- vagy fölérendelt helyzetben volna.

A határ a „völgylakó” és a lovag között eltűnik, minden országgrész és minden társadalmi réteg képviseltetik egyenlőségben és békében. Norvégia most igazán felriad álmából, „*Håkon-csarnok, Olaf-templom / emelkedik romjaiból*”. S mindez az emberek ébredésének, feltámasztásának köszönhető, hiszen „*A kornak istene az ember*”.

A vers egy ideált ábrázol, egy kívánságot, hogy minden osztály és vallás ugyanahhoz a *Storting*hez tartozzék: a népgyűléshez, amely építve a közös norvég (nem pedig dán–norvég!) értékekre, ismét nagygyá teheti Norvégiát.

Nyelvi jellegzetességek

A költők nyelvhez való viszonyát feltétlenül ismernünk kell, hiszen a norvég „nemzeti nyelv” a korban sokkal többet jelentett, mint az irodalom kifejezőeszközét.

Szélsőséges „patriótaként” és a „*norskhet*spartiet” vezetőjeként nem meglepő, hogy Wergeland lelkesedett *Ivar Aasen* tevékenységéért és az ő általa megalkotott *nynorskért*. Hiszen a parasztok nyelve, a különböző dialektusok, a „legtisztábban norvég” nyelv most írott normában öltött testet, amely egyszer s mindenkorra le tudott számolni a dán nyelvi befolyással.

29 A.m. Norvégia népgyűlése.

30 Norvégiai egyik leghosszabb völgye a keleti országgrészben, gyakran a norvég kultúra szinonímája, mivel ebben a völgyben alakult ki számos kulturális jellegzetesség, amely a norvég néphagyomány jelentős részét adja.

Ám Wergeland lelkesedése valójában nem hozott gyümölcsöt. Megpróbálta elsajátítani az *Ivar Aasen* által létrehozott új nyelvi normát, írt is néhány verset *nynorsk* nyelven, de nem tudta olyan természetességgel használni, mint a kor valódi „természetes” nyelvét, a dán. Így minden igyekezete ellenére sem volt képes elszakadni a négyszáz éves nyelvi hagyománytól.

Welhaven azonban, aki a legtökéletesebb dán nyelven írta a *Norges Dæmringet* (1834) és a *Digte* című ciklust (1838), „nagy stílusbiztonsággal kever sajátosan norvég szavakat és mondatelemeket a dán írott nyelvbe (...) mindenekelőtt nemzeti balladáiban. (...) A nyelv egyre inkább norvéggá, »norvégosabbá« tételében Welhaven feltűnően jobb érzékkel rendelkezett, mint Wergeland.”³¹

Összegzés

A kép, amely sokakban Wergelandról és Welhavenről él, igencsak megtévesztő lehet. Wergeland, aki gyakorta heves és meggondolatlan, kizárólag az érzelmek által vezetett ifjúnak tűnik, valójában átgondolt politikai programmal rendelkezett, s felelős politikai szerepet vállalt magára. Míg Welhaven, akit gyakran higgadt, mértéktartó, már-már klasszicista költőként tartanak számon, gyakran jóval szenvedélyesebben fejezi ki magát, mint a romantika legjelentősebb képviselői.

A kialakult képek az irodalomtörténet-írással hozhatók összefüggésbe. Az 1800-as években a *Venstrepartiet* (a norvég baloldal) egy sor olyan pontot tűzött napirendre és valósított meg, amelyekért Wergeland is harcolt (parlamentarizmus, az unió felbontása Svédországgal stb.). S mivel a *Venstrepartiet* az egész századot uralta, sőt 1905-ben győzelemre vitte az unió felbontásáért régóta vívott harcot, olyan kép alakult ki a két költőről, amelyet a párt kultúráért felelős tagjai megrajzoltak. E mellett a kép mellett gyakran elfelejtődik, hogy „rövidtávon az intelligenspartiet tagjait nevezhetjük a jövő építőinek, azokat, akik az 1850-60-as években Norvégia modernizálásának zászlóvivői voltak, utak, vasutak, telegráfvonalak és gőzhajóutak kiépítői, akik hittek abban, hogy a szabad kereskedelem gazdasági növekedést hozhat.”³²

Wergelandról és Welhavenről gyakran szokás, mint ellenfelekről, sőt mi több, ellenségekről beszélni – valójában azonban egy és ugyan-

31 AARSETH et al. (1994) 219. o.

32 AARSETH et al. (1994) 214. o.

azon folyamat két oldalát testesítik meg. Az, hogy Norvégia jövőjéről, s az ország függetlenedéséhez vezető útról eltérő elképzeléssel rendelkeztek, nem azt jelenti, hogy céljuk különböző lett volna. Célkitűzésük teljességgel megegyezett: azért szálltak síkra, hogy Norvégia és a norvég nép ismét méltóvá váljon önmagához és történelméhez. Wergeland és Welhaven kultúrharca valójában kultúrafejlődés volt, amelynek feltétlenül végbe kellett mennie a „négy száz éves éjszakából” felocsúdott országnak. Egy folyamat, amely megteremtette a nemzeti kultúrát, s amely nem lett volna jobb vagy rosszabb Wergeland vagy Welhaven nélkül – de mindenképpen szegényebb és üresebb lett volna bármelyikük nélkül.

Irodalom

AARSETH, ASBJØRN; STEGANE, IDAR; AA. AARNES, Sigurd; FIDJESTØL, BJARNE; KIERKEGAARD, PETER; LONGUM, LEIF: *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer*. Landslaget for norskundervisning (LNU), 1994, J. W. Cappelen Forlag a. s.

BAKSY PÉTER ERNŐ: *A nyelvi tervezés lehetőségei és korlátai a norvég irott normák kialakulásának tükrében*. Budapest, 2006.
forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/baksy/diss.pdf>

BEYER, EDVARD; HAUGE, INGARD; BØ, OLAV (BEYER, EDVARD szerk.): *Norges litteraturhistorie, 2. kötet: Fra Wergeland til Vinje*. Oslo, 1995, Cappelen Forlag a. s.

BEYER, HARALD válogatásában: *Wergeland for hvermann. Lyrikk og prosa*. Oslo, 1991, Gyldendal Norsk Forlag

PEDERSSØN, ABSOLON: *Norges Forfald*.
forrás: <http://runeberg.org/norge80/0028.html> [Utolsó elérés: 2017. 05. 01.]

RADA PÉTER: *Nemzetépítés vs. államépítés*.
forrás: www.grotius.hu [Utolsó elérés: 2017. 05. 01.]

WELHAVEN, JOHANN SEBASTIAN (bevezetés és kommentárok: HAUGE, INGRID): *Samlede verker, I-II. kötet: Dikt*, Oslo, 1990, Universitetsforlaget
https://no.wikipedia.org/wiki/Vi_ere_en_Nation,_vi_med
<http://mek.oszk.hu/06100/06132/html/hitel0009.html>

HORVÁTH MÁRTON

Világok a „túloldalon”. A zoroasztrizmus túlvilágképe

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Hegedűs Katalin

Jelen dolgozatom célja bemutatni a zoroasztrizmus elképzelését a halálról és a túlvilági életről, illetve felhívni a figyelmet arra, hogy ez az ókori Perzsiában őshonos vallás számos közös vonást hordoz magában a mi zsidó–keresztény kultúránk gondolatvilágával. Szeretném előtérbe hozni azt a hipotézist, miszerint a korabeli zsidóságra gyakorolt zoroasztriánus befolyás segítette elő a mi halál utáni életről való elképzelésünk kikristályosodását. A dolgozatban röviden bemutatom a zoroasztrizmust magát, illetve a halál és a vallások kapcsolatának is szentelek egy bekezdést. Ezután térek rá a zoroasztrizmus túlvilágának ismertetésére, majd egy kapcsolódó szent szöveg segítségével illusztrálok a leírtakat.

1. kép: Faravahar, a zoroasztrizmus szimbóluma

Forrás: <http://blogs.oregonstate.edu/deanofstudents/files/2013/03/Faravahar-Gold.svg-11.png>

1. A zoroasztrizmus dióhéjban

A zoroasztrizmus, vagy mazdaizmus egy nagyon korai, ókori iráni vallás. Jellegzetessége, hogy a dualizmus és a monoteizmus jegyeit egyaránt mutatja (a világot teremtő, mindenható istenséggel szemben álló, annak hatalmát megközelítő gonosz szellemben is hisz), ezek közül is inkább az egyistenhit felé mozdul el: így az első egyistenhívő vallások között tarthatjuk számon. Megjelenését nehéz behatárolni, egyes történészek az i. e. 2. évezredre, mások az i. e. 6–8. századra helyezik. Mindenesetre észrevehető, hogy a szent szövegek, a *Gáthák* nyelvezete nagyban hasonlít a hindu Védákhoz. Az iráni, pásztorkodó életmódot folytató indo-árja nép feltehetőleg a hindu valláshoz hasonló sokistenhitet gyakorolt, és a sok isten közül emelkedett ki *Ahura Mazda* (Bölcs Úr), mint az egyetlen Isten. A többit „lefokozták”, különböző rangú szent szellem, angyalszerű entitás lett belőlük. Így például érdemes szót ejteni *Mithra*-ról, aki a Római Birodalom egyik legjelentősebb misztériumvallásának istenévé lett. A reformot Zarathustra vitte végbe. A próféta személye nehezen rekonstruálható, hiszen a történelem során többször is (kezdve az ókori görögöktől) kiszínezték, átformálták Zarathustra személyét (l.: Nietzsche). Zarathustra egy túlvilági utazáson keresztül kinyilatkoztatást kapott *Ahura Mazda* egyik követőtől, *Vohu Manah*-tól. Az új vallás a Perzsa Birodalom államvallása lett.

Legfontosabb jellemzője, hogy a kozmikus történelmet Jó és Rossz harcaként éli meg. Itt jelenik meg a monoteizmus és a dualizmus kettségése, ami szerint *Ahura Mazda* a legfőbb és egyetlen Isten, aki egyedül méltó az imádatra. Ő minden jó teremtője, az igazság és a legteljesebb bölcsesség birtokosa. Segíti az igaz embert és kedvét leli benne. Nem mindenható, az igazság végső győzelméhez az ember segítségére is szüksége van. Létezik ugyanis egy ikertestvére, *Angra Mainyu*, akinek legfőbb célja a rombolás, a káosz. Kettejük harcának részese az ember, aki szabad akaratából választhat – illetve kötelező választania, hogy kinek az oldalán áll. Mindebből kifolyólag a zoroasztrizmus rendkívül erkölcscentrikus: a jó gondolatok/szavak/tettek, azaz a *humat*, *húxt* és *huvarst* hármására építenek. Emellett azonban meglehetősen kevés tiltást tartalmaz pl. a judaizmushoz képest. Kultuszának középpontja a tűztemplom, ahol a szent tüzet, ami *Ahura Mazda* legtisztább földi megnyilvánulása, folyamatosan életben tartják. Közösségi liturgia nem igazán alakult ki. Fontos a *haóma* ne-

vezetű áldozati ital. Ez egy hallucinogént tartalmazó főzet, amit a papok túlvilágra tett utazásaikhoz használtak. (Érdekes, hogy innen ered Aldous Huxley Szép új világa szövege nevezetű narkotikumának neve is – a görögök hívták így a haomát.)

2. A halál megjelenése a vallásokban

Az emberiség az egyetlen olyan faj, amelyik feltételezés szerint teljes tudatában van saját elmúlásának, és életét úgy éli le, hogy végig a halál „közelségében” van. Érdekes kérdés, hogy ez milyenformán alakult ki, hiszen a biológiai világ számtalan példával szolgált az ember számára arról, hogy valójában semmi sem állandó. Mindenesetre az emberi felfogás számára az a tény, hogy az életet a megsemmisülés követi, hatalmas ellentétként, feszültségként jelenik meg. Kezdetben valószínűsíthetően az őskultusz szolgált a túlvilág-elképzelések alapjául. Már i. e. 100 000 magasságából találhatók olyan leletek – mind a neandervölgyi embernél, mind a homo sapiensnél –, amik rögzített temetkezési szokásokra utalnak. A törzsi kultúra a közösség nagyfokú összetartozásán alapult, ami a rokoni és hierarchikus kapcsolatok gondos ápolását, és a közös hiedelmek, később hiedelemrendszerek kialakítását vonta magával.

Ezek összehatása vezetett ahhoz az őskultuszhoz, ami akár halottkultuszhoz is nevezhető. „A korai vallásnak nem a templom, hanem a sír volt a központja.”¹

(Megjegyzendő, hogy számos vallásban a templom és a sír nagyon szorosan összekapcsolódik: a kereszténységben és a buddhizmusban különösen. Az első keresztény templomok kivétel nélkül mártírok sírjai fölé épültek, ez később úgy módosult, hogy az oltárba egy-egy szent ereklyéit helyezték el. Ma is sok templom alatt található urnatemető. Ugyanígy a buddhista sztúpák, amelyek ugyan nem templomok, de nagyon fontos spirituális töltetű helyek, amelyek Buddha hamvai fölé emelt emlékhelyek mintájára épültek.)

A kultúra és a vallás evolúciójával a következő három alapvető halálhoz való viszonyulás alakult ki:

1. Paradicsomi állapot: ez az elképzelés nagyon közel áll a primitív vallási hiedelemrendszerekhez, leginkább a mai törzsi vallásokban, sámánizmusban és animizmusban jelenik meg – ugyanakkor fellel-

1 *Etűdök a halálról*, 10. oldal 1. bekezdés.)

hető mind a judaizmus, mind a zoroasztrizmus mitológiájában. Ennek lényege, hogy a halált nem tekintik végleges és szükségszerűen bekövetkező állapotnak. A földi és a túlsó világ között van átjárás, az ősök kapcsolatban vannak az itt maradottakkal. Jelentős a sámán szerepe, ő hivatott médium feladatára, ő az, aki folyamatos kontaktusban marad a másik dimenzióval. Jellemző a pszichoaktív szerek használata – ez a judaizmusból kikopott, így a kereszténységben sem található meg, azonban a zoroasztrizmusban, mint majd látni fogjuk, sokáig fennmaradt a kultusza. Jellemző még az ilyen típusú vallásokra, hogy az istenek antropomorfok, együtt élnek az emberekkel, az emberi sorsok az isteni játszmák következményei (amint ez a görög mondavilágban nagyszerűen megjelenik). Ezzel jár az is, hogy a halált is inkább az ilyen események eredményeiként értelmezik, ami érthető, hogy az ilyen társadalmakban – és a korábbi korokban – nagyon ritka volt, hogy valaki az öregségben haljon meg természetes halállal.

2. A másik viszonyulás a bronzkortól a 19. századi városi és szekuláris kultúra kiteljesedéséig tart, és rendkívül sokszínű túlvilág-elképzeléseket termelt ki. A nagy vallások, így a dolgozatban tárgyalt zoroasztrizmus is ide tartozik. Jellemző, hogy kialakultak a határozott rítusok, illetve a vallási szövegek, a papi rend meghatározta bizonyos követendő dogmákat, amik az adott vallás túlvilághoz való viszonyulását jellemzik. Kikristályosodott a theodicea problematikája, azaz az isteni ítélet mibenléte. Míg egyes vallások, például a judaizmus a túlvilágról elég sivár elképzelést alakítottak ki (a Seol egy árnyékvilág, nihil, ahol nincs jelen JHWH – Isten – az emberek elkerülhetetlenül ide kerülnek attól függetlenül, hogy viselkedtek földi életükben), mások részletesen kidolgozták a túlvilági ítélet tanát (zoroasztrizmus, amit később a zsidók is átvettek). A politeisztikus vallások gyökeresen más megoldást választottak: a karmatan kiküszöböl olyan problémákat is, amiket az egyistenhívó vallások eszkatológiája nem oldott fel, és az erkölcsös élethez egy nagyon emberközeli receptet ad. Ehhez a korszakhoz/vallásfelfogáshoz tartozik a Gonosz kérdésköre és az erkölcs részletes kidolgozása és megalapozása.

3. A modern felfogás a materializmuson alapul, a testi, fizikai létezőkön kívül nem fogad el más természetű dolgot, éppen azért a lélek halhatatlansága nem merül fel.

A halállal szemben tabuk rengetege, és általános távolságtartás alakult ki – a haldoklót szeretnék minél távolabb tudni maguktól, másokra bízni.

A modern kor embere nem szívesen gondol az elmúlásra, igyekszik elterelni a figyelmét az olyan eseményektől, amik erre emlékeztetik. Ez rengeteg fejleményt szül: a halállal kapcsolatban egyre több erkölcsi kérdés merül fel, az „ingoványos talaj” mérete is növekszik, ugyanakkor a filmekben, játékokban a halál teljesen jelentőségét veszített tömegjelenséggé redukálódik.

3. Halál és túlvilág a zoroasztrizmusban

Jelen esetben az egyéni elmúlás és megmérettetés szorosan összefügg a világegyetem végével. A zoroasztrizmus világképében a *fravaher* (végítélet) a kozmikus harc befejeződése, a béke és harmónia, és legfőképpen az egység helyreállása. Az ember majd testében is újra feltámad, és részese lesz egy paradicsomi állapotnak. Fontos, hogy ezúttal a Pokol is megszűnik. Tehát nem beszélhetünk örök kárhozatról.

A zoroasztrizmus szerint az ember a testből és öt spirituális elemből áll. Ezek: *dzsán* (vitalitás), *ruván* (lélek), *ax* (életerő), *bóy* (észlelés), *fravahr* (születés előtti személyiség). A test halála után a következők történnek: a lélek három napon keresztül időzik a halott feje mellett. Ez az az időszak, amikor a családnak el kell végeznie a halotti rituálékat. Itt jelenik meg a meglehetősen szokatlan „temetési” gyakorlat. A mazdaizmus ugyanis szentként tisztelte az őselemeket, és a halál, ami a gonosz *Angra Mainyu* alkotása, nem férhetett össze a szent és életadó földdel. Eppen ezért a hozzátartozók elhunytjukat az ún. Hallgatás Tornyába kellett vinniük. Az ilyen épületek a városon kívül, magaslaton kaptak helyet. Az elhunyt testét a torony tetejére helyezték, ahol a keselyűk fogyasztották el. A tornyokhoz direkt nehéz, küzdelmes út vezetett, ami arra szolgált, hogy a halott testet vivő hozzátartozók fizikálisan is megéljék az elengedés, a veszteség fájdalmát, hogy majd utána enyhülést nyerjenek. Az öt spirituális összetevő közül az *ax* egyenesen a mennybe megy, ő ugyanis a szellemi világ része, mentes a bűntől. A *dzsán* megszűnik a testtel, a maradék három pedig egyesülve elindul az ítélet elé. A *fravahrt* nem érinti az ítélet, hiszen ő eredendően *Ahura Mazda* oldalán szolgál. A többinek azonban próbát kell kiállnia: az ítélkező szellemek mérlegre helyezik tetteit, gondolatait, szavait, majd ezután át kell haladnia a *Csinvad-hídon*. Ez a jók számára széles, míg a rosszaknak keskeny, s így ők

leesnek róla a kárhozat birodalmába. A végítélettel minden test feltámad, a világ egy nagy síksággá változik, ahol mindenki találkozhat szereteteivel, és a földi gyönyörökhöz hasonló kellemességben él tovább.

4. Utazás a mazdaizmus túlvilágában: az *Ardá Viráz Námag*

Ez a perzsa legenda a szászánida időkből (Kr. u. 224–651, a pontos keletkezési dátum a folyamatos változtatások, másosítások miatt ismeretlen) származik, és *Ardá Viráz* túlvilági utazását mutatja be, meglehetősen részletességgel tárgyalva a zoroasztrizmus túlvilágképét. A történet egy zavaros kort vázol fel, amelyben a perzsákat meghódítják, és vallási rendjüket szétzilálják. A hódító „római” minden bizonnyal Nagy Sándorra utal.

Mivel a népen általános zűrzavar lesz úrrá, nem tudják, hogy mi az erkölcsileg helyes, és elbizonytalanodnak abban, hogyan gyakorolhatnák vallásukat. Ezért a papok kiválasztják *Viráz*t, hogy tegyen utazást a túlvilágra és számoljon be arról.

„Azután azok a vallási vezetők megtöltöttek három arany kupát borral és Vistászpa beléndekével (...) hét nap és hét éjjel recitálták az örökké égő és jó illatot árasztó tűznél az Aveszta és a Zand vallási formuláit (...)”² – így kezdődik az utazás. Ez a részlet illusztrálja a tudatmódosítás fontos gyakorlatát a mazdaizmusban. A szöveg szerint *Viráz* hét napot töltött a túlvilágon, majd boldogan és derűsen, az Isten és szellemei üdvözetét közvetítve tért vissza. *Viráz*t két kísérő, *Szrós* és *Ádur* vezette az utazáson. A legenda szerint a földiek követe a *Csinvad-hídnál* határtalan békességet, szeretetet érzett: „(...) annyi jószág és nyugalom érte őt, amennyi jót csak látott a világban, mint egy olyan ember, amíg csak a világban volt, nem volt nála nyugalmasabb, örömtelibb és boldogabb.”³ Ezután minden, ami az erkölcsi életében számít, egy fiatal, csodaszép nőként jelent meg előtte: „szépseges, jól formált, mint aki az erényben növekedett föl, előrefeszülő keblekkel, (...) kívánatos a megjelenése, és takaros a látványa.”⁴ A lány bemutatkozása során („Én vagyok a te cselekedeteid, ó fiatal, akinek a gondolatai, szavai, tettei és vallása jók voltak”⁵) tisztázódik, hogy *Vi-*

2 *Etűdök a halálról*, 190. oldal 1. bekezdés.

3 *Etűdök a halálról*, 196. oldal 2. bekezdés.

4 *Etűdök a halálról*, 196. oldal 2. bekezdés.

5 *Etűdök a halálról*, 197. oldal 1. bekezdés.

ráz lelke bebocsátást nyer a mennyei dimenziókba, átkel a számára széles és biztonságos *Csinvad-hídon*.

Az utazás további részében a mennyország szintjeivel ismerkedhetünk meg. Ez alapvetően a következőket jelenti:

1. *Hammisztagán*, egyfajta váró, akik számára a mérleg egyenlő. Nincsen jutalmazás vagy büntetés, az egyetlen változás a hőmérséklet-ingadozás.

2. *Humat*, a csillagok szintje: „akik az anyagi világban nem végeztek áldozatot, nem énekelték a Gáthákat, nem gyakoroltak vérrokonházasságot és nem tevékenykedtek az uralkodásban (...) Ám más dicséretes tettekben jeleskedtek.”⁶

3. *Húxt*, a Hold szintje: az előzőhöz hasonló, némileg több jeles tettet véghez vivők gyülekezőhelye

4. *Huwarst*, a Nap szintje: itt laknak azok a lelkek, akik jó vezetők és kormányzók voltak.

5. A következő szint maga a legteljesebb fényesség, *Ahura Mazda* és mennyei seregei szintje. Itt laknak a legjobb lelkek, mind megdicsőülve. Ők azok, akik a vallási előírásokat a leginkább betartották, jó gondolatokkal, szavakkal és tettekkel jeleskedtek a földi életük során. A Gáthák rendszeres éneklése, azaz az ima, és az áldozatbemutató biztosit helyet ezen a szinten. Az erények közül az engedelmesség emelendő ki: férjüknek engedelmes asszonyok, előljáróknak engedelmes alattvalók, illetve feladatukat alázattal és tökéletesen ellátó dolgozók kerülnek ide. Az ember földi liturgikus tettei itt manifesztálódnak: „Íme, ez az a víz, ami kifolyt a fából, amit te rám helyeztél.”⁷ Említésre méltó, hogy a földművesek, pásztorok lelkei mind ide kerülnek. Ennek az elképzelésnek a magyarázata, hogy az állattenyésztés, mint a mezőgazdaság legfőbb ága a perzsa törzseknél kiemelt fontosságú, ugyanígy a zömmel száraz, sivatagos föld megművelése, mivel az valóban nagy szakértelmet és odafigyelést igényelt. Az ilyen feladatot lelkiismeretesen ellátó egyén az üdvösség ezen legfelső fokán joggal foglalhatott helyet.

Az utazás során további részletek beszélnek meglehetősen fantáziadús kínzásokról, amik a Pokolban érik a bűnösöket. Ezek leginkább a rossz tetteket hangsúlyozzák (félrelépés, eretnokség, fősვნყնყնყնყն, hiúság stb.), így azon kívül nem sokat árulnak el a túlvilág e részéről,

6 *Etűdűk a halálról*, 201. oldal 2. bekezdés (7. fejezet).

7 *Etűdűk a halálról*, 203. oldal 1. bekezdés (10. fejezet).

mint azt, hogy meglehetősen nagy párhuzam sejlik fel Dante Isteni színjátékával. A halálkultúra szempontjából érdekesebb az a jelenet, amikor *Víráz* egy nagy folyót, és az ezen átkelni igyekvő embereket látta. Volt, aki könnyűszerrel átgázolt, de mások egy lépést sem tudtak tenni. *Víráz* kérdésére a kíséretől a következő választ kapja: „Ez a folyó a bőséges könnyekből áll, amelyeket az emberek a szemükből hullatnak elhunytjaik után miközben gyászolnak, jajonganak és sírnak. Ezeket a könnyeket jogtalanul hullajtják és ezt a folyót gyarapítják.”⁸

Ezek szerint a zoroasztrizmusban a gyász nem volt hangsúlyos, egyenesen károsnak ítélték, és később ez a szöveg is jó tanácsként a gyász visszafogását javasolja: „Mondd meg a világ lakóinak, hogy ti, amikor az anyagi világban vagytok, ne gyászoljatok, jajongjatok és siránkozatok törvénytelenül, mert elhunytjaitok lelkeit ez a sok kín és nehézség éri majd.”⁹

5. Miért érdemes a zoroasztrizmussal foglalkozni?

Mint talán az már tetten érhető volt, a mazdaizmus szignifikáns párhuzamokat mutat a mi keresztény kultúránkkal/vallásunkkal. A zsidó vallási rendszer kibővülése a Sátánnal és a nihilbe hajló Seol helyettesítése a végítélettel és a Mennyyel/Pokollal valószínűsíthetően a babiloni fogságnak köszönhető, amikor is a zsidók érintkezésbe kerültek a zoroasztrizmussal. Egyes elképzelések máshol is vissza-köszönnek: az ókor misztériumvallásai, és nagy mozgalmi, pl.: a manicheizmus és a kereszténység gnosztikus irányzatai sokat átvettek a zoroasztriánus tanításokból. Kétségtelen, hogy ez a mára alig pár tízezer hívőt számláló vallás egyike a nyugati kultúrát leginkább meghatározó ideológiáknak. És mivel a halál a vallás szerves részét, annak központi elemét képezi, az ezzel kapcsolatos zoroasztriánus elképzelések is mélyen beleivódtak a mi kultúránkba. Így ennek tanulmányozása közelebb vihet minket a saját túlvilágképünk megismeréséhez, annak vallási kultúrtörténetéhez. Egy olyan nézőpontból mutatja meg a túlvilágot, ami számunkra, zsidó/keresztény kultúrkörhöz tartozók számára és tökéletesen értelmezhető és használható.

8 *Etűdök a halálról*, 209. oldal 2. bekezdés (16. fejezet).

9 *Etűdök a halálról*, 209. oldal 2. bekezdés (16. fejezet).

Irodalom

SIMON RÓBERT: *Etűdők a halálról: túlvilági utazások a mazdaizmusban és az iszlámban*. Budapest, 2013, Corvina Kiadó.

SZATHMÁRI BOTOND: *A buddhista sztűpa szimbolikája*.
<http://www.tibet.hu/potala/a-buddhista-sztupa-szimbolikaja>
Lekérdezve: 2015.07.19.

TEREBESS ÁZSIA LEXIKON: Zoroasztrizmus.
<http://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/zoro.html>
Lekérdezve: 2015.07.19.

PÁLFFY PATRIK

Binárisnak tekinthető-e a társadalmi nem a nyelvhasználat alapján?

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Kovács Ilona

A genderkutatás számtalan területet érint, kezdve a homoszexualitástól egészen a nemi szerepek vizsgálatáig. Az esszémben arra keresem a választ, található-e különbség a férfiak és a nők között a nyelvhasználat alapján. A kérdést az internetes nyelvhasználatról egészen a nyelvtanig vizsgáltam. Körüljártam többek között azokat a kérdéseket, hogy melyik nem használ több emotikont, illetve hogyan jelennek meg a nemi szerepek az iskolai osztályokban. Michelle Rodino és Sandra Bem gondolatához csatlakozva egy androgün koncepció lehet a legjobb, mivel azok az emberek, akik nem ragaszkodnak szorosan a társadalom által meghatározott nemi szerepekhez, könnyebben fenn tudják tartani mentális egészségüket.

A pszichológiának egyik fontos, megosztó témája napjainkban is a nemi identitás fejlődése, ami a (hetero-)szexualitás kérdésén túlmutatva a nemi szerepekhez való igazodással is foglalkozik. Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a nyelvhasználatban milyen formában jelenik meg a személyek társadalmi nemhez való viszonya, és hogy ez a társadalomban milyen reakciókat vált ki.

A társadalmi nemről általánosan

Ahhoz, hogy a nyelvhasználatot vizsgálhassuk ebben a kontextusban, először is ki kell térnünk magára a társadalmi nemre – a *gender*-re. Az elméletalkotók általában két táborra szakadnak, aszerint, hogy a társadalmi nem kialakulásának elsődleges oka a biológia (*nature*) vagy a társadalmi hatások, a nevelés (*nurture*). Mielőtt megvizsgálánánk a két oldal érveit, fontos megemlíteni, hogy kétféle torzító

tényező is nehezíti a téma iránt érdeklők dolgát. Az egyik az úgynevezett alfa-elfogultság, amely során a kutatók eltúlozzák a nemi különbségek jelentőségét, míg a béta-elfogultság a másik véglet, ahol nem vesznek tudomást a nemi különbségekről (Powell & Graves, 2003).

A biológiai oldalt képviselők számtalan oldalról közelítik meg a kérdést. Egyes szerzők szerint Darwin elméletét és az epigenetikát vegyíthetjük. Gondolhatunk arra, hogy az őskori munkamegosztás – miszerint a nők gyűjtögettek, míg a férfiak vadásztak, ami magasabb kognitív és fizikai fejlettséget követelt meg – a hosszú évek során a génekbe is kódolódott, és ez vezetett a mai nemi különbségekhez (Powell & Graves, 2003).

Maradva Darwinnál, 1871-es írásában arról ír, hogy a hímnek meg kell védenie kicsinyeit, illetve a nőtényt, ehhez pedig magasabb szintű szellemi képességekre van szüksége, mint például találékonyságra, megfigyelésre, képzelőerőre (Bem, 2008). A másik meghatározó biológiai álláspont, a férfi és a nő agyi, illetve hormonális felépítésének különbségein alapul. Itt szeretném bemutatni Kimura 2003-as erről szóló táblázatát.

1. táblázat: **Biológiai különbségek a nemek között**

Nők	Férfiak
Kisebb aszimmetria	Nagy aszimmetria
Általában az egész bal testfél domináns	Általában az egész jobb testfél dominál
Kognitív hatékonyság függ a peteérési ciklustól	Kognitív hatékonyság romlik a túl magas tesztoszteronnal
Függ a hím nemi hormonok jelenlététől	

Forrás: Kimura, 2003 alapján Kovács, 2017, 17.o

A társadalmi konstruktivista elméletek azonban szembe mennek a fent taglalt biológiai állásfoglalásokkal, mivel szerintük ennél jóval összetettebb a társadalmi nem kialakulásának folyamata. Mivel a különböző vizsgálatok során nagy varianciát találtak a nemeken belül,

és sok tényezőben átfedést a két nem között, megerősítést nyert az a megállapítás, hogy a nemen belüli különbségek nagyobbak, mint a két nem közöttiek (Rudman & Glick, 2008). Ez ellentmond a sokáig népszerű dichotóm gondolkodásnak, miszerint – társadalmi értelemben – csak férfiről és nőről beszélhetünk. Manapság már elfogadott tény a társadalomtudósok körében, hogy a nemek (*gender*) társadalmi konstrukciók eredményei, így ezek könnyen változtathatók (Kimmel, 2000). Az elsajátításuknak 3 fő fóruma van, a család, az iskola és a média (Powell & Graves, 2003).

A gender és a nyelvhasználat

A nyelvhasználat és a társadalmi nem közötti kapcsolat kutatását napjainkban a konstruktivista megközelítés határozza meg. Ennek az irányzatnak a követői azt vallják, hogy a nyelvi megnyilvánulás ismerveit nem csupán a *gender* határozza meg, hanem sok más változó is befolyásolja. Ilyen többek között a szociális háttér, az életkor, a foglalkozás, vagy a beszélő attitűdje (Juhász, 2013).

Nem csupán a nyelvhasználat és a társadalmi nem közötti direkt, illetve indirekt kapcsolat feltárására vállalkozom, hanem a kontextus és a különböző szituációk vizsgálatára is. Az esszém egyik alapvetése, hogy a *gender* politikai, kulturális és társadalmi szempontból is értelmezhető konstrukció. A bemutatott tanulmányok alapján megállapítható, hogy nem csupán a kommunikációs tényezők vannak befolyással a társadalmi nem kialakulására, hanem a *gender* is módosítja azokat. Így a társadalmi nem „voltaképpen nem egy állandó, hanem interakcióban, performatív beszédaktusok mentén létrejövő nyelvi viselkedési mintázat, amelynek jellemző jegyeit befolyásolni képesek olyan tényezők, mint szociális és kulturális háttér, az életkor vagy a foglalkozás, a szakmai életben betöltött pozíció” (Juhász, 2011, 7.o). A társadalmi nem tehát egy dinamikusan változó dolog, hiszen a másokkal folytatott interakciók során hozzuk azt létre (úgynevezett *doing gender*), és hatással vannak rá olyan tényezők, mint a kulturális gyökerek vagy a hatalom. A nemek biológiai szabályozottsága nehezíti a *doing gender*, mint interakciókban létrehozott identitás felfogását. A három axióma, amin ez alapul a következő (Hirschauer, 1994 id.: Juhász, 2013):

- Az állandóság elfogadása: feltételezzük, hogyha egy nővel vagy férfival találkozunk, akkor ő holnap is férfi vagy nő lesz.

- A természetesség elfogadása: A nemet a testi jellemzők alapján állapítjuk meg.
- A kettősség elfogadása: csak dichotóman, férfiben és nőben vagyunk képesek gondolkodni.

Nyelvhasználat a gyerekeknél

Az iskolában rengeteg helyen találkozhatunk a diákok körében a társadalmi nem különböző kifejezési formáival. Gondoljunk akár az öltözködési stílusra, a sminkelésre vagy a párkeresésre. Bár korunk egyik széleskörűen elfogadott társadalmi konszenzusa, hogy a nőket és a férfiakat társadalmilag ne különböztessük meg, és igyekezzünk diszkriminációmentes légkört teremteni, olyan hétköznapi dolgokban közvetítjük gyermekeink felé ennek ellenkezőjét, amikre nem is gondolnánk. Onnantól kezdve, hogy a kisgyerek mivel játszhat, és mivel nem, a gyermekirodalmakba ágyazott sztereotípiákon át a szülői mintáig. H. Sas Judit kíváncsi volt arra, hogy milyen nemi sztereotípiák élnek a gyermekekben. Az anyákat többnyire gondoskodó, önfeláldozó, jóságos jelzőkkel illették, míg az apákra inkább a magabiztos, agresszív és durva szavakat használták. Az 5 éves gyerekeknek már egyértelmű fogalmuk volt arról, hogy milyennek is kell lennie egy kisfiúnak és milyennek egy kislánynak, ráadásul, ha nemileg semleges mesét olvastunk fel nekik, 76,9%-uk a tipikusan női tulajdonságokkal és női tárgyakkal bíró szereplőt nőnek, míg a másikat férfinak ítélte meg (H. Sas 1988). A mai modern mesékben egyébként is a férfi szereplők dominálnak inkább, akiknek sokkal változatosabb, izgalmasabb és nagyobb rátermettséget igénylő az élete, mint a női szereplőknek (Pálóczi & Nagy, 2017).

Él társadalmunkban egy olyan sztereotípia, hogy az iskolában a fiúk és a lányok nyelvhasználatában különbség van. Az a vélekedés, hogy a fiúk alapvetően versengőbbek, dominanciára törekszenek, tehát kompetitív a nyelvezetük, és ezt igyekeznek interakcióikban is érvényesíteni. Ezzel szemben a lányok inkább együttműködőbbek, fontosabb nekik a kapcsolat, és inkább alárendelik magukat a fiúk akaratának, egyszerűen kooperatívok. Kutatók több ilyen gyerekbeszélgetést is megvizsgáltak, hogy bizonyítékot – vagy sokkal inkább cáfolatot – találjanak a fenti sztereotípiára, és végül arra jutottak, a kérdés túl összetett ahhoz, hogy lebontható legyen fiúkra és lányokra, illetve kooperatív és kompetitív hozzáállásra. Vegyünk például egy olyan esetet, ahol a fiú makacsan ragaszkodik az érveihöz, míg a lány

az együttműködésre próbálja sarkallni, hogy együtt kell megoldaniuk a feladatot. Első ránézésre a lány kooperatívnak is tűnhet, de vizsgálhatjuk úgy is a szituációt, hogy a lány megrendíthetetlenül törekszik a saját álláspontjának – vagyis az együttműködésre való törekvésnek – az érvényesítésére (Swann, 2003 id.: Juhász 2013).

Az iskolákban a gyerekek mellett a másik nagyon fontos összetevő a tanár. A család mellett a tanárok alakítják a nebulók gondolkodását, értékrendjét, és többek közt társadalmi nemük kialakításában is fontos szerepet játszanak. Számtalanszor megjelennek a tanári nyelvzetben olyan jellegű mondatok, vélemények, melyek beskatulyázzák az adott tanulót egy nem keretei közé. Például amikor azt mondja egy tanár, hogy egy „lánynak nem szabad így viselkednie”, vagy amikor egy fiúra rászól, hogy a fiúk nem szoktak sírni, vagy ennyit beszélni az érzéseikről, az súlyosan károsíthatja a stabil nemi identitásuk kialakulását.

Egy németországi biológiaórán például egy kisfiú megkérdezte, hogy mikor lesz a szünet a dupla órán. A tanár erre úgy felelt, hogy máskor, mint amikor szokták tartani. A fiú erre elszomorodott, mire a tanár – próbálva humoros hangnemet megütni – visszakérdezett, hogy „csak nem gondolod, hogy ahhoz fogunk igazodni, hogy te találkozhass azzal a »kis édessel«?” Ezután egy diáktárs utal arra, hogy a lány magasabb, mint a fiú, mire a tanár úgy reagál, hogy „nem gondoltam volna”. Ezekből a mondatokból érezni, hogy a tanár a „nem normális” kategóriába sorolja a magas lányt, hiszen a heteroszexualitás egyik íratlan szabálya, hogy ha egy fiú randevúzik egy lánnyal, akkor a lánynak alacsonyabbnak kell lennie. A „kis édes” kifejezés pedig erősíti a lányokról alkotott sztereotípiát a fiúkban, hogy alacsonyabbak, tovább menve, hogy gyengébbek, és csak olyan „kis édesek”.

Egy másik példa, ahol a tanár inkább a női oldalt képviseli, amikor is egy szintén németországi angolórán egy lány gúnyos megjegyzést tesz egy fiú hosszú hajára (mellyel alátámasztja azt a gyerekekben, hogy a fiúknak rövid a haja), amiben az elakadó lányt kíséretíti a megfelelő idegen szóval a tanárnő, majd, amikor a fiú visszavágna, rendre utasítja. Amikor a fiú felháborodását fejezi ki, a féltékenységére utal a tanárnő, oly módon, hogy egy fiú nem lehet féltékeny, ezzel is viszszenyúlva a nemi szerepekhez (Jösting, 2006 id.: Juhász, 2013).

Az internetes nyelvhasználat

Ha már fiatalokról beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül korunk egyik legmeghatározóbb jelensége, az internet mellett. Szinte már minden gyereknek van okostelefonja, tabletje vagy számítógépe, általános iskolától kezdve. A család és az iskola mellett – a tanulás-elméleti megközelítés támogatói szerint – a média a harmadik olyan tényező, ami befolyásolja a gyerekek nemi szerepekhez való igazodását. Azon kívül, hogy ingereket ad a nemi sztereotípiákról, és uralkodó nézetekről, egy új fajta kommunikációs és önkifejező platformot is jelent. Az éppen identitásukat kereső 14–18 éves kamaszok számára létfontosságú, hogy néha védelmet találjanak a világháló anonimitást nyújtó bástyái között, és kiönthessék szívüket a szintén anonim közösség számára, vagy éppen közölni tudják a kiválasztottal, hogy mit is éreznek iránta anélkül, hogy elé kellene állniuk, és remegő hangon valami értelmes mondatot összerakniuk.

De van különbség az élőbeszéd és az internetes nyelv között? És az online nyelvhasználatban férfi és női nyelvezet között? A férfiak beszédstílusa általában direktebb, és erőteljesebb stílust használnak, mint a nők (Tannen 1995). Alapvetően az internetes nyelvhasználat nem tér el ettől a vonaltól, de például a beszélőlépésváltásban különbség van a két kommunikációs forma között. Robin Lakoff (1975) azt írja a női nyelvhasználatról, hogy a nők beszéde önbizalomhiányt, féltékenységet, bizonytalanságot sugároz, amire olyan nyelvi elemekből következett, mint a visszakérdezések és a tompító kifejezések (pl.: Szörnyű ez az idő, nem?; Egy kicsit mérges vagyok). A férfiak ezzel szemben kevésbé foglalkoznak udvariassággal, tényekre szorítkoznak, személytelenebbek, és gyakran megsértik az online etikett szabályait (Savicki 1996, id.: Huffaker 2005). Számomra az egyik legszimpatikusabb hozzáállást Michelle Rodino képviseli, aki nem ért egyet azzal, hogy binárisan kezeljük a férfiak és nők nyelvhasználatát, mivel a személyek különféle módon fejezik ki nemüket – különösen az online világban –, és véleménye szerint a beszéd- és *gender* kutatók túlságosan leegyszerűsítik a nem nyelvi kifejezését (Rodino 1997).

Azzal a sztereotípiával tekintünk a tinédzserek blogjára, hogy a lányok valószínűleg több emotikont fognak használni, többet és nyíltabban fognak írni bensőségeesebb, érzelmesebb témákról, mint például a szexualitás, a férfiak pedig jóval agresszívebb és határozottabb nyelvezetet fognak használni. Ezek a feltételezések azonban nem igazolódtak Huffaker kutatásában (2005). Az emotikonokat az emberek arra használják, hogy pótolják a mindennapi kommunikációban előforduló nonverbális

jelzéseket, amikre az online kommunikációban nincs lehetőség. Ezt azonban nem a tinédzser lányok, hanem sokkal inkább a fiúk használják többet, különösen a kacérkodással (például nyelvkiöltést és kacsintást szimbolizáló) és a szomorúsággal kapcsolatos piktogramokat. Utóbbi egy kicsit nehezen magyarázható, hiszen a lányok általában jobban szeretnek beszélni szomorúságukról és érzéseikről, mint a férfiak, előbbi azonban nem meglepő, hiszen kapcsolódó kutatások is kimutatták, hogy a férfiak keresik az online szexuális interakciókat (Turkle 1995). A tanulmány szerint nem használnak a nők passzívabb, alkalmazkodóbb, kevésbé magabiztos nyelvezetet. Ezt egy úgynevezett bizonyosságszámítással mutatták ki, vagyis megvizsgálták a blogokban előforduló olyan szavak számát, amik a kitartás, a kiegyenlítés, a kollektivitás és a ragaszkodás dimenziójába beleesnek. Egy bonyolult képletbe (lásd Huffaker, 2005) ezt behelyettesítve kaptak egy értéket, aminek segítségével össze tudták hasonlítani a nemeket. Ugyanígy jártak el az agresszió, élnétség vizsgálatánál. E két eljárás eredménye, hogy bár a férfiak némileg aktívabb nyelvezetet használnak, a nők ezzel szembe nem használnak passzívabbat. Ebből le lehet vonni azt a következtetést, amire esszémet is szeretném kifuttatni, hogy egy androgün elképzelés a helyes, miszerint a femininitás és a maszkulinitás két teljesen elkülönülő dimenzió, és nem egy kontinuum két végelete (Huston 1988).

A szakirodalmakat böngészve egy általános káoszérzés fogott el, ami érdekes módon ennek a kérdésnek a vizsgálatánál szerencsés. Az ugyanis, hogy a kutatók nem, vagy csak nehezen tudnak kimutatni tipikusan férfias vagy tipikusan nőies nyelvi formákat, véleményem szerint az androgün elgondolást erősíti. Például, hogy egymás mellett él az a két sztereotípiá, hogy a nők jóval többet beszélnek, mint a férfiak, illetve, hogy a nők a társalgásokban általában el vannak nyomva és keveset jutnak szóhoz, kioltja egymást.

Nemek a sajtóban

Ha nehézkes mintázatokat találni a nemi nyelvhasználatban, akkor próbáljuk meg a másik oldalról megközelíteni a kérdést, és nézzük meg a nemekre irányuló nyelvhasználatot. Szeretnék néhány példát hozni a személyközi interakciókból és a sajtóból. Elisabeth Leinfellner kutatásában beszámol olyan sajtómegjelenésekről, amelyek például láthatatlanná teszik a nőket. Ilyen eset volt, amikor egy osztrák lap *Az elfeledett hőstenorok* címet adta egy cikkének, ahol egy éppen megjelenő CD-t mutattak be, azonban a cím csak a férfiakra tér ki (a tenor férfiszólam) és a

cikkben sem ejt szót a lemezen szereplő nőkről. Számptalan példát hoz olyan esetekre, ahol a nők férfiaknak alávetteten, tőle függő szereplőként jelennek meg egy-egy újságcímben. Egy nővéréről jelent meg egy cikk *Prominens nővér* címmel azért, mert a férje Alsó-Ausztria tartományfőnöke volt. Az sem ritka, hogy a nőket gyakran redukálják külsejükre, és az áldozathibáztatás is gyakori (Leinfellner, 2002).

Nyelvtan és a nemek

De van-e ennél mélyebb, nyelvtani szintű megkülönböztetés a nyelvek között? Igen, létezik. Az angol nyelvben például, ha egy férfit megcsalnak, akkor a *cuckold* jelzővel illetik. A megcsalt nőre azonban nem létezik kifejezés. Ez a női házasságtörés szigorúbb megítélésének történelmi gyökereire vezethető vissza.

Mint ismert, a német nyelvben az *-in* végződés a nőnemet jelöli (*Lehrer – Lehrerin*; tanár – tanárnő). Az angolban is voltak hasonló jellegű morfológiai eszközök, de ezek szisztematikus használatát elhagyták, mivel lekcisinylőnek és szexistának tartják. Ilyen volt például a *-ess* (*poet – poetess*; költő – költőnő). A németek ezzel szemben egy más jellegű változtatást eszközöltek. Nem elhagyták ezeket a toldalékokat, hanem egy kevésbé szexista nyelvhasználatot szorgalmaznak, és lexikai változtatásokat is eszközöltek, így például az *-in* végződést már nagybetűvel írják a mondaton belül is (*BürgerInnen* – polgárnők).

A direkt és indirekt kommunikáció

Gyakori hipotézis, hogy a nők indirektebben kommunikálnak, mint a férfiak. Direkt kommunikáció például: „Nyisd ki az ablakot!”, indirekt pedig: „Itt nincs levegő”. Ez utóbbinak két előnye is van: az egyik, hogy visszavonható, a másik pedig, hogy egyfajta kooperációt sugall, hiszen nem azért nyitja ki a másik az ablakot, mert megparancsoltuk neki, hanem mert ő is azt szeretné. Míg sokan úgy gondolják, hogy ez a visszahúzóbb beszédstílus is az alá-fölé-rendeltséget szimbolizálja, egyes kultúrákban – például a madagaszkáriban – a férfiak beszélnek indirekt módon, a nők pedig direkten. Ők azonban úgy vélik, az indirekt a magasabb szintű kifejezési forma, és Leinfellnert idézve: „a nők indirekt beszédmódja a férfiak közlésmódjának a nők által elrontott, tisztáltalanná tett változata”. (Leinfellner, E 2002 alapján, Juhász 2011, 114. o.)

Ami az imént az indirekt és direkt stílusnál történt – miszerint nem is maga a nyelvi jelenség, hanem annak magyarázata a nemi sztereotípiák táptalaja –, ugyanúgy előfordul a megszakítások és közbevágások, vagy a hallgatás és beszédesség területén. A beszédlépésváltás és témafelvetés területén már számszerű adatokra is támaszkodhatunk, mégpedig arra, hogy 12 órányi beszélgetés tartalomelemzése során a következő eredmények születtek: összesen 76 felvetett témából 47-et vetettek fel nők, melyekből csupán 17 volt sikeresnek minősíthető, míg a férfiak által felvetett 29 ötletből 28 sikeres volt. Hogy ezt ki, hogy értelmezi, azt megint csak embere, illetve álláspontja válogatja. A női javaslatok kevésbé hasznosak? Vagy értékesek, de a férfiak elnyomják őket? Nehéz megmondani, mindenesetre véleményem szerint a kérdéssel foglalkozni kell, mert az egyenlőtlenség kimutatható, csak éppen az oka még vitatott (Leinfellner, 2002).

Összegzés

Nehéz fekete-fehér konklúziót levonni az ismertetett tények alapján, hiszen láthattunk érveket a nemi egyenlőség mellett és ellen is, hipotéziseket, melyek fordítva igazolódtak be, és megdőbbsétesítő számszerű adatokat is egyik és másik oldal mellett. Figyelemre méltók a társadalmi nemet és nyelvhasználatot vizsgáló kutatások és törekvések is – gondoljunk akár a németben bevezetett újításokra. Mindenesetre az egész társadalmi nem kutatását nézve, egyet tudok érteni akár Michelle Rodino, akár Sandra Bem gondolataival, és egyfajta androgün álláspontot szeretnék képviselni. Talán e melletti érvnek tekinthető a gender lingvisztika szerteágazósága is, hogy egymásnak némileg ellentmondó eredményeket találunk párhuzamosan. A cél azonban nyilvánvaló: értelmezzük akárhogy is a nyelvhasználatot – pl. a madagaszkári példa az indirekt nyelvhasználatra –, ne különböztessük meg egyik nemet se hátrányosan a másiktól.

Irodalom

- BEM, S. L.: *A biológiai esszencializmus*. In Kende Anna – Vajda Róza szerk. *Rasszizmus a tudományban*. Budapest, 2008, Napvilág Kiadó, 147–198.
- H. SAS J.: *Nőies Nők és Férfias Férfiak*. Budapest, 1988.
- HIRSCHAUER, S. *Das Vergessen des Geschlechts. Zur Praxeologie einer Kategorie sozialer Ordnung*. na. 2001, idézi Juhász, 2013.

- HUSTON, A. C.: *Sex-typing. Handbook of child psychology*, 1983, 4, 387–467.
- JÖSTING, S. & SEEMANN, M.: *Gender und Schule. Geschlechterverhältnisse in Theorie und schulischer Praxis*. Oldenburg: Bis-Verlag. 2006, idézi Juhász, 2013.
- JUHÁSZ, V.: *Társadalmi nem és nyelvhasználat I.*, Szeged, 2011., Szegedi Egyetemi Kiadó.
- JUHÁSZ, V.: *Társadalmi nem és nyelvhasználat II.*, Szeged, 2013., Szegedi Egyetemi Kiadó.
- KIMMEL, MICHAEL S. *The Gendered Society*, Oxford, 2000., Oxford University Press.
- KIMURA, D.: *Női agy – férfi agy*. Budapest, 2003., Kairosz Kiadó.
- LAKOFF, R.: *Linguistic theory and the real world. Language Learning*, 1975, 25(2), 309–338.[alapján HUFFAKER, D. A., & CALVERT, S. L.: *Gender, identity, and language use in teenage blogs*. Journal of Computer Mediated Communication, 10(2), 00–00.]
- LEINFELLNER, E.: *Die redselige Frau, der schweigsame Mann und andere sprachliche Stereotypen. na*. 2003. (alapján Juhász, 2011).
- PÁLÓCZI B. & NAGY B.: *Nemi sztereotípiák a mese- és gyerekkönyvekben*, Budapest, 2017. ELTE Eötvös kiadó.
- POWELL, G. N.–GRAVES, L.: *Women and Men in Management*, 2003., Sage.
- RODINO, M.: *Breaking out of binaries: Reconceptualizing gender and its relationship to language in computer mediated communication*, 1997., Journal of Computer Mediated Communication, 3(3), 0–0.
- RUDMAN, L. A.–GLICK, P.: *The social psychology of gender. How power and intimacy shape gender relations*, London–New York, 2008 The Guilford Press.
- SWANN, J.: *27 Schooled Language: Language and Gender in Educational Settings*, 2003., The handbook of language and gender, 624-644. (idézi Juhász, 2011)
- TANNEN, D.: *Gender and Discourse*, 1995, Oxford: Oxford University Press [alapján HUFFAKER, D. A., & CALVERT, S. L.: *Gender, identity, and language use in teenage blogs*, 2005. Journal of Computer Mediated Communication, 10(2), 00–00].
- TURKLE, S.: *Life in the Screen: Identity in the Internet*, 1995 New York: Simon. [alapján HUFFAKER, D. A., & CALVERT, S. L.: *Gender, identity, and language use in teenage blogs*, 2005. Journal of Computer Mediated Communication, 10(2), 00–00].

BÁRKA LEVENTE ANDRÁS

A növekedés kérdései

Szakmailag ellenőrizte: Kerekes Sándor

Korunk egyik legnagyobb kihívása, hogy a jelenlegi nyugati jóléti szint biztosítása mellett, egy fenntartható alternatívát tudjunk nyújtani a jelen és a jövő generációinak. A továbbiakban a gazdasági növekedés pro és kontra oldalának vizsgálatát követően, bizonyos mutatószámok és modellek feltérképezése után az adózási, K+F és egyéb növekedés-biztosítási javaslatomat mutatom be. A dolgozat célja, hogy bebizonyítsuk: igenis lehet fenntarthatóan növekedni, ehhez nincs szükség BPR (business process reengineering) szemléletre, helyette paradigmaváltás és optimalizálás szükséges.

Alapfogalmak

A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely biztosítja a jelen szükségleteit anélkül, hogy lehetetlenné tenné a jövő generációk szükségleteinek a kielégítését. (Kerekes, 2007). Gyenge fenntarthatóságról beszélünk, ha a természeti tőke helyettesíthetőségét feltételezzük, viszont erős/szigorú fenntarthatóság esetén a naturáltőke állandóságát kívánjuk biztosítani. Egy terület eltartó képessége az a populáció (növények, állatok, emberek), amit egy terület képes eltartani anélkül, hogy károsodna (Kerekes, 2007).

A Föld eltartóképessége véges, ezt bizonyítják a termodinamika törvényei is. Az I. törvény értelmében minden termelésnövekedésnek kettős hatása van: egyrészt energiát és anyagot igényelnek a környezettől, másrészt egyre fokozottabban terhelik a környezet hulladékasszimiláló kapacitását. A II. törvény már az entrópiára (hasznosság fordítottja) vonatkozik: az anyag alacsony entrópiájú állapotban kerül be a gazdasági folyamatokba, majd magas entrópiájúként hagyja el azt. Tehát kijelenthetjük, hogy az a fajta növekedés, ahol a GDP-szemlélet uralkodik – azaz az egyes termelési fázisok hozzáadott értékeinek összege alkotja a végső mutatószám értékét –, nem bizonyul környezettudatos megközelítésnek, hiszen figyelmen kívül hagy

rengeteg más faktort (humán erőforrások, levegőminőség, vagyoni egyenlőtlenségek etc.). Nem marginális szempont a stabilitás, növekedés, hatékonyság kérdése, vagy éppen a biodiverzitás és szennyezés összeegyeztetése. Ha ez említett tényezőket figyelmen kívül is hagyjuk, akkor is a kimerülő energiaforrások mutatják meg a növekedés felső korlátját. Ezt jól mutatja, az úgynevezett Plimsoll-vonal ökológiai megfelelője is, amely a Föld természeti tőkéjének az a maximális része, amit az emberek a bolygó létfenntartó rendszerének összeomlása nélkül kisajátíthatnak.

Piaci mechanizmusok

Sokak számára elfogadott elmélet, hogy a hatékony szabad piacgazdaság képes minden, a növekedésre káros tényező kiszűrésére. Ezekben az esetekben főként a tökéletes piac koncepciójára hagyatkoznak, ahol az információáramlás tökéletes, és nincsenek költségei; a piaci szereplők homo oeconomicusok, racionális fogyasztók; és nem léteznek adók stb. Látható, hogy a tökéletes piac koncepciója eléggé távol áll a valóságtól, és ez a teória sem számol az alapvető problémával: hogyan biztosítható a prosperitás a természet kizsákmányolása mellett. A piac önmagában kérdéses, hogy miképpen tudná a társadalom, a gazdaság és a környezet érdekeit összeegyeztetni. A tiszta növekedéshez tehát apró motivátorok, közös megegyezés és úgynevezett „nudge”-ok (Thaler-Sunstein, 2011) szükségesek.

Mi kell a jóléthez?

A növekedés fő célja többek között az emberek anyagi jólétének a biztosítása, de több hivatalosan is elfogadott elmélet és megközelítés létezik a jólét definiálása kapcsán. A köztudatban a teljes élet koncepciója az alábbi tényezőkre bontja le a boldogság összetevőit: egészség (kielégítő társadalombiztosítási rendszerek, szociális, pszichikai és fizikai jólét, stresszmentes életmód); élelem (jó minőségű, változatos étrend, lehetőség más kultúrák ízvilágának kipróbálására); kultúra (lehetőség kulturális művelődésre, kikapcsolódásra); nevelés (jó minőségű alap-, közép- és felsőfokú oktatás); szabadidő; biztonság; demokrácia (egyéni meglátások, érdekek képviselésének lehetősége); társadalmi infrastruktúra; gazdaság és vállalkozások. (Kerekes, 2007). Széles körben elfogadott, de egyben sokak által vitatott Abraham

Maslow motivációs piramisa is, melynek értelmében az alábbi sorrend szerint találhatóak az átlagember motivátorai: fizikai, biztonsági, szociális, kognitív és önmegvalósítási szükségletek. Ezeknél a szükségleteknél is tisztán kirajzolódik, hogy az egyéni megfelelésnek nem része a határtalan növekedés iránti igény.

Növekedési modellek

A mai globális trendeket vizsgálva egyértelmű, hogy óriási az igény a további növekedésre, és ennek a megvalósítása még mindig nem tűnik kétségesnek a világpolitikai szemléletben sem. Viszont érdemes figyelembe venni, hogy mégis milyen növekedési alternatívák állhatnak rendelkezésünkre. Ehhez 4 növekedési modellt ecsetelnék. Az egyik az optimista modell, mely szerint az eltartóképesség a világ GDP- és népességnövekedésével paralel módon növekszik, a második a szigmoid modell, ahol már kissé realistább a szemlélet, és az eltartóképességet egy fix limithez kötik, míg a harmadik, oszcilláló modell egy ciklikus, eltartóképességet átlépő, majd alulmúló gazdasági trend-sorozatot tételez fel. A legpesszimistább modell, a katasztrófamodell, melynek értelmében – az eltartóképességet átlépve – jóval később indul lejtmenetbe a korábbi konstans gazdasági növekedés, és ez egészen a szignifikánsan lecsökkent eltartóképességig fog csökkenni.

Van élet a GDP-n túl

Rengeteg makrogazdasági mutatószám létezik, mégis a köztudatban legelterjedtebbek továbbra is a GDP (Gross Domestic Product), a GNI (Gross National Income) mutatószámok. Viszont rengeteg, a fenntarthatóságot is szem előtt tartó mutatószám létezik. Ezekre példa az alábbi pár gazdasági index (tudomanyon.hu, 2016).

NEW (Net Economic Welfare) index, azaz a Nettó Gazdasági Jóléti Mutató: Ez az index a GNP-t (Gross National Product), azaz a bruttó nemzeti termék számát korrigálva keletkezik. Bekalkulálja többek között a szabadidőt, a házimunkával töltött időt, a feketegazdaságot, vagy éppen az urbanizációs hátrányokat. A fenntarthatóság mérése tekintetében kiemelten fontos ennél a mutatószámnál, hogy a környezetszennyezés externális költségei is a változói között vannak.

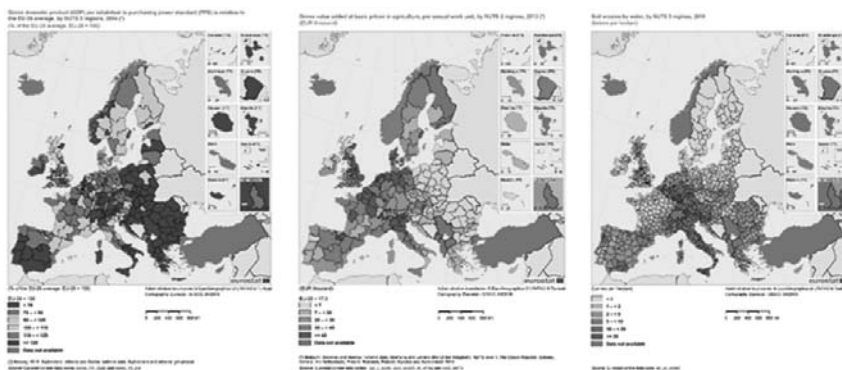
HDI (Human Development Index), Emberi fejlődési Mutató: Értékei a 0,1 zárt intervallumba esnek. A kalkulálása során egyenlő arányban

(1:1:1) veszi figyelembe a születéskor várható élettartamot, az iskolázottság szintjét (ezen belül 2:1 arányban az írástudók arányát, és az iskolában eltöltött évek számát), és a GNI/főt. A HDI-mutatót az ENSZ hozta létre 1990-ben, azóta stabil alapként szolgál az OECD-n kívüli országok összehasonlításában.

ISEW (Index of Sustainable Growth), Fenntartható Növekedési Index: Az ISEW szintén a GNP-t korrigálja olyan faktorok bevonásával, mint például az elosztási egyenlőtlenségek, természeti károk hosszú távú költségei, ingázási közvetlen költségek etc. Az egyik ilyen korrekciós tényező az egészségügyi és oktatási szolgáltatások minőségét jelzi vissza.

GPI (Genuine Progress Indicators), Valódi Fejlődési Mutató: Ez az index a természeté, és társadalmi tőke kimerülésével számol, továbbá a jövedelemelosztás tényezőjével is korrigál. Hasonló index az ISEW-hez, a GPI is megjeleníti a különböző társadalmi költségeket, viszont domináns faktorai a kárenyhítést szolgáló kiadások összegei.

A GDP-n túli látásmód szükségességét mutatja az alábbi 3 ábra is: teljesen más fejlettségi térkép rajzolódik ki az európai kontinensen a hozzáadott értékösszegek (GDP) kartájával szemben, ha a mezőgazdaság hozzáadott értékeit, vagy éppen a talajszennyeződés mértékét figyeljük meg.

1. ábra – Forrás: ec.europa.eu, 2016

Növekedés pro és kontra

Az emberi természeténél fogva a fejlődés, a gyarapodás, és növekedés képét tartotta sok évezredekén át, és sok esetben manapság is az alapvető önmegvalósítást értékének. A mai világban alapvetően a

nyugati jóléti társadalmak már egy bizonyos szint felett nem a növekedést, hanem a már meglévő vagyoni javak minőségbeli javításán és fejlesztésében válnak érdekeltté. Ez figyelhető meg például a világ IT-iparág szoftver- és hardverpiacán is. Míg egyértelműen növekedett a kereslet a hatékonyabb, nagyobb felhasználási élményt nyújtó szoftverek iránt, addig a materiális IT-javak, azaz a hardverek piaca fokozatosan csökkent, és csakis kapacitás- és vizuális élménynyújtási (monitor, Apple I Mac stb.) igények terén sikerült piacképes termékeket a piacra dobni, és profitábilisan ott hagyni.

Pro

Ha a növekedés prooldalát nézzük, rengeteg érvet sorolhatunk fel. Elég kiindulni a klasszikus közgazdaságtan alapjaiból, mely szerint a piaci szereplők úgynevezett homo oeconomicusok, akiket csakis az egyéni haszonmaximalizálási optimalizálás vágya hajt. Ha ezt a tételt vesszük alapul, akkor máris verifikálható az a tétel, mely szerint az emberiségnek igenis szüksége van a permanens növekedésre. A Kuznets-görbék tökéletesen bebizonyították, hogy a GDP-növekedéssel paralel módon csökkent számos – főként európai – országban a károsanyag-kibocsátás és a bruttó hazai termék növekedésének pozitív hozadéka volt a K+F, a környezettudatos oktatás és a példamutató zöldenergiát megcélzó innováció. Az újítások és a tudomány tárháza végtelen, csak idő kérdése, hogy a mostani fosszilis tüzelőanyagokon alapuló gazdaság mikor fog (kb. 40 év múlva) átállni 100%-ban a tisztán zöldenergiára és ezeken kiterjedt egyéb szolgáltatásaira. A dízelmotorok ideje is meg van számlálva, Párizsban többször is szeretnék volna őket betiltani, a Renault pedig teljesen kezd kihátrálni a gázolaj mögül. Ezek a trendek mind azt mutatják, hogy a növekedés igenis fenntartható alternatíva képes lenni, és a növekedés nem feltétlenül jár a szennyezés növekedésével.

Kontra

Ha a kontraoldalt vizsgáljuk, szintúgy található sok precedens, melyek mind azt bizonyítják, hogy semmi szükség nem lenne az anyagi javak állandó hajkurászására. Például a konzervatív keresztény amerikai közösség tagja, az amishok a 18. századi technológiai fejlettségi szinten is képesek tekintélyre méltó termékenységgel felmu-

tatására, mégsem az anyagi növekedés áll a társadalmi struktúrájuk középpontjában. A növekedés ellen szól az is, hogy az ember gyakran taszítja el magától a jólét elemeit. Gyakran tapasztalható, hogy minél inkább gazdagabb egy társadalom gyermeke, annál inkább kevésbé lesz képes a felelős gondolkodásra, és a realitásoktól elszakadva, egyfajta kellően elrugaszkodott életstílusban fogja véghez vinni saját céljait. A vágyakozás hiánya olykor megmérgezi az emberek közötti kapcsolatokat, és elveszi az alapvető emberi értékünket: azaz nem egymás segítői, hanem farkasai leszünk. Több történelmi paradigmaváltást is láthattunk már az emberiség történelme folyamán (például kereszténység, muszlim hit, hinduizmus, román kor, szocializmus, mai fundamentalizmus etc.), amelyek gyökerestül ítelték el az anyagiasság elemeit (Sedláček, 2016). Ezek a jelentős paradigmaváltások óriási tömegeket mozgattak meg, és lettek hatással számos individuum világnézetére.

Látható tehát, hogy kifejezetten komplikált választani a növekedés és a legalább stagnálás alternatívája között. Az alábbiakban a fenntartható növekedés kialakítására tett javaslataimat fogom bővebben kifejteni.

Módszerek a fenntartható növekedés biztosítása céljából

Közös célkitűzések

A gazdasági szervezetek, szabadkereskedelmi megállapodás partnerei között lenne célszerű kialakítani egy nagyobb mértékű kooperációt, és körülbelül 6 éves viszonylatban környezetvédelmi, innovációs célkitűzéseket kiírni, végrehajtani, ha szükséges: végrehajtatni. Az ilyen célkitűzésre példa az EU 2020, mely szerint: a 20–64 évesek körében a foglalkoztatásnak el kell érnie a 75%-ot; a K+F terén az Európai Unió GDP-jének 3%-át kell a kutatásba és fejlesztésbe fektetni. Környezetvédelmi szempontjai: az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását 20%-kal kell csökkenteni az 1990-es szinthez képest; a megújuló energiaforrások arányát 20%-ra kell növelni; az energiahatékonyságot 20%-kal kell javítani (ec.europa.eu, 2016). Ezekeken felül az oktatásra és a szegénység elleni küzdelemre is fektet hangsúlyt: 20 millióval kell csökkennie az Európai Unióban a tartósan nélkülözők számának.

Adózási trendek

A közös kötelező célkitűzések mellett az adózás lehetne egy kulcs a fenntartható növekedés elősegítéséhez. A progresszív adózást (Karl Marx ötlete nyomán) a társadalmi felelősségvállalás jegyében minden ország személyi jövedelemadó-rendszerében kötelezővé kellene tenni, így a gazdagok nagyobb mértékben tudnának hozzájárulni a társadalombiztosítási rendszerek, közszolgáltatások fenntartásához. Érdeemes lenne kíméletlenül fellépni az Offshore területekkel szemben. Az adóparadicsomok és adóelkerülések, -csalások ellen már manapság is sok erőfeszítést tesz az OECD vagy a BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), illetve a CCCTB (Common Consolidated Corporate Tax Base). Az Interpol-t pedig meg kellene erősíteni ilyen téren, hogy globálisan tudjunk cselekedni az adócsalások ellen, és világszinten tudjuk a gazdagabbakat rávenni az arányos hozzájárulásra. Így csökkenthetőek lennének az anyagi különbségek és egyben a társadalmi feszültségek.

A vagyoadók rendszerét át kellene alakítani: a robbanómotoros, fosszilis anyagot égető motoros gépjárművekre; a nem energia-korszerűsített ingatlanokra sokkal magasabb adókulcsokat kellene kiróni, viszont ezzel egyidőben a zöldberuházások, technológiai parkok stb. adóterheit gyakorlatilag nullára kellene csökkenteni. A pazarló és a környezetet kismimizó luxuscikkre pedig sokkal magasabb luxusadót kellene rakni.

A forgalmi adók által a lakossági, vállalati fogyasztást kellő mértékben lehetne alakítani: a zöldség-, gabonafélékre a lehető legalacsonyabb, míg a hús- és energiaigényes élelmiszerekre sokkal magasabb áfakulcs lenne kivetve. Ezáltal egyéni fogyasztói szinten is jobban megérné a vegetáriánus életmód, és nem kellene a megtermelt javak jó részét állattartásra fordítani. Továbbá érdemes lenne még, hogy a megmaradt, nem eladható komposztálható élelmiszereket tilos legyen a kis- és nagykereskedőknek kidobni, helyette kötelező lenne a szelektív gyűjtésük, és ez kiváló trágyaforrás lehetne a mezőgazdaság számára.

A jövedéki adók ABC (alkohol, benzin, cigaretta) további magasabb mértéke, hogy az egészséges életmód iránti elköteleződés az adózásban is tükröződjön.

A pénzügyi szektornál zöldberuházónak, vagy zöldtársaságnak adott tanácsadás (adó, könyvvizsgálati, üzleti stb.) esetén pedig adókedvezmények a tanácsadó cégnek, például kevesebb lenne a fizetendő

áfája, mint amit a zöldcégtől előzetes áfaként felszámolt és kifizetett.

A társasági adónál a korábbi 500 MFt-os adózás utáni eredmény-kategória visszaállítása, valamint módosítása lenne egy mód, továbbá a számviteli beszámolóokban egy külön kategóriát kellene képeznie az energiahatékonyság vizsgálatának (vagy a számviteli kiegészítő mellékletben).

Digitális gazdaság, PR

Szükséges lenne digitális gazdaság támogatása a zöldebb jövő építésében, de gátlása a munkahelyek elvételében. A magasabb jövedelmű tőkések kötelezése, hogy bizonyos saját tőkéhez viszonyítottan, de alkalmazzanak minél több megfelelően képzett munkavállalót.

Az adózási módszerek mellett kellően elő tudná még mozdítani a fenntartható növekedés egyéni szintű megvalósíthatóságát, ha számos hatásosabb marketingkampány, PR-project, és például hallgatói szintű konferencia indulna, és kapna kellő mértékű vissza nem térítendő támogatást. Hasznos lenne, ha a GDP-alapú közgazdasági statisztikai gondolkodást felváltaná a fenntartható növekedési mutatókat tartalmazó indexek csoportja. Ezek akár a nemzetgazdaságok adatbázisát is képezhetnék kötelező érvénnyel.

A fenntartható fejlődés magyarországi helyzete és dilemmái

A magyarországi fenntartható fejlődés konkrét megvalósulási folyamata magas mértékben marad el a skandináv országokban, illetve Németországban tapasztalható trendektől. A hazai fenntartható fejlődésre törekvő projektek, mozgalmak is szignifikáns mértékben külföldi jellegű anyagi forrással, és támogató jellegű finanszírozási formával rendelkeznek. A hazai tekintetben megvalósuló konkrét tevékenységek is projektek, szelektív hulladékgyűjtés, illetve oktatási kezdemények formájában valósulnak meg.

Jó példa többek között a Nemzeti Hulladékgazdálkodási Szolgáltató Kft. Holding, mely magába foglalja a hazai hulladékszállítást, feldolgozást és rendeltetésszerű tárolást országos szinten. A vállalat fő célja, a törvényi szabályozásnak megfelelően elvégezni a nonprofit tevékenységet, ezzel kielégítve a közszolgáltatási terület igényeit, illetve stabil

munkahelyet teremteni a régió belül. További cél a hosszú távú működés fenntartása, lehetőleg hatékony, eredményes gazdálkodással (ami jelen helyzetben kihívást jelent az ágazaton belül is). Az éves tervezési folyamat során gondot jelent számukra a Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. folyósítási menete, valamint az erős bürokratikus szabályozáson túl nehéz kigazdálkodni az éves költségvetés által biztosítható személyi és munkaadót terhelő juttatásokat, a dologi vagy éppen a működéshez kapcsolódó kiadásokat. Látható, hogy holding és leányvállalat szinten is számos nehézségbe ütközve oldható csak meg a zöld, fenntarthatóságot célzó környezetkímélő előírások betartása és betartatása.

A hazai műszaki fejlődési ütem sajnos elmarad a globális technológiai piacon tapasztalhatóaktól, valamint a magyarországi energiaszektor sem a megújuló energiaforrások többségén alapul. A hazai adórendszer nem kellő mértékben támogatja és befolyásolja a hazai beruházókat a környezetkímélő eszközök és anyagok beszerzésére, később tárgyi/befektetett eszközként való hasznosításra. A magyar gazdaságpolitika – a versenytárs-országokhoz hasonlóan – szintén nagy hangsúlyt fektet az éves GDP-növekedési ütem maximalizálására, ezáltal gyakran kerülnek háttérbe a fenntarthatóságot ösztönző folyamatok.

A fenntartható növekedéshez elengedhetetlen szempont a szociálisan érzékeny adórendszer kialakítása, valamint ennek korrupciómentes alkalmazása és végrehajtása. A hazai adóreformok kérdésköre megosztó a közgazdasági viták során. Összességében célszerű lenne a jelenlegi egykulcsos személyi jövedelemadó-rendszerről a többkulcsos, arányosabb közteherviselést biztosító szisztémára való visszaállítás. A Magyarországon alkalmazott úgynevezett bankadó, azaz a pénzügyi szervezetek különadójának és a hitelintézetek különadójának felülvizsgálására. A banki mérlegfőösszeg alapú pénzügyi szervezetek különadója nem egy esetben eredményezte Magyarországon működő külföldi tulajdonlású bankok magyarországi fiókteleppé alakulását az adóoptimalizáció miatt. Nem marginális szempont, hogy egy fenntartható gazdasági növekedéshez átlátható, azonos versenyfeltételeket biztosító adópolitikára van szükség, és ennek megvalósulása a bankszektor területén is elengedhetetlen. A pénzügyi és tőkepiacok torzítatlan működése nagymértékben járulhat hozzá nemzetgazdaságok lokális szinten történő fenntartható működéséhez.

Fontos figyelembe venni, hogy a makrogazdasági hatások a mai tőkepiaci működési hálózatok fejlettsége révén már globális szinten

képesek kifejteni hatásaikat. Például a 2016. június 23-i, Egyesült Királyságban végbement, európai uniós tagság kérdését taglaló referendum eredménye az egész európai tőkepiacokra szignifikáns hatással bírt, ami az egyes európai tőzsdék indexeiben (pl. DAX, BUX etc.) jelentős rövid távú volatilitást és elmozdulásokat eredményeztek. A globális hatások lokális szinten való kezelése is jelentős kihívást állít a hazai fenntarthatósági trendek megvalósítása elé.

A magyarországi keresleti oldalon tapasztalható fogyasztói magatartás sem kellő mértékben képes a hosszú távú, fenntartható fogyasztói trendeket követni. A hazai alacsony reálbérek, a magas közterhek (EHO, SZJA, ÁFA, jövedéki adók, vagyoadók, illetékek etc.) túlzott mértékben terhelik le a lakossági szektor fogyasztásra szánt megtakarításait, valamint a túlzott elvonás rövid távon és hosszú távon egyaránt aberuházási kedv csökkenéséhez, korrupcióhoz és gyakori adóelkerüléshez, akár -csaláshoz vezethet.

Konklúzió

A dolgozat során az alapvető fogalmak, meglátások tisztázása után, a pro- és kontraoldal bemutatását követően számos egyéb megközelítést láthattunk, és végül sikerült az adózási és egyéb módszertani felmerült ötleteket is kibontani. Konklúzióként tehát kijelenthető, hogy nem a növekedéssel, hanem irányával és módjával van a gond: a materiális, környezetet kismizmiző növekedésről át kell térni az emberi személyiségi növekedés pályájára, amely a megfelelő felelősségvállalás, képzettség, és mértéktartás értékein kell, hogy alapuljon.

Irodalom

GATES, BILL: *Üzlet @ gondolat sebességével*. Debrecen, 1999., Geopen Könyvkiadó.

KEREKES SÁNDOR: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest, 2007., Aula Kiadó.

MÉSZÁROS, S. HAJDU: Fenntarthatósági irányzatok összehasonlítása. *Gazdálkodás*, 2012. 3. sz., 211–216. o.

SEDLÁČEK, TOMÁŠ: *A jó és a rossz közgazdaságtana*. Budapest, 2012, HVG Kiadó Zrt.

TALER, RICHARD H.–SUNSTEIN, CASS R.: *Nudge – a pénzügyi válság után – Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról*. Budapest, 2011., Manager Könyvkiadó és Könyvkereskedő Kft.

<http://www.vg.hu/vallalatok/infokommunikacio/erosodhet-az-it-szektor-421633>

Letöltve: 2016.11. 07.

<http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14812/forgacs-tamas-phd-2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Letöltve: 2016.11. 07.

<http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/7650/1/Lukovics%20M.-%20%20region%C3%A1lis%20identit%C3%A1s%20szerepe.pdf>

Letöltve: 2016.11. 07.

<http://www.vezess.hu/magazin/2016/10/13/a-dizelmotorok-jovoje-van-nekik-olyan/>

Letöltve: 2016.11. 08.

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/overview>

Letöltve: 2016.11. 08.

<http://www.greenpeace.org/hungary/hu/rolunk/Mit-teszunk/?gclid=CL2MifLbg9ACFe8V0wod9RUIsA>

Letöltve: 2016.11. 09.

http://ec.europa.eu/europe2020/index_hu.htm

Letöltve: 2016.11. 09.

<http://tudomanyon.hu/van-elet-gdp-n-tul/>

Letöltve: 2016.11. 09.

